

ΕΛΛΗΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ,
ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΚΟΝ
ΔΙΑ ΤΟΝ
ΣΤΡΑΤΟΝ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΗΣ,

ἐκδιδόμενον

ΥΠΟ

ΒΛΑΣΙΟΥ Ι. ΒΑΛΤΙΝΟΥ,

ταγματάρχου τῶν Γεν. Ἐπιτελῶν.

«Δυστυχῆς ὁ λαὸς ὁ μὴ θυσιάζων τὸ πᾶν
διὰ τὴν τιμὴν αὐτοῦ.» ΔΕΚΕΡ.

ΕΤΟΣ Ε΄ — ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ ΝΕ΄. ΙΟΥΛΙΟΥ 31.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.
παρὰ τὴν ὁδὸν Μουσῶν, ἀριθ. 2.

1874.

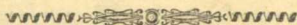
ΕΛΛΗΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

1874.

ΕΤΟΣ Ε΄.

ΤΟΜΟΣ Ι΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ ΝΕ΄. ΑΘΗΝΗΣΙ. 31. ΙΟΥΛΙΟΥ.

ΠΕΡΙ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ.

Ἡ χωροφυλακή ἦτο, εἶναι καὶ ἔσεται πάντοτε ἐν τῶν ἰσχυροτέρων στηριγμάτων τῆς κυβερνήσεως.

(Savigny)

Γράφοντες περὶ χωροφυλακῆς δίδομεν πρῶτον περιληπτικὴν τινὰ ἱστορίαν περὶ τῆς συστάσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου, τοῦ τοσοῦτον ἀναγκαίου καὶ ἐπωφελοῦς εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ συντήρησιν τῶν κοινωνιῶν καταστάσας.

Ἡ σύστασις τῆς χωροφυλακῆς ὡς στρατιωτικοῦ σώματος ἀφανίζεται εἰς τὰ σκότῃ τῶν αἰώνων, οὐδεὶς δ' ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὠρισμένον τι περὶ αὐτῆς ἀναφέρει, ἐξ οὗ νὰ εἰκάσωμεν ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς συστάσεώς της καὶ τὰ εἶδη τῆς ὑπηρεσίας τὰ αὐτῇ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιβεβλημένα.

Ἐν ταῖς νομοθεσίαις τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης οὐδεὶς εἰδικὸς θεσμὸς φαίνεται ποῦ ὀρίζων τὰ περὶ ὑπάρξεως τοιοῦτου τινὸς σώματος, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι μολονότι οἱ πολῖται τῶν ἀρχαίων τούτων πολιτειῶν ἦσαν καὶ στρατιῶται, οὐχ ἥτιον ὑπῆρχε καὶ τάξις τις ἐνόπλων ἀσχολουμένων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν τῶν

πόλεων, φφορῶσα τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τε ἀστυκῶν καὶ ἀγορονομικῶν νόμων, τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, καὶ ἐν γένει ἐπιφορτισμένη μὲ τὰ εἰδικὰ καθήκοντα τῆς χωροφυλακῆς. Sous tous les gouvernements anciens et modernes il a existé un corps armé destiné à protéger la société contre les individus qui attentent à la sûreté des personnes, et à la conservation des propriétés, aussi l'origine de la gendarmerie, ou des institutions analogues se confond-elle avec l'origine des peuples (ὁ Savigny) ἤτοι

« Ἐπὶ πάσης κυβερνήσεως ἀρχαίας τε καὶ νέας ὑπῆρξεν ἔνοπλον σῶμα ἐπιφορτισμένον τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κοινωνίας κατὰ τῶν ἐπιβουλευομένων τὴν ἀσφάλειαν τῶν προσώπων καὶ τὴν διαφύλαξιν τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἢ γέννησις τῆς χωροφυλακῆς, ἢ ἄλλων ἀναλόγων θεσμοθεσιῶν, ταυτιζομένη μ' ἐκείνην τῶν ἐθνῶν. »

Παραλείποντες τὴν ἐξέτασιν τῆς κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ῥώμης (753 π. Χ.) συστάσεως ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου τοῦ σώματος τῶν βραβούχων, σώματος μᾶλλον πρὸς τὴν βασιλικὴν φρουρὰν ἀναλογοῦντος, καὶ τὸ ὁποῖον μᾶλλον ταῦτα ἐν τε ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς ἐκστρατείαις τὰ καθήκοντα τῆς νῦν χωροφυλακῆς ἐξετέλει, κατερχόμεθα εἰς τὸ 1060 μ. Χ. εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ χωροφυλακὴ ἔλαβεν ὄρισμένον τινὰ τύπον κατ' ἐπίμονον αἰτήσιν τῶν τε ἀρχῶν καὶ τῶν πολιτῶν.

Ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ε'. τοῦ ἐπιλεγομένου Παχέως (ἀρχαί τοῦ 13. αἰῶνος) ἐσχηματίσθησαν τὸ πρῶτον αἱ δημοτικαὶ πολιτοφυλακαὶ (milices comunales), καὶ εἰς τοὺς Παρισίους τὰ σώματα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν τεχνιτῶν παρεῖχον καθ' ἑκάστην ἀριθμὸν τινα νυκτοφυλάκων, διανεμομένων καθ' ἀπά-

σας τὰς συνοικίας, ἀγρυπνούντων μέχρι τῆς ἡοῦς, καλουμένων φυλακὴ ἐδραία (guet assis). Κατόπιν εἰς ταύτην προσετέθη καὶ ἡ λεγομένη βασιλικὴ φυλακὴ, διοικουμένη ὑπὸ τινος ἀξιωματικοῦ λεγομένου ἰπκότου τῆς φυλακῆς (chevalier du guet), ὅστις ἐπιθεωρῶν τοὺς σταθμοὺς ἐδραίας φυλακῆς ἐκράτει ἔλεγχον ἀπάντων τῶν συμβαινόντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός. Ἡ διάταξις αὕτη ἤρξατο ἐν ἔτει 1261.

Πολλοὶ κατόπιν ἐπηνέχθησαν τροποποιήσεις εἰς τὴν χωροφυλακὴν, καὶ οἱ βαθμοφόροι αὐτῆς διεκρίνοντο ὑπὸ διαφόρους, ἐπωνυμίας καὶ τίτλους. Εἴτα ἐσυστήθησαν λόχοι ἀγγελιοφόρων καὶ φρουραὶ τακτικά· ἐν ἔτει δὲ 1559 Ἐβρίκος δ β'. ἀντικατέστησε τὴν ἐδραϊάν ταύτην φυλακὴν διὰ 240 τοξοτῶν, μισθουμένων πρὸς 3 Παρισινὰ σολδία καθ' ἡμέραν. Λουδοβίκος δ ιδ'. διὰ διαφόρων διαταγμάτων αὐτοῦ ὠργάνισε καὶ ἠύξησε τὴν χωροφυλακὴν, ἥτις τέλος διὰ τοῦ νέου θεσπίσματος τοῦ 1769 ἔτους ἐτέθη ἰσότημος τῆς πολιτοφυλακῆς (gendarmerie et maréchaussée de France Almanach Royal, année 1785. p. 438.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξαντο διάφοροι συγγραφεῖς καὶ νομολόγοι γράφοντες περὶ χωροφυλακῆς, διατυποῦντες καὶ ὀρίζοντες τὰ διάφορα αὐτῆς καθήκοντα, ἰδίως ὁ Μοντεσκιού καὶ κατόπιν τούτου ὁ Μακαρέλ, εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντος Δημοσίου δικαίου (Τίτλ. Γ', Κεφ. Β'), λέγει περὶ αὐτῆς ὁμιλῶν περὶ τῶν καθηκόντων ἐν γένει τοῦ στρατοῦ:

« Τρία διάφορα ἀντικείμενα ἔχει ὁ στρατός, πρῶτον ν' ἀποκρούη τοὺς ξένους, δεύτερον νὰ καταστέλλῃ τὰ ἐντὸς τοῦ Κράτους πραττόμενα μερικὰ ἀδικήματα, καὶ τρίτον νὰ περιστελλῇ τὰ δημόσια ἀδικήματα, δηλαδή νὰ καταπνίγῃ τὰς ταραχὰς καὶ τὰς στάσεις »

«Β'. "Όταν πρόκηται περί καταστολής ιδιωτικῶν ἀδικη-
 ματων, πραττομένων εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἢ εἰς τοῦτο ὠρισμένη
 δύναμις διαφέρει ὅλως ἀπὸ τὸν στρατὸν τῆς γραμμῆς. Τοῦτο
 ἠστάνθησαν καλῶς οἱ Ἀμερικανοί, καὶ διὰ τοῦτο δὲν φαίνε-
 ται στρατιώτης εἰς τὴν εὐρύχωρον ἔκτασιν τῆς ἐπικρατείας
 τῶν διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας, ἀλλὰ πᾶς
 πολίτης ἐκεῖ χρεωστῆται νὰ συμβοηθῆ τὸν ἄρχοντα περὶ τὴν
 ἐκτέλεσιν τῶν ἑαυτοῦ χρεῶν. Ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις ἔχει ὅμως
 τὸ κακὸν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς πολίτας δυσάρεστα χρέη
 τοιοῦτος νόμος μάλιστα ἤθελεν εἶναι ἐπαχθῆς, ἢ μᾶλλον εἶ-
 ναι ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῆ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης,
 κατοικοῦντας πολυπληθεῖς πόλεις, ἔχοντας πολλὰς καὶ ποι-
 κίλας σχέσεις, μετερχομένους δραστήριον βίον καὶ ἀσχολου-
 μένους εἰς ὑποθέσεις καὶ τέρφεις ἤθελεν ἐπιφέρει ὡς συνέ-
 πειαν τὸ νὰ φυλακίζονται ἑκατὸν πολῖται, διότι ἠρνήθησαν
 τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τὴν κράτησιν ἑνὸς μόνου ἄρα πρέπει
 ἢ δυσάρεστος αὕτη ἐργασία νὰ ἐπιβαρύνῃ εἰδικὴν τάξιν ἀτό-
 μων. Εἶναι βεβαίως δυστυχία τὸ νὰ συσταίνωμεν τάξιν ἀν-
 θρώπων διωρισμένων εἰδικῶς εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν ὁμοίων
 τῶν, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὀλιγώτερον κακὸν παρὰ ν' ἀναγκάζων-
 ται ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας βιαζόμενα νὰ χορηγῶσι τὴν
 βοήθειάν των πρὸς ἐκτέλεσιν μέτρων, ὧν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν
 δύνανται νὰ ἐκτιμῆσωσι τὴν δικαιοσύνην.

«Ἡ τοιαύτη λοιπὸν ἑνοπλος δύναμις εἶναι ὠρισμένη εἰς τὴν
 διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας.

«Δὲν ἔχει τοὺς κινδύνους μεγάλου στρατιωτικοῦ σώματος,
 ἀλλὰ θέλει εἶσθαι διεσκορπισμένη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς
 ἐπικρατείας, διότι, ἂν συγκεντρωθῆ εἰς ἕν μόνον μέρος, τότε
 εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ μέρη αὐτοῦ ἀτιμώρητοι εἰ ἐγκληματῖαι. Τὸ
 στρατεύμα αὐτὸ θέλει γνωρίζεαι ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν προορισμὸν

αὐτοῦ, συνειθισμένον νὰ καταδιώκῃ μᾶλλον παρὰ νὰ κατακτᾷ
 μὴ αἰσθανόμενον πώποτε τὴν μέθην τῆς νίκης, δὲν θέλει
 παρασύρεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχηγῶν του πέραν τῶν
 ἑαυτοῦ χρεῶν, ἀλλ' ὅλα αἱ ἀρχαὶ θέλουσι εἶσθαι ἱεραὶ δι' αὐτό.»

Ἡ δευτέρα αὕτη τάξις τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἠμπο-
 ρεῖ νὰ ὀνομασθῆ ὅπως τύχει εἰς τὴν Γαλλίαν ὀνομάζεται
 σῶμα ἐνόπλων ἢ ἀπλῶς ἐνοπλοὶ (gendarmes) παρ' ἡμῖν δὲ
 χωροφύλακες.

Διαλαβόντες ἐν ὀλίγοις τὴν ἱστορίαν τῆς συστάσεως τοῦ σώ-
 ματος τῆς χωροφυλακῆς, εἶδομεν συγχρόνως ὅποια αἱ ἀνάγκαι
 αἵτινες ὤθησαν τὰς κοινωνίας εἰς τὴν ἐξεύρεσιν καὶ ἐφαρ-
 μογὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου, εἰς ὃν ἀφιέρωσαν τὴν τε ἐσωτερικὴν
 ἀσφάλειαν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰς ἀτόμων, πρὸς
 δὲ τὴν πρόληψιν καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐγκλήματος.

Ἄλλ' ἵνα ἐπέλθῃ τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ κοινωνία
 προσδοκᾷ παρὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου, δεόν οὐ μόνον νὰ ἐφαρμό-
 ζηται οὗτος κατὰ γράμμα καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀλλοιώσεως, ἀλ-
 λά νὰ παρέχεται τοῖς ἐπιτετραμμένοις τὴν ἐφαρμογὴν αὐ-
 τοῦ πᾶσα εὐκολία, καὶ νὰ τίθηται ἐκποδὸν πᾶν κώλυμα
 εἰς τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς του.
 Καθὼς δὲ διὰ τὴν ὑπάρξιν κοινωνία εὐδαιμονοῦσα ἔχει ἀνάγκην
 ἰσχυρᾶς καὶ ἐμφοροῦς κυβερνήσεως, ἐμφορουμένης ὑπὸ
 ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ, σεβασμοῦ πρὸς τοὺς κειμένους νόμους,
 συναισθήσεως τοῦ κοινῶν συμφέροντος, ἧτις τότε δύναται νὰ
 ἐδραιώσῃ τὴν τε τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, ὅταν αὕτη αὕτη σέβηται
 καὶ ὑπερασπίζηται τὰς ἀληθεῖς ἐλευθερίας. Τοιοῦτοτρόπως
 διὰ τὴν ὑπάρξιν καὶ σῶμα χωροφυλακῆς ἀνταποκρινόμενον εἰς
 τὸν προορισμὸν του, δεόν τὰ συγκροτοῦντα τοῦτο ἄτομα, συ-
 ναισθανόμενα τὰ ὑψηλὰ καθήκοντα τὰ παρὰ τῆς κοινωνίας
 αὐτοῖς ἀνατεθέντα, νὰ ἐμφορῶνται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν

ὑπὸ δικαιοσύνης, ἀμεροληψίας καὶ ἐπιμονῆς περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δοθεισῶν αὐτοῖς διαταγῶν, ἵνα οὕτως ἐπέρχεται ἡ τιμωρία παντός ἐκτρεπομένου τῆς ὁδοῦ τῆς τιμῆς, τῆς τάξεως καὶ τοῦ καθήκοντος.

Ὁ κ. Savigny διετύπωσε ὡς ἀξίωμα ὅτι, ἡ χωροφυλακὴ ἦτο, εἶναι καὶ ἔσεται πάντοτε ἐν τῶν ἰσχυροτέρων στηριγμάτων τῆς κυβερνήσεως· ἀλλ' ἡμεῖς διατυπούμεν ὡς ἀρχὴν ὅτι, διὰ τὰ ὑπάρξῃ χωροφυλακῇ σύμφωνος πρὸς τὸν προορισμόν της, δεόν τὰ ὑπάρξῃ στρατὸς καλῶς συγκεκροτημέρος, ἵνα δὲ ὑπάρξῃ στρατὸς τοιοῦτος, δεόν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὰ ὑπάρξῃ χωροφυλακῇ. Ἐξηγούμεθα.

Ἡ ὑπαρξίς τῆς χωροφυλακῆς ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ στρατοῦ, ἐκ τῶν σπλάγγων τοῦ ὁποίου δεόν νὰ λαμβάνῃ τὴν γένεσίν της συμφώνως πρὸς τὸ 8^{ον} ἄρθρον τοῦ Α'. μέρους τοῦ κανονισμοῦ της· ἀλλ' ἐφαρμόζεται θρησκευτικῶς ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἄρθρου τούτου παρ' ἡμῖν; Ὅχι! καὶ δυστυχῶς ὅχι!! καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς μεταπολιτευσεως καὶ ἐντεῦθεν, ἀραιωθείσων ἐπανειλημμένως τῶν τάξεων τῆς χωροφυλακῆς, δὲν ἠδυνήθη ὅχι μόνον νὰ συμπληρώσῃ ταύτας ἐκ τῶν τάξεων τοῦ γεννήτορός της στρατοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἐλάχιστους ἀνδρας ἀφελθέντας ἐξ αὐτοῦ νὰ προσλάβῃ, ὥστε ἠναγκάσθη ἡ κυβερνήσις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν τάξεων αὐτῆς νὰ στρατολογήτῃ ἐπανειλημμένως πολίτας ἀπλοῦς τοὺς ὁριστῆρους Δωριεῖς, οἵτινες, καίτοι κατέχοντες ἀφθιτον παληκαρισμόν, οὐχ ἦτιον ὅμως δὲν ἔχουσι τὰ παρὰ τοῦ κανονισμοῦ τοῦ σώματος ἀπαιτούμενα προσόντα, καθόσον οὔτε πειθαρχοῦσιν, οὔτε τὸ καθήκον των γνωρίζουσιν, ἅτε δὴ ὄντες οἱ πλεῖστοι πάντῃ ἀγράμματοι· κατὰ συνέπειαν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καχεξία τις ἐπιτεινομένη καταλαμβάνει ἀλληλοδιαδόχως τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος τούτου, ἐξ οὗ ὁ φθόνος λαβῶν

ἀφορμὴν πολλάκις μυρίας κατ' αὐτοῦ ἐξετόξευσε ὕβρεις καὶ συκοφαντίας! Ὅποιον δὲ τὸ αἴτιον, ὅπερ, καίτοι ὀσημέραι ἀραιουμένων τῶν τάξεων τῆς χωροφυλακῆς, παρεμποδίζει τὴν συμπλήρωσιν αὐτῶν ἐξ ἀτόμων ἐκ τοῦ στρατοῦ ἐξερχομένων; Ἐἶναι τὸ τῆς ἀντικαταστάσεως δικαίωμα, ἀφ' ἐνός καὶ τὸ γ.λοχρον τῆς μισθοδοσίας τοῦ χωροφύλακος, ἀφ' ἐτέρου.

Συσταθέντος τοῦ σώματος τῆς χωροφυλακῆς κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1833, ὡς βᾶσις τῶν ἀποδοχῶν τοῦ χωροφύλακος ἐλήφθη ἡ τότε τρέχουσα τιμὴ τῶν τροφίμων ἐν γένει, καὶ ἔκτοτε ἐκτός ὀλίγων ἐξαιρέσεων αὐται μένουσιν ἀναλλοίωτοι, μικρὰν τοιαύτην ὑποστάντες κατὰ τὸν Μαΐον τοῦ 1859· ἀλλ' ἂν ἀναλογισθῆ τις ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ μὲν τιμὴ τοῦ ἄρτου α. ποιότητος ἦτο 28 λεπτὰ κατ' ὄκταν, ἡ τῆς ὀρύζης λεπτ. 60, ἡ τοῦ προβείου κρέατος 70, τοῦ δὲ βοείου 80, σήμερον δὲ ὁ μὲν ἄρτος τιμᾶται λεπτ. 55, τὸ πρόβειον κρέας δραχ. 1,40, τὸ δὲ βόειον δραχ. 1,60, καὶ ἡ ὄρυζα, λεπτ. 90, θέλει ἴδει ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐδιπλασιάσθη, καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ χορηγούμεναι ἀποδοχαὶ μόλις ἐπαρκοῦσιν εἰς τὸ νὰ τρώγῃ ὁ χωροφύλαξ ξηρὸν ἄρτον ἀρτύων αὐτὸν διὰ τῶν πικριῶν, ὅσα πορίζεται ἐκ τῆς ἐπιμόχθου ὑπηρεσίας του!!!

Παραλείπομεν ὅτι ἡ δριστηία τότε προκαταβολὴ τῶν δραχ. 250 πρὸς ἀγορὰν ἵππου, αὐξηθεῖσα κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1859 κατ' ἀνώτατον ὅρον εἰς δραχ. 500, δὲν εἶναι ἐπαρκῆς, καθόσον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1854 καὶ ἐντεῦθεν ἐπελθούσης σπᾶνιος ἵππων ἕνεκεν τοῦ τε πολέμου καὶ ἐπιζωοτιῶν, ἡ τιμὴ τούτου ἠῤῥήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, διὰ τὴν ἀγοράσῃ τις ὑποφερτὸν ὁποσοῦν ἵππον ἵππασίας, ἔχει ἀνάγκην κατ' ἐλάχιστον λόγον 700 δραχμῶν. Ἴδου οἱ λόγοι οἱ ἀποτρέποντες τοὺς πλείστους νὰ κατατάσσωνται εἰς τὴν χωροφυλακὴν!

Ἄς ἐξηγηθῶμεν σαφέστερον. Ἰππεὺς τις, ἐπὶ παραδείγματι, διανύσας τὴν θητείαν του ἐν τῇ ἵππαρχίᾳ, κεκτημένος τὰ προστόντα τοῦ ὑπηρετήσαι ἐν τῇ ἐρίπῳ χωροφυλακῇ, προτιμᾷ μᾶλλον ν' ἀνακαταταχθῇ ἐν τῇ ἵππαρχίᾳ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντικαταστάσεως, ἢ νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν τῇ χωροφυλακῇ· καὶ τοῦτο, διότι λαμβάνει ὡς τίμημα ἀντικαταστάσεως δραχ. 600, ἀναλογούσης εἰς δραχ. 200 κατ' ἔτος ἢ δραχμάς κατὰ μῆνα

16:66.

εἰς ἃς προστιθεμένης τῆς μηνιαίας ἀντιμισθίας του ἀνά λεπ. 46 καθ' ἑκάστην

13:80.

τοῦ μηνιαίου τιμήμ. τοῦ ἄρτου ἀνά λεπ. 30 ἢ μερίς 9:— τῆς μηνιαίας πιστώσεως ἐπὶ τῆς καταθέσεως τοῦ ἱματισμοῦ ἀνά λεπτά 27.

8:10.

φέρουν τὸ ὄλον κατὰ μῆνα δραχ. 47:56.

Αἱ δὲ ἀποδοχαὶ τοῦ ἐρίππου χωροφύλακος εἰσὶν αἱ ἑξῆς:

Μηνιαία ἀντιμισθία δραχ. 40:40

Ἀντίτιμον ἄρτου ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ ἀνά λεπ. 16 καθ' ἑκάστην » 4:80

Μηνιαία πίστωσις ἐπὶ τῆς καταθέσεως τοῦ ἱματισμοῦ » 15:—

φέρουν τὸ ὄλον κατὰ μῆνα δραχ. 60:20

Ὡστε ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀποδοχῶν τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ ἱππέως χωροφύλακος ἐκ δραχ. 12,64· ἀλλ' ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ μὲν ἱππεὺς τῆς ἵππαρχίας λαμβάνει τὸν ἄρτον του εἰς εἶδος ἐκ τοῦ πάνυ καλοῦ καὶ θρεπτικοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρτοποιείου, πρὸς δὲ διὰ καταθέσεως 22 λεπτῶν καθ' ἑκάστην τρώγει δις τῆς ἡμέρας· ὁ δὲ χωροφύλαξ προμηθεύεται τὸν ἄρτον του ἐκ τῆς ἀγορᾶς πρὸς λεπτά 50 τὴν

ὀκτάν, ἐν γένει δὲ τὰ λοιπὰ τρόφιμα λίαν ὑπερτιμημένα, πρὸς δὲ ὅτι καὶ ὁ χορηγούμενος αὐτῷ ἱματισμὸς παρὰ τοῦ δημοσίου εἶναι πλέον ὑπερτιμημένος τοῦ ἀπλοῦ ἱππέως, καθόσον δ νεοκαταταχθεὶς ἐρίππος χωροφύλαξ, ἐκτὸς τοῦ τιμήματος τοῦ ἵππου καὶ τῆς ἵπποσκευῆς, χρεοῦται δι' ἀντίτιμον ἱματισμοῦ μὲ

91:45

ὁ δὲ ἱππεὺς μὲ

86:—

ἦται ἔλαττον μὲ

5,46

Ἄν ἀναλογισθῇ τις ταῦτα πάντα, θέλει ἐνοήσῃ διατὶ προτιμᾶται ἢ ἐν τῇ ἵππαρχίᾳ ὑπηρεσία, ὅπου καὶ ἀνετώτερον διατῆται ὁ στρατιώτης καὶ εὐθύνας ὀλιγωτέρας ἔχει ἀπὸ τὸν χωροφύλακα, ὅστις ὀφείλει νὰ συμπεριφέρηται ἀξιοπρεπέστερον, ἀψησχολημένος παντοῦ καὶ πάντοτε εἰς ὑπηρεσίαν καὶ ὀφείλων πλείστας ὕσας εὐθύνας καὶ λόγον τῶν πράξεών του τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ δικαιοσύνῃ.

Καταφανέστερον δὲ φαίνεται τὸ γλίσχρον τῶν ἀποδοχῶν τοῦ χωροφύλακος, παραβαλλομένων τούτων πρὸς τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἀστυνομικῶν κλητῆρων τῆς διευθύνσεως τῆς διοικητικῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν, οἵτινες λαμβάνουν οἱ μὲν τῆς Α' τάξεως δραχ. 80 κατὰ μῆνα, οἱ τῆς β'. 70, καὶ τῆς γ'. 60, καὶ τῶν ὁποίων ἢ τε ὑπηρεσία καὶ αἱ ἐπιβαρύνουσαι εὐθύναι κατ' οὐδὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰς τῆς χωροφυλακῆς.

Ἄρα, διὰ νὰ ὑπάρξῃ χωροφυλακὴ καλῶς συντεταγμένη καὶ ἐκπληροῦσα τὸν προορισμὸν της, δεόν ὅπως καταργηθῇ ἐν τῷ στρατῷ ἢ ἀντικατάστασις, ἢ φαγέδαινα αὐτῇ, ἢ λυμαινομένη τὴν πειθαρχίαν καὶ παρέχουσα τὰ μέσα τῆς διαφθορᾶς καὶ ἠθικῆς ἐκλύσεως εἰς τὸν στρατιώτην, ἀξηθηθῶσι δ' ἐξ ἄλλου μέρους αἱ ἀποδοχαί, ὅπως οὕτω δύναται ὁ κατατασσόμενος χωροφύλαξ, καίτοι στερούμενος τοῦ εὐεργετήματος τῆς συσσι-

τίτεις, να ζῆ κάπως ανετώτερον, μη τρώγων μόνον ξηρὸν ἄρτον ἐν τῷ ὕδατι βεβρεγμένον, ὡς τοῦτο νῦν συμβαίνει· πρὸς τοὺς ἄλλοις δὲ ἡ ἀριθμητικὴ δύναμις τῆς χωροφυλακῆς πρέπει ν' αὐξηθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐπαρκῆ εἰς ἀπάσας τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας, δηλαδὴ τῆς καταδιώξεως τῶν φυγοδίκων, τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων, τῆς καταδιώξεως τῶν καθυστερούντων, τῆς νεοσυλλεξίας, τῆς μεταφορᾶς καὶ συνοδίας κληρῶν, ὑποδίκων καὶ καταδίκων καὶ τὰς ἐν γένει τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, οὕτω δὲ ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπαλλασσόμενος τῶν ὧν ἤδη εἶναι ἐπιφορτισμένος ὑπηρεσιῶν τῆς χωροφυλακῆς καὶ συντασσόμενος εἰς τὰς πόλεις, εἰς ἃς εἶναι τεταγμένος νὰ φρουρῆ, θέλει ἀσχοληθῆ τελεσφόρως καὶ ἀποτελεσματικῶς οὐ μόνον εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς πειθαρχίας του, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ σωματικῆς ἐξασκήσεως τῶν διαφόρων αὐτοῦ βαθμοφόρων, καὶ οὕτω θέλει τελειοποιηθῆ ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς προσδοκίας τῆς πατρίδος.

Καταπαύοντες ἐνταῦθα τὸν λόγον, εὐχόμεθα ὅπως οἱ ἀρμόδιοι, τιθέμενοι κατὰ μέρος πᾶσαν μεροληψίαν καὶ πρὸς τὸ κελὸν τῆς τε πατρίδος καὶ τοῦ στρατοῦ ἀποβλέποντες, λάβωσιν ὑπ' ὄψιν ὁποῖα καὶ ὁποῖα ὑπηρεσίας ἡ χωροφυλακὴ ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1833 συστάσεώς της προσέφερε τῷ κράτει, πόσον τελεσφόρως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατεδίωξε τὴν ληστεϊαν σπείρασα τὰς ἀρκὰς τῆς ἐν τε τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς δρυμοῖς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, καὶ πόσον συνέτεινεν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀναφανισῶν ἀνταρσιῶν, ἀποθήσασα καὶ καταπατήσασα δραστηρίως πάντοτε τὸ φάσμα τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ προπηλακισμοῦ τῶν νόμων, καὶ δώσωσι νέαν ἰσχὺν καὶ ὄργανον εἰς τὸν σωσίβιον τοῦτον θεσμόν, αὐξάνοντες τὸν ἀριθμὸν καὶ συμπληροῦντες τὰς τάξεις τῆς ἡμετέρας

φθισιώσης ταύτης δυνάμεως, παρέχοντες συνάμα τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς ζωάρκειαν τῶν ἀποτελούντων ταύτην ἀτόμων.

Ἐγγραφοῦν κατὰ μῆνα Ἰούνιον 1874.

Ε. Ι. ΧΡΥΣΑΦΗΣ,

ἐνωμοτάρχης τῶν ἱππέων.

ΜΕΛΕΤΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΙΓΙΩΝ

(DES ETAPES) (*),

συλλεγείσαι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870—71 ὑπὸ ἀξιωματικοῦ τῆς Γενικῆς Βαυαρικῆς διοικήσεως τῶν σιτίων,

Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΟΦΙΑΝΟΥ,

ὑπολοχαγοῦ τοῦ Μηχανικοῦ.

Ὁ συγγραφεὺς γινώσκει πολλοὺς κανονισμοὺς καὶ πραγματείας ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν σταθμῶν. Ἄπαντες καθιστῶσι τὸ πρᾶγμα οὐσιῶδες, ὁ τρόπος δηλ. τὸν ὁποῖον ὁ διοικητὴς ἐνὸς νεωστὶ συστηθέντος σταθμοῦ πρέπει νὰ ἔχη, ἵνα ἦ ἑσσεὶ κύριος τῆς θέσεώς του, ὑπηρετῶν χάριν τοῦ μεγαλειτέρου συμφέροντος τοῦ στρατοῦ.

Πρώτη φροντίς αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐξετάσῃ καὶ γνωρίσῃ τὸ σπουδαῖον τῶν στατιστικῶν καὶ τοῦ συνεταιρισμοῦ, τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς πόρους τῆς χώρας ἐν ἧ διαμένει· τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ πράξῃ ἀκολούθως δι' ὅλα τὰ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ σταθμοῦ του ὑπαγόμενα μέρη, νὰ γνωρίσῃ τοὺς πόρους αὐτῶν καὶ νὰ κανονίσῃ τὰς εἰς τὸ μέλλον σχέσεις του, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν τοιούτων πληροφοριῶν. Αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ εἰσὶν οἱ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

φυσικοί αὐτοῦ ἐπίτροποι. Ἐὰν δὲ ἐν ἐχθρικῷ ἐδάφει μέρος τι ἢ ἀρχηγὸς τῆς ἐπιτοπίου ἀρχῆς διάκηται ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν, ἢ θελήσῃ νὰ παρεμβάλῃ προσκόμματα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, δύναται νὰ τὸν ἀποβάλῃ καὶ ἀντικαταστήσῃ δι' ἑτέρου ἐγγωρίου ἢ ἀξιωματικοῦ· δύναται δ' ἐπίσης, τυχούσης περιστάσεως, καὶ νὰ τὸν φυλακίσῃ. Ὀφείλει ὁμοίως νὰ ᾖ συνεισφέρων καὶ ἐξέφρων, καθότι ἄλλως ἤθελεν ἐπιβαρύνει τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀντὶ νὰ τὴν βελτιώσῃ.

Ὅπως προληφθῶσιν αἱ καταχρήσεις τῆς ἐξουσίας, δεόν αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ νὰ μὴ ὑπακούουσιν εἰς τὰς αἰτήσεις καὶ τὰς φορολογίας, εἰμὴ εἰς τὰς ἐγγράφους διαταγὰς τοῦ διοικητοῦ τοῦ σταθμοῦ.

Ὁ σταθμὸς συνεννοεῖται μετὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν διὰ τὰ καταλύματα τοῦ στρατοῦ. Εἰς ἀνωμάλους δὲ περιστάσεις προσπαθεῖ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀνεγείρων προσωρινὰ στεγάσματα διὰ τοὺς ἀνδρας καὶ τὰ ζῶα. Ἐκαστον βῆμα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐπιφέρει οἰκονομίαν ὑλικήν. Ὑπάρχουσιν ἰδίως νοσοκομεῖα καὶ ἀποθήκαι ἵππων, περὶ τῶν ὁποίων ὀφείλουσι νὰ καταβάλλωσιν ὅλως ἰδιαιτέραν προσοχήν.

Ἡ λύσις τῶν εἰδικῶν τούτων ζητημάτων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ ἐκ τῶν πρακτικῶν γνώσεων τοῦ διοικητοῦ. Οἱ πόροι διαφέρουσιν ἀναλόγως τῆς χώρας, οὐδεμία δὲ ἔχει ὅλους τοὺς τυχόν ζητηθησομένους πόρους, οὐδεμία δίδει ἐκουσίως χρήματα ἢ ὑλικὸν οἰασθήποτε ἀξίας· πλὴν ἡ δραστηριότης, συνδεδεμένη τῇ μετριοφροσύνῃ, ὑπερπηδᾷ μυρίας δυσκολίας.

Τὰ στρατεύματα, ἅτινα διατίθενται ὑπὸ τῆς γενικῆς διοικήσεως, εἰσὶ προωρισμένα εἰς φύλαξιν καὶ προστασίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης.

Συνήθως οἱ διοικηταὶ τῶν σταθμῶν τῶν σιδηροδρόμων

εἰσὶ συγχρόνως καὶ διοικηταὶ τῶν σταθμῶν τῆς ξηρᾶς, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐνεργοῦσιν ἀμφοτέρας τὰς ὑπηρεσίας. Ἐν τούτοις συμβαίνει, ἂν καὶ σπανίως, σταθμὸς τις τοῦ σιδηροδρόμου νὰ εὐρίσκηται εἰς μέρος ἐνθα διέρχονται τὰ ὁδοιποροῦντα στρατεύματα καὶ τὸ ὑλικὸν αὐτῶν. Ἐν γένει οἱ σταθμοὶ οὗτοι εἰσὶ χρησιμώτατοι διὰ τὰς ἐξόδους τῶν ἀσθενῶν, τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ καταλύματα ἀναπαύσεως (διαμονῆς).

Ὁ διοικητὴς ἐνὸς σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου, οὐχὶ μόνον ὑποχρεοῦται νὰ διευθύνῃ τὰς κινήσεις καὶ τὴν πορείαν τῶν ἀμαξοστοιχιῶν, ἀλλ' ὀφείλει καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ, ὅπως μὴ ἐγκαταλείπωνται ἐξ ἀπροσεξίας ἀμαξαι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ μὴ λυσιμονῆται τὸ διὰ τὸν στρατὸν ὑλικὸν κλπ.

Τοιοῦτω τρόπῳ δύναται νὰ ἀποφύγῃ πᾶν τὸ εἰς τὸν στρατὸν ἐπιβλαβές. Ἡ διανομὴ τῶν τροφίμων εἰς τὰ ὁδοιποροῦντα στρατεύματα, εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἢ τοὺς ἀναρρώσαντας πληγωμένους, γίνεται συνήθως ἐν τοῖς σταθμοῖς. Οὐδόλως δὲ πρέπει νὰ φεΐδωνται οὔτε χρόνου οὔτε χρημάτων, ἵνα ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἐνεργῆται ἐπωφελῶς. Οὐδὲν ἕτερον ἀποδειλιᾷ περισσότερον τὰ ἀκμαῖα στρατεύματα ἢ αἱ ἀνεπαρκεῖς καὶ ἄθλια τροφαί. Ἐν συνόλῳ δὲν ὑπῆρξεν ἀφορμὴ παραπόνων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κατὰ τὸν τελευταῖον μετὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον· οὐχ ἦττον ὅμως ἀρκετὸς ἐχρειάσθη χρόνος πρὸς ὄργανισμὸν καὶ συναρμοσολογίαν τῶν διαφόρων τούτων τροφῶν τῆς διοικήσεως· οἱ πληγωμένοι, οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ στρατιῶται οἱ δλοκλήρους ἡμέρας διὰ τῶν σιδηροδρόμων ὁδοιπορήσαντες ἠδύναντο, καὶ δικαίως, νὰ ἐκφράσωσι τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λαμβάνωσι τροφὴν καθαρὰν καὶ ἐνδυναμωτικὴν.

Τὸ οἶκημα ἐνὸς σταθμοῦ δεόν νὰ φαίνεται ἐκ τοῦ μακρόθεν.

Μὴ λησμονῶμεν δὲ, ὅτι χιλιάδες ἀτόμων δὲν γνωρίζουσιν

οὔτε τὰς ὁδοὺς οὔτε τὰς ἀτραπούς· ὅτι οἱ ὁδηγοὶ τῶν ὁδῶν εἰσὶ σπάνιοι εἰς ἐχθρικὴν χώραν, καὶ ὅτι πείλστοι στρατιωτικοί, ἵνα γνωρίζωσι ποῦ διευθύνονται, ὑποχρεοῦνται νὰ μεταβαίνωσι παρὰ τῆ διοικήσει τοῦ σταθμοῦ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ.

Ἡ ἐκλογή τῆς καλῆς τοποθετήσεως τῶν γραφείων σταθμοῦ τινος τῆς ξηρᾶς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω λόγων. Ἡ διοικήσεις τοῦ σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου εὐρίσκεται συνήθως εἰς τὸν σταθμὸν αὐτόν.

Ἡ γενικὴ διοικήσεις τῶν σταθμῶν ὀφείλει νὰ ἐφοδιάζῃ ἐκαστὴν διοίκησιν μὲ ἓνα ἐντελὴ κατάλογον ἢ μὲ ἓν σχέδιον τοποθετήσεως τῶν συνταγμάτων τοῦ στρατοῦ· ἀδύνατον δὲ ἄνευ τῶν ὁδηγιῶν τούτων νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰ σώματά των τοὺς καθ' ὁδὸν στρατιωτικούς. Οἱ κατάλογοι οὗτοι εἰσὶν ἀναγκαιότεροι τῶν διαταγῶν, τῶν ὑπουργικῶν ἐγκυκλίων, κλπ. ἅτινα εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησιμεύουσιν ἢ εἰς τὴν συσσωρεύσειν χάρτου· ἐὰν ὅμως θελήτωσι νὰ συμμορφωθῶσι κατὰ γράμμα μὲ τὰς διαταγὰς ταύτας, ἀναγκάζονται πολλάκις νὰ παρεκτρέπωνται τῆς ἐννοίας τῶν ὑπὸ τῆς πολυχρονίου πείρας ὑπηγορευμένων κανόνων.

Ἐκαστος σταθμὸς ὀφείλει ἐπίσης νὰ γνωρίζῃ ἀκριβέστατα τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν λοιπῶν σταθμῶν, ἀνταποκρινόμενος μετὰ τῶν μᾶλλον γειτνιαζόντων διὰ τοῦ τηλεγράφου ἢ δι' ἱππέων διοριζομένων ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν σταθμῶν.

Συνεπῶς πᾶσα διοικήσεις ὀφείλει νὰ πληροφορῇ, δι' ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν τρέχουσαν ὑπηρεσίαν (ὡς τὴν διάβασιν μεγάλων συνοδιῶν αἰχμαλώτων, ἐνίσχυσιν εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικὸν κτλ.), οὐχὶ μόνον τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τῶν σταθμῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοὺς μᾶλλον πλησιεστέρους αὐτῶν.

Πολλάκις ἤδη ἐγένετο λόγος, ἐν ταῖς προηγουμένοις κεφα-

λαίοις, περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας ἐνὸς διοικητοῦ τοῦ σταθμοῦ· ἡ φύσις τῆς ὑπηρεσίας ταύτης δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἢ γενικὰς τινὰς ἀρχὰς· ἡ ἐκλογή ὅμως τῶν μέσων τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἡ ἐξεργασία τῶν πόρων αὐτῆς ἀφίνονται εἰς τὴν εὐφυίαν καὶ πρωτοβουλίαν ἐκάστου.

Τελευταία παρατήρησις.

Τὰ ζητήματα, ἅτινα πρὸ ὀλίγου ἐπραγματεύθημεν, δηλοῦσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου· οὐδόλως δὲ ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν ὅτι τὸ, ὡς εἴρηται, ἔργον εἶναι τετελεσμένον, ἐνῶ μόλις ἐσκιαγραφῆθη. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἠδυνάμεθα νὰ τὸ πραγματευθῶμεν ἐντελῶς, καθότι αἱ περιπτώσεις εἰσὶ τοσοῦτον ἀναρίθμητοι, αἱ περιστάσεις τοσοῦτον διάφοροι, ἢ ἐπιβρόχῃ αὐτῶν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν πραγμάτων τοσοῦτον ποικίλη, ὥστε δὲν δύναται τις ἢ νὰ δώσῃ μόνον γενικὴν τινα ἐποψίν εἰς αὐτά.

Ὁ συγγραφεὺς ἀνήκει εἰς τὸν Βαυαρικὸν στρατὸν, καὶ φυσικῶς ἠρύσθη τὰς πληροφορίας ταύτας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν βαυαρικῶν σταθμῶν καὶ ἐκεῖνας ἄς εὐκολώτερον ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ. Οὐχ ἤτιον ὅμως, καὶ ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν σταθμῶν ἐν τῇ Βορείᾳ Γερμανίᾳ.

Ἄπαντα τὰ διὰ τοὺς σταθμοὺς καταστήματα ἦσαν βεβαίως ἀναγκαῖα, καὶ ἔσονται τοιαῦτα καὶ ἐν τῷ προσεχεῖ πολέμῳ. Εἰς τοὺς ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ τῆς Γερμανίας ἐπιχειρηθησομένους πολέμους ὁ βαυαρικὸς στρατὸς ἀναμφιβόλως θὰ εὐδοximῆσῃ, ὡς μέρος τοῦ ὅλου· μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, καὶ δυνατὸν νὰ προταθῇ ἢ ἐρώτησις, ἐὰν ἤθελεν εἶσθαι καλὸν καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ νὰ δοθῇ αὐτῷ εἰδική τις ὑπηρεσία τῶν σταθμῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρκεῖ κεντρικὴ τις ἀρχή

νά ἔχη ὑπὸ τὴν διάθεσίν της ἀριθμὸν τινα ἀξιωματικῶν, ὑπαλλήλων, στρατιωτικῶν σωμάτων κτλ., ἀνάλογον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ. Πρὸς ἐπιτυχῆ δὲ ἔκβασιν τοῦ ἔργου ἀπαιτεῖται ἐνότις ἐνεργείας καὶ καταλληλὸς τῶν διαταγῶν διανομή.

ΣΠΟΥΔΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΠΕΖΙΚΟΥ (*)

ὑπὸ Ε. Ροίσοι, λοχαγ. ὑπασπιστοῦ τοῦ 118ου συντάγματος
τοῦ πεζικοῦ, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ
ὑπὸ Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑ,
ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ Σάδοβα ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Αὐστρίας. Ἡ τακτικὴ τῆς προσβολῆς κατόπιν τῆς παραδοχῆς τῶν ταχυβόλων ὄπλων δὲν ἐπὴννεγκεν ἢ καταστροφάς.

Τὸ ἡμέτερον σύστημα τοῦ μάχεσθαι ἐπέτυχε μὲν ἐνώπιον τῶν αὐλακωτῶν αὐστριακῶν ὄπλων, ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἔλαβον χώραν μέγισται θυσίαι, ἐνῶ ἐν ταυτῷ οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ πυροβολικοῦ κατὰ πολλὰ ἀνωτέρου τοῦ ἐχθρικοῦ. Οἱ Αὐστριακοὶ ἔσφαλον μέγਾਲως μεταχειρισθέντες τὴν αὐτὴν τακτικὴν ἐναντίον τοῦ ἀνωφελοῦς ὄπλου τῶν Πρώστων.

Ἐπὶ τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὀπλισμοῦ αἱ ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῆς αὐξήσεως τοῦ ρίμματος εἰσὶν αὗται:

1^{ον} ἡ ὑπεροχὴ τῆς τακτικῆς τοῦ πυρός ἐπὶ τῆς τακτικῆς τῶν προσβολῶν, καὶ

2^{ον} ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνευρεῖν τακτικούς σχηματισμοὺς, οἵτινες ἐν τε τῇ ἐπιθέσει καὶ τῇ ἀμύνῃ ἐπιτρέπουσιν οὐ μόνον ὅσον τὸ

(*) Συντέχεια: ἴδὲ τὸ προηγούμενον φυλλάδιον.

δυνατὸν πλειότερον καλὴν τῶν πυρῶν χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ προφύλαξιν τῶν στρατιωτῶν ἀπὸ τῶν ἐχθρικών βολῶν.

Ὁ καλλεῖτερος εἰς τὰς ἐρεῦνας ταύτας ὁδηγὸς εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ σπουδὴ τῶν σχηματισμῶν τοῦ τελευταίου πολέμου, τοὺς ὁποίους μετὰ τὴν εἰρήνην συνεπλήρωσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον.

Σπουδὴ κριτικὴ τῶν κατὰ τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον τακτικῶν σχηματισμῶν.

Οἱ Γάλλοι περιωρίσθησαν σχεδὸν πάντοτε κατὰ τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον εἰς τὴν ἀμυναν ἕνεκα τῆς ἀριθμητικῆς τῶν Πρώστων ὑπεροχῆς. Οὗτοι δὲ οὐ μόνον ἐλευθέρως ἦσαν στρατηγικῶς ἐπιθετικοὶ, ἀλλὰ καὶ τακτικῶς τοιοῦτοι. Ἡ ἔρευνα τῶν σφαλμάτων ἀμφοτέρων θέλει προαγάγει κανόνας ὠφελίμους ἐν τῷ μέλλοντι.

Τακτικὴ τῶν Γάλλων.

Οἱ Γάλλοι κατελάμβανον μὲν πάντοτε καλὰς ἀμυντικὰς θέσεις, διεύθυνον ὅμως κακῶς τὰ πυρὰ αὐτῶν, καὶ εἰς μὲν τὰς μικρὰς ἀποστάσεις, ἦτοι κατὰ τῶν ἀκροβολιστῶν, οὐδὲν ἐπέφερον ἀποτέλεσμα, εἰς δὲ τὰς μεγάλας, ἦτοι τὰς ἐφεδρεῖας καὶ τὰ ὑποστηρίγματα ἡμῶν, τὸ πῦρ τούτων ὑπῆρξε κινδυνώδεστον. Κατὰ τὸν δοῦκα τῆς Βυρτεμβέργης ἰδοῦ ὅποιας ἔσχε συνεισεῖας: «Τὸ ρίμμα τῶν Γάλλων ἦτο καταστρεπτικὸν διὰ τὰ ἀποσπάσματα, ἅτινα ἐτύγχανον ὑπὸ τοιαύτην βροχὴν βλημάτων, ἐπέτρεπεν ὅμως ἡμῖν νὰ πλησιάζωμεν ἀσφαλῶς τὸν βάλλοντα, καὶ εἰς τοιαύτην μάλιστα ἀπόστασιν, ὁποθεν ἠδυνάμεθα νὰ βάλλωμεν κατ' αὐτοῦ ἐπιτυχῶς. Οἱ Γάλλοι ἐμειναν πάντοτε ἀνευ ὑπερασπίσεως, ἕνεκα τῆς ἀνοήτου σπατάλης τῶν πολεμοφοδίων αὐτῶν».

Ὅποταν οἱ Γάλλοι ἠθέλησαν νὰ ἐνεργήσωσι δι' ἀντεπιθέσεων, ὅπερ ἐστὶν ἡ καλλειτέρα μέθοδος διὰ τοὺς θέλοντας νὰ κερδίσωσιν ἀμυντικὰς μάχας, ἐτάχθησαν εἰς βαθεῖας φάλαγγας, τὰς ὁποίας ἐθέριζε τὸ πῦρ ἡμῶν καὶ τὰς ἠνάγκαζε μεθ' ὅλον τὸν ἡρωῖσμόν αὐτῶν νὰ στρέφωσι τὰ νῶτα.

Δύω μεγάλα σφάλματα ἀνευρίσκει τις ἐν τῇ τοιαύτῃ τῶν Γάλλων τακτικῇ·

1^{ον} κατάχρησιν τοῦ κατὰ θέλησιν πυρός, κατὰ συνέπειαν δὲ ἔλλειψιν διευθύνσεως πυρῶν, σπατάλην τῶν ἐφοδίων· καὶ

2^{ον} χρῆσιν τῶν κατὰ μέτωπον προσβολῶν ἐν τάξει βαθειῶν φαλάγγων.

Τακτικὴ τῶν Γερμανῶν.

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου οἱ Πρωσσοὶ εἶχον ἐννοήσει τὸ πλεονέκτημα τῆς ὑποδιαίρέσεως τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ ἀπὸ τοῦ 1843 εἶχον παραδεχθῆ τὰς φάλαγγας τῶν λόχων. Ἐκτοτε ἡ αὐξάνουσα πάντοτε τελειοποίησις τῶν ὅπλων καὶ ὁ καταμερισμὸς τοῦ ἐδάφους ἐδωκαν πλείονα σπουδαιότητα εἰς τὰς μικρὰς τακτικὰς μονάδας, δυνατὸν δ' εἶπεῖν ὅτι κατὰ τὸ 1866 ἡ ἀληθὴς μονὰς τῆς μάχης ἐν τῷ Γερμανικῷ στρατῷ ἦτο ὁ λόχος. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγάλη κατὰ τμησις παρουσίαζε σπουδαῖα ἄτοπα, καὶ ὅτι εἶναι δυσκολωτέρα ἢ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν σύμπραξις μεγάλου ἀριθμοῦ μικρῶν μονάδων, ἢ μικροῦ ἀριθμοῦ μεγάλων μονάδων· παρατηρεῖται δὲ ὅτι μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1866 πολλαὶ γινώμαι ἦσαν κατὰ τῶν φαλάγγων λόχου. Τοῦτο ἀπαντῶμεν εἰς τὸ σύγγραμμα «Μελέτη ἐπὶ τῆς τακτικῆς τοῦ πολέμου τοῦ 1866», ὅπερ ἐσφαλμένως ἀπέδωκαν τῷ στρατάρχη Μόλτικε καὶ τὸ ὁποῖον πολλὴν παρήγαγεν ἐντύπωσιν.

Ἐζήτουν ἰδίως διὰ τούτου νὰ καταπνίξωσι τὴν τάσιν πρὸς

τὴν κατὰ τμησιν, ἣτις παρατηρήθη εἰς τὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας πόλεμον. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην παρατηρήθη ὅτι εἴτε ἐκφανέστερον καὶ κατὰ τὴν τοῦ 1870, ὅτι τουτέστιν ἐν ἀρχῇ τὰ ὑποστηρίγματα, εἴτα δὲ αἱ ἐφεδρεῖαι ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐμποδισθῶσιν ἀπὸ τοῦ νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ἀκροβολιστῶν. Τὴν φυσικὴν ταύτην διάθεσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἣτις τοὺς ἀνδρας τῆς δευτέρας γραμμῆς ἐλκύει πρὸς τὴν πρώτην, μολοντί ἐκείνη ὑποφέρει ἐνίοτε πλείοτερον ἢ οἱ ἀκροβολισταὶ, ὠνόμασαν οἱ Γερμανοὶ *διαλυτικὴν δύναμιν*. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ πονήματος τούτου καὶ πολλοὶ τούτῳ ὁμόφρονες Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ εἰργάσθησαν κατὰ τῆς διαλυτικῆς ταύτης δυνάμεως, ἐλπίζοντες νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ νὰ δώσωσι πλείονα ἰσχὺν εἰς τὴν τακτικὴν μονάδα.

Ὁ ἐν ἰσχύϊ τῷ 1870 Πρωσικὸς κανονισμὸς παρεδέχθη ὡς κανονικὸν σχηματισμὸν προσβολῆς τὴν καθ' ἡμίταγμα φάλαγγα. Ὅθεν ἕκαστον τάγμα ἐδιχάζετο· δύο λόχοι βαδίζοντες μετὰ τῶν οὐλαμῶν τῶν ἀκροβολιστῶν ἦσαν προωρισμένοι νὰ συντηρῶσι τὴν μάχην ἐφ' ὅσον πλείοτερον ἠδύνατο χρόνον, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐν φάλλαγγι ἐχρησίμευον ὡς ἐφεδρεῖα. Οὕτως ἐσχηματισμένοι αἱ πρῶται πρωσσικαὶ γραμμαὶ ἤρξαντο τῆς μάχης εἰς Βισσεμβούργ, Βερθ καὶ Φόρβαχ.

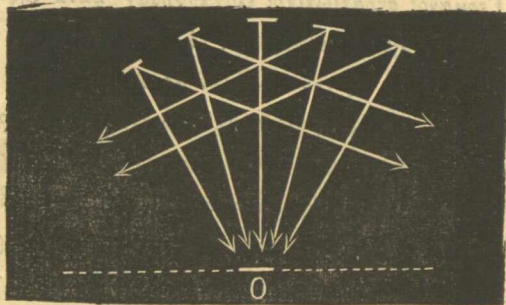
Χρῆσις τῶν ἀκροβολιστῶν παρὰ Γερμανοῖς.

Οἱ Γερμανοὶ ἐκέρδιζαν τὰς μάχας, ἀλλ' ὑπέστησαν πολλὰς ζημίας, καίτοι μετὰ πολλῆς περισκέψεως μεταχειρισθέντες τοὺς ἀκροβολιστὰς αὐτῶν. Τῷ ὄντι οὗτοι μετὰ τὴν κατάλειψιν τοῦ πρὸ αὐτῶν ἐδάφους δὲν ἐζήτησαν νὰ καλύψωσι τὸ μέτωπον αὐτῶν διὰ συνεχοῦς τινος γραμμῆς, ἀλλ' ἐνῶ τμημά τι αὐτῶν ἴστατο, κλιμακίον τι βριπτόμενον ἔξω τῆς κρύπτῆς αὐτοῦ καὶ ἀναπτυσσόμενον καθ' ὅσον ἐπροχώρει, ἐκρύπτετο ὅπι-

σθεν άλλης, όπου συνεκεντροῦτο κατά τὸ δυνατὸν καὶ ὑπεστήριξε τὴν πρόδον τῶν άλλων κλιμακίων.

Προσβολὴ ψαλλιδωτή.

Ἡ πρὸς τὰ πρόσω κινήσις ἤρχιζεν ἐν γένει ἐκ τῶν κλιμακίων τῶν πετερύγων, τοῦτο δὲ παρατηρεῖτο οὐ μόνον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δλοκλήρου τῆς γραμμῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς προσβολὰς μεμονωμένων λόχων.

Ὁ τοιοῦτος τρόπος ἐνεργείας, τὸν ὁποῖον ὁ Δουξ τῆς Βυρτεμβέργης καλεῖ ψαλλιδωτὴν προσβολήν, παρουσιάζει τ' ἀκόλουθα πλεονεκτήματα, ἐπιτρέπει εἰς δεδομένην στιγμήν τὴν συγκέντρωσιν μεγάλου ἀριθμοῦ πυρῶν ἐπὶ τοῦ σημείου O, ὅπερ προτίθεται νὰ προσβάλῃ, παρέχει εἰς τοὺς ἀκροβολιστὰς κατάλληλα ὑποστηρίγματα ἕνεκα τῆς διασταυρώσεως τῶν πυρῶν, καὶ τέλος ἕνεκα τῆς κατὰ μικρὰ τμήματα συστάσεως τῶν ἀκροβολιστῶν, διοικουμένων πάντοτε ὑπὸ βαθμολόγων, κωλύει τὴν σπατάλην τῶν πολεμοφοδίων καὶ ἐπάγεται καλὴν διεθύνσιν βίμματος.

Βελτιώσεις τῶν σχηματισμῶν τῶν Γερμανῶν, ἐπεξεχθεῖσαι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου.

Μ' ὅλας τὰς ἐπιτυχίας των κατὰ τὰς πρώτας μάχας οἱ Γερμανοὶ ἐνόησαν ὅτι ἠπατήθησαν παραδεχθέντες τὴν καθ' ἡμίταγμα φάλαγγα, διότι αὐτὴ ἦτο βαθυτάτη καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ προκαλυφθῇ εὐκόλως ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν βλεμμάτων. Ταύτην ἀντικατέστησεν ἡ κατὰ λόχους φάλαγγς εἰς τὰς περὶ τὸ Μίετς δοθείσας μάχας, ἐν αἷς καὶ πάλιν ἡ πείρα κατέδειξεν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ τελευταίου τούτου σχηματισμοῦ ἐπέφερεν ἐξίσου καταπληκτικὰς ἀπωλείας, ἐξ οὗ οἱ Πρωσσοὶ ὠδηγήθησαν εἰς μείζονα τῶν γραμμῶν αὐτῶν κατάρτησιν.

Κατὰ τὴν ἐφοδον τοῦ Βουρξέ π. χ. οἱ ἀκροβολισταὶ ἐνισχύθησαν πλείοτερον, αἱ δ' ἐφεδρεῖαι αὐτῶν συνέκειντο ἐξ οὐλαμῶν μεμακρυσμένων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὡς περ οἱ ἀκροβολισταὶ προχωρούντων ἀπὸ προκαλύμματος εἰς προκαλύμμα, διασπειρομένων, ὅπως κερδίσωσιν ἀπόστασιν τινα, καὶ συνισταμένων κατόπιν ὀπισθεν φυσικοῦ τινος ἐμποδίου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συμπλακείσα μερίς παρίστα μᾶλλον διπλῆν γραμμὴν ἀκροβολιστῶν ἐτοίμων πρὸς ἔνωσιν κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν ἢ ἄλυτον ἀκροβολιστῶν, παρασκευάζουσιν τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐφεδρεῶν.

Οὕτω παρατηροῦμεν ὅτι οἱ Γερμανοὶ καὶ κατὰ τὸν πόλεμον ἔτι μετέβαλλον τὴν στοιχειώδη αὐτῶν τακτικὴν, αὐξάνοντες τὴν εὐκίνησιάν των γραμμῶν αὐτῶν, ὑποδιαιροῦντες αὐτὰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ἐλαττοῦντες τούτων ἕνεκα τὰς ἀπωλείας αὐτῶν ἐπισιθητῶς. (ἀκολουθεῖ)

ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΑΡΧΟΥ ΒΑΖΑΙΝ (*).

ΖΑΡΡΑΣ (Jarras, Hugues, Luis), ἔτων 63,

ἀντιστράτηγος.

Πρόεδρος. Ἦσθε εἰς τῶν βοηθῶν τοῦ γενικοῦ ἐπιτελάρχου, πρὶν ἢ ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν, καὶ εὐρέθητε κατόπιν, ὅτε ἔλαβεν αὐτὴν, ἀρχηγὸς τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ ἐπιτελείου. Ἐχετε λοιπὸν νὰ φωτίσητε πληρέστατα τὸ συμβούλιον ἐπὶ τῶν περιστάσεων, αἵτινες συνώδυσαν τὴν κατὰληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας.

Στρατηγὸς Ζαῤῥάς. Ὡς πρὸς τ' ἀφορῶντα τὴν κατὰληψιν τῆς ἀρχηγίας ὑπὸ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν δὲν ἔχω ποσῶς νὰ εἶπω, ὡς πρὸς τὸ παρὸν, εἰμὶ ὅ,τι ἀποβλέπει τὸν ἐμὸν διορισμὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τοῦ Ῥήνου.

Ὡς πρὸ μικροῦ ἔλεγεν ὁ κ. πρόεδρος, ἤμην πράγματι 2ος βοηθὸς τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου ἐν τῷ στρατῷ, καὶ τὴν 12ην αὐγ., ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ὠνομάσθη ἀρχιστράτηγος, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τούτου.

Ὅτε εἰδοποιήθη περὶ τοῦ προορισμοῦ μου τούτου ἀνέστην, αἰτησάμενος ὅπως ἄλλος ἀντ' ἐμοῦ ὀρίσθῃ πρὸς πλήρωσιν τῆς σπουδαίας ταύτης θέσεως. Ἐπέμεινον ὅμως, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσω. Ἰδοὺ πῶς ἐγενόμην ἀρχηγὸς τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τοῦ Ῥήνου.

Καθ' ἣν στιγμήν κατέβαλλον λίαν εἰλικρινεῖς προσπάθειαι, ὅπως μὴ δεχθῶ τὰ καθήκοντα μὲ τὰ ὁποῖα ἤθελον νὰ μὲ περιβάλωσι, μὲ ἠρώτησαν μὴ ἢ ἀρνησὶς μου προήρητο ἐκ τοῦ ὅτι τυχὸν εἶχον ποτὲ σχέσεις ὀλίγον εὐαρέστους πρὸς τὸν κ. στρατάρχην Βαζαῖν. Ἀπεκρίθην, καθότι ἦτο καθαρὰ ἢ ἀλήθεια, ὅτι τούναντίον αἱ σχέσεις μου αὐταὶ ἄχρις ὧρας δὲν ἐπαύσαντο οὐσαί καλά. Ἐκείνο ὅμως, ὅπερ δὲν εἶπον τότε, καίτοι φρονῶν αὐτὸ, ἦτο ὅτι εἶχον πραγματικὴν ἀντιπάθειαν διὰ τὰ καθήκοντα ταῦτα, διότι ἐφοδοῦμην μὴ ὁ στρατάρχης Βαζαῖν, ὡς τοῦτο ἄλλως τε συμβαίνει εἰς ἄλλους στρατηγούς, ἴδῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ ἐπικριτὴν ὀχληρὸν, ἢ καὶ ἄνθρωπον, εἰς δὲν τὸ τυφλὸν κοινὸν ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀξίαν μέτρων τινῶν, ἅτινα ἤθελον ὑποθέσει λαμβανόμενα τῇ τούτου πρωτοβουλίᾳ.

(*) Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

Εἶχον ἄλλως τε καὶ ἄλλον λόγον. Ἐν ᾧ χρόνῳ ἤμην δεύτερος βοηθὸς τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου, ἤμην εἰδικῶς ἐπιφορτισμένος τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ γραφείου.

Ἐλάμβανα διαταγὰς, ὁδηγίας τῶν ἀρχηγῶν μου, καὶ ὑπῆρχον πολλὰ πράγματα ἅτινα ἐξ ἀνάγκης ἤγνόουν. Δὲν λέγω ὅτι ἤθελον νὰ μοὶ τὰ κρύπτωσι, ἀλλὰ τέλος ὑπῆρχον πολλὰ πράγματα, ἅτινα ὤφειλον νὰ γνωρίζω, οὐχὶ ἕνεκα τῆς θέσεως, ἣν κατείχον ὡς δεύτερος βοηθὸς τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου, ἀλλ' ἅτινα ἔπρεπε νὰ γνωρίζω κατὰ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν, ὅπως δυνηθῶ νὰ τῷ δώσω πληροφορίας τινὰς, ἃς ἠδύνατο νὰ μοὶ ζητήσῃ.

Δὲν ἐγίνωσκον τὰ διατρέξαντα ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ τοῦ αὐτοκράτορος γραφείῳ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στρατάρχου, ἢ καὶ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν προϊσταμένων τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ μηχανικοῦ, εἰς συνεντεύξεις, ἐν αἷς δὲν ἔλαβον μέρος.

Τὸ συντέλεσαν ὅμως εἰς τὸ ν' ἀποφασίσω, ἦτο ὅτι πολὺ ἐστηριζόμεν ἐπὶ τὴν καλοκάγαθίαν τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν. Ἦμην πεπεισμένος ὅτι ἤθελε διευκολύνει τὴν ἀποστολήν μου· ἤμην περὶ τούτου λίαν σοβαρῶς πεπεισμένος. Καὶ ὅμως ἠπατήθη!

Ἀπὸ τῶν πρώτων στιγμῶν ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν μ' ἐπαραμέρι- σεν ὀλοσχερῶς κατὰ μέρος.

Οὐδέποτε εἰδοποιήθη περὶ αἰουδήποτε, εἰμὶ καθ' ἣν στιγμήν ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν μοὶ εἶδε τὰς διαταγὰς του, τὰς ὁδηγίας του ὅπως μεταβιδάσω αὐτὰς εἰς τὰ στρατεύματα, καὶ δὲν μοὶ ἔλεγεν ἢ ἀπλῶς καὶ μόνον ὅ,τι ὤφειλον νὰ γνωρίζω διὰ τὴν μεταβίβασιν ταύτην. Τὸ συμβούλιον γινώσκει ὅτι ἡ συνεννόησις μεταξὺ τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ, συνεννόησις ἀναπόφευκτος, δεόν νὰ ὑφίσταται ἐν ἀπάσαις ταῖς στιγμαῖς καὶ ὅσον αἰὼν τε πλήρης. Ἐὰν μὴ ὑφίσταται, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου εἶναι ὀλοσχερῶς ἐμνηδενισμένος.

Δι' αὐτὸ τούτο ἀκριβῶς, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους, ἔπραξα ὅ,τι ἠδύναμην ὅπως κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κ. στρατάρχου, καὶ ἐν τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐποιήσάμην πλήρη αὐταπάρησιν τῆς προσωπικότητός μου, ὅπερ δὲν εἶναι πρᾶγμα μικρὸν. Δὲν τὸ ἔλαβον ὅμως ὑπ' ὄψιν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν μὲ περιώρισεν

εις τὰ καθήκοντα γραμματέως· δὲν ἤμην ἐφεξῆς δι' αὐτὸν εἰμὴ πράκτωρ, ὑπέλληλος παθητικός. Ὡς ἀπόδειξιν τοῦ παρ' ἐμοῦ λεγομένου θέλω εἰπεῖ ἐπὶ παραδείγματι.....

Π ρ ό ε δ ρ ο ς. Σύγγνωτε. Δὲν θέλω ποσῶς νὰ διακόψω τὴν ὑμετέραν κατάθεσιν. Ἄλλ' ἀναμνήσθηκα ὑμῖν ἐν τῇ στιγμή ταύτῃ ὅτι ὀφείλετε νὰ περιορισθῆτε εἰς τὰ γεγονότα, ἅτινα συνώδευσαν τὴν ὑπὸ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν κατάληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας. Μέχρι τοῦδε πᾶν ὅ,τι εἶπετε, ἀναφέρεται εἰς τοῦτο. Ἐὰν εἴχετε νὰ ὁμιλήσητε περὶ πραγμάτων μεταγενεστέρων, τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι κἀλλιον ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ εἰς ἕτερον μέρος τῆς ὑμετέρας καταθέσεως.

Ἄλλ' ἐὰν, εἰς ὑποστήριξιν ἐκείνου, ὅπερ πρὸ μικροῦ εἶπετε, ἔχετε νὰ λάβητε παραδείγματα ἐν ταῖς περιστάσεσιν, ἃς ὑπαινίχθητε, δύνασθε νὰ ἐξακολουθήσητε.

Σ τ ρ α τ η γ ό ς Ζ α β β α ς. Προήγαγον ἐν τῷ μέσῳ γεγονός τι μοὶ φαίνεται ὅτι δύναμαι νὰ προσθέσω, προαγαγὼν αὐτὸ, τὰς πρὸς ἀπόδειξιν περιστάσεις.

Ἔβλεγον λοιπὸν, ὅτι ὁ κ. στρατάρχης μὲ παρεμέρισεν ὀλοσχερῶς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας. Οὕτω, τὴν 13ην αὐγ. διαταγαὶ κινήσεων ἐδόθησαν πρὸς ὅλον τὸν στρατόν. Ὁ κ. στρατάρχης τὰς ἔδωκεν ἀπ' εὐθείας αὐτὸς οὕτως πρὸς τὸ 2ον, 3ον καὶ 4ον σῶμα καὶ πρὸς τὴν φρουράν. Μοὶ ἔπεμψε ταυτοχρόνως τὰς διαταγὰς ταύτας, ὅπως τὰς κοινοποιήσω πρὸς τὸ 3ον σῶμα καὶ πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ πυροβολικοῦ, τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοῦ ἐπιμελητηρίου.

Τὴν 16ην αὐγούστου τὸ ἑσπέρας, μετὰ τὴν μάχην τῆς Ῥεζομβίλλης, ὁ στρατάρχης ἀπλῶς μοὶ ὑπηγόρευσε διαταγὴν τινα, ἣς ὄφειλε νὰ μεταβιβάσθῃ εἰς τὰ στρατεύματα. Οὐδὲν ἕτερον ἔπραξα ἢ νὰ τὴν μεταβιβάσω μετὰ μικρᾶς ἀλλοιώσεως δι' ἕκαστον ἀρχηγόν, πρὸς τὸν διευθύνετο. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὅτε τὴν 26ην ἐλάδομεν τὰ ὄπλα. Αἱ διαταγαὶ ἐδόθησαν τὴν 28ην τὸ ἑσπέρας· ὁ κ. στρατάρχης τὰς προστόμασεν ὅπως ἀσχέτως ἐμοῦ μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου μου καὶ χωρὶς οὐδὲν ἐγὼ νὰ γνωρίζω.

Ἐν ὅλῃ τῇ διαρκείᾳ τῆς ἐκστρατείας ὅλης τῆς ἡμέρας, ἢ σχεδὸν ὅλης, ὁ προϊστάμενος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ κ. στρατηγὸς Σολεῖλ, ὁ προϊστάμενος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ μηχανικοῦ, ὅστις ταυτοχρόνως ἦτο ἀνώτερος διοικητῆς καὶ κυβερνήτης τοῦ φρουρίου τοῦ Μέντς,

ἤρχοντο εἰς τὴν ἀναφορὰν παρὰ τῷ κ. στρατάρχῃ Βαζαῖν. Οὐδέποτε παρευρέθη ἐν ταῖς συνεντεύξεσι ταύταις, οὐδέποτε ἐγνώρισα τί ἐν αὐταῖς ἐλάμβανε χώραν ἄλλως, εἰμὴ ὅποτε ὁ κ. στρατάρχης μοὶ ἔδιδε διαταγὰς συνεπείᾳ τῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἀποφάσεων, αἵτινες εἶχον λάβει χώραν μετὰ τῶν δύο τούτων προϊσταμένων τῶν ὑπηρεσιῶν.

Ἴδου πῶς ἀποδεικνύω ὅτι ὁ στρατάρχης μ' ἐκράτησεν ἀπολύτως ἔξω καὶ κατὰ μέρος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους. Βεβαίως πολὺ ἐθλίβην διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὁμως ὑπηρετήσα χρηστῶς, μὴ ἐμπνεόμενος εἰμὴ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ καθήκοντος.

Π ρ ό ε δ ρ ο ς. Δύνασθε νὰ καταστήσητε γνωστὸν εἰς τὸ δικαστήριον κατὰ ποῖαν ὥραν καὶ κατὰ τίνα τρόπον ἔλαβε χώραν τὸ παρ' ἡμῶν κληθησόμενον «ἢ μεταβίβασις τῆς ὑπηρεσίας», ἐν μιᾷ λέξει κατὰ ποῖαν στιγμήν καὶ κατὰ τίνα τρόπον ἐλάβετε τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου καὶ ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἐκείνα τοῦ ἀρχιστρατηγού; Ἐλαβε πρὸς τοῦτο χώραν μεταβίβασις κανονικὴ τῆς ὑπηρεσίας;

Σ τ ρ α τ η γ ό ς Ζ α β β α ς. Δὲν ἐγένετο κανονικὴ τῆς ὑπηρεσίας μεταβίβασις.

Περὶ τὰς δύο ἢ τρεῖς μ. μ. ὥρας τῆς 12ης εἰδοποιήθη περὶ τοῦ διορισμοῦ, οὗ τινος ἤμην τὸ ἀντικείμενον· ἦτο τοῦτο ἐν τῇ νομαρχίᾳ, ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ γραφείῳ τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου, ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ ἐπιτελάρχου, τοῦ στρατηγοῦ Σαγγαρνιὲ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Λεβρόν.

Ἀντέταξα ἄρνησιν διηγέρθη συζήτησις, ἐλύθη ἢ συνεδέσασιν καὶ ἀπῆλθον οἱ καδὲ. Ἐντὸς τῆς ἡμέρας ἔγραψα τῷ κ. στρατάρχῃ Βαζαῖν, ὅπως τῷ εἶπω: «Λοιπὸν, ἀφοῦ εἶμαι ὁ ὑμέτερος ἀρχηγός τοῦ γενικοῦ ὑμῶν ἐπιτελείου, ποῦ δύναμαι νὰ ἴδω ὑμᾶς; Ὑμεῖς εἴσθε εἰς Βορνύ, ἐγὼ δὲ εἰς Μέντς· σκοπεύετε νὰ ἔλθητε εἰς Μέντς, ἢ ὀφείλω νὰ μεταβῶ καὶ εἰρω ὑμᾶς εἰς Βορνύ μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου μου;»

Π ρ ό ε δ ρ ο ς. Ποῖαν ἡμέραν;

Ἄ π. Τὴν 12ην αὐγούστου.

Ἐ ρ. Οὕτω λοιπὸν ἐθεωροῦσατε ἑαυτὸν ἤδη ἐντὸς τῶν καθηκόντων σας τὴν 12ην αὐγούστου;

Ἄ π. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὠνομάσθητε, δὲν ἔλαβον ἐφεξῆς διαταγὰς τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου.

Ἀπὸ τῆς 12ης αὐγ. κατὰ τὰς τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας μ. μ. ἐθεώ-

ρησα ἑμαυτὸν ὡς ὄντα ἐν τοῖς καθήκοντοῖς μου παρὰ τῷ κ. στρατάρχει Βαζαῖν. Ἐφρόνου, ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ νομαρχεῖον νὰ ἴδῃ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἤξευρα ἂν ἔμελλε νὰ σταματήσῃ παρ' ἑμοί, τῷ ἐζήτησα ἐγγράφως ἂν ὤφειλον νὰ τὸν ἐνταμώσω εἰς Βορνύ, ἢ ἂν ἡ πρόθεσις τοῦ ἤτο νὰ ἔλθῃ εἰς Μέτς. Ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν μοὶ ἀπεκρίθη διὰ τινος, νομίζω προφορικῶς, νὰ μείνω εἰς Μέτς, ὅτι ἐκεῖ ἤθελε μ' ἰδεῖ κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς ἑπαύριον, προτιθέμενος νὰ μεταβῆ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Τῷ ὄντι τὴν ἑπαύριον ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἦλθεν εἰς Μέτς περὶ τὴν μεσημβρίαν· τῷ ἐζήτησα τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, μ' εἶπε δὲ ὅτι δὲν εἶχε καμμίαν ὁδηγίαν νὰ μοὶ δώσῃ.

Ἐρ. Ἡδυνήθητε, κ. στρατηγέ, χωρὶς νὰ προσκληθῆτε πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν, νὰ τῷ κοινωνήσητε αὐθορμήτως τὰς πληροφορίας κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην τῆς 12ης, καθ' ἣν ὁ στρατάρχης ἐφρόνει ἑαυτὸν κρατούμενον εἰς Βορνύ ὑπὸ τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ; Ἐπὶ παραδείγματι ἠδυνήθητε νὰ τῷ καταστήσητε γνωστὸν ὅτι συνέβαιναν εἰς Πόντ-α-Μουσσόν, τὴν κατοχὴν τῆς Φρουὰρδ, τοὺς εἰς Κορνύ οὐλάνους κτλ.;

Ἄ π. Δὲν ἐγίνωσκον τὰ γεγονότα ταῦτα ὅπως τὸ συμβούλιον γνώριση πᾶν ὅτι ἐγίνωσκον, δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ κάμῃ νὰ τῷ παρουσιασθῇ τὸ βιβλίον μου τῶν ἀνταποκρίσεων.

Ἐρ. Ἀλλὰ αἱ ἐκθέσεις τῶν κατοπτεύσεων, ἐκείναι, ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ στρατηγοῦ Μαργαρίτου;

Ἄ π. Δὲν ἔλαβον αὐτῶν γνώσιν.

Ἐρ. Αἱ πληροφορίες, αἱ παραδοθεῖσαι τῷ στρατάρχει Λεβέρ, γενικῶς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχῃ, δὲν παρεδόθησαν λοιπὸν ὑμῖν, ὅστις ἦσθε ὁ δευτέρος αὐτοῦ βοηθός;

Ἄ π. Ὅχι, κύριε ἴσως ἠθέλησαν νὰ μοὶ τὰς πέμψωσι, δὲν τὰς εἶχον ὅμως ἐγώ. Δὲν εἶχον ἐπίσης νὰ δώσω πληροφορίας οὐδὲ ἐπὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μυστικῶν ἡμῶν πρακτῶρων, διότι ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν τὰς εἶχεν ὁ ἴδιος. Πᾶσαν ἐσπέραν ἐκθέσεις τῶ ὄντι ἐτίθεντο ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ αὐτοκράτορος, ἐγίνοντο δ' αὐτῶν ἀντιγραφα, ἅτινα ἐπέμποντο πρὸς ὅλους τῶν σωμάτων τοὺς ἀρχηγούς. Δὲν ἐγνώριζα λοιπὸν εἰμὴ ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ἐγνώριζεν, ἐγνώριζε δὲ ὁ στρατάρχης ὅτι καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώριζα. Πᾶν ὅτι ἐγνώρισα

εἶναι γεγραμμένον ἐν τοῖς βιβλίοις μου. Εἰ μὴ πλείονα ἐγνώρισα, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι δὲν μοὶ εἶπον πλείονα.

Ἐρ. Ὅτε ὠμίλουν περὶ πληροφοριῶν ὑπὸ ἔποψιν γενικωτέραν καὶ ὑψηλοτέραν, περὶ τῆς ἐκθέσεως, ἐπὶ παραδείγματι, τοῦ στρατηγοῦ Μαργαρίτου, εἰς Πόντ-α-Μουσσόν, περὶ τῆς παρουσίας τῶν ἐχθρικῶν ἀνιχνευτῶν κτλ. ἠρώτουν ἂν πᾶσαι αἱ πληροφορίες τῆς φύσεως ταύτης, αἵτινες ἠδύνατο νὰ ὦσι μεταξὺ τῶν χειρῶν ὑμῶν, ἐκοινοποιήθησαν παρ' ὑμῶν τῷ στρατάρχει Βαζαῖν. Τὸ πρῶτον διότι ὁ κ. στρατάρχης Λεβέρ εἶπεν ὅτι οὐδεὶς κάλλιον ὑμῶν ἤτο εἰς κατὰστασιν νὰ τὰς μεταβιβάσῃ.

Ἄ π. Βεβαίως οὐδεὶς κάλλιον ἐμοῦ ἠδύνατο νὰ τῷ γνωστοποιήσῃ, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἐγνώριζον, οὐχὶ δὲ ἕτερον τι. Ἐὰν εἶχον πληροφορίας τοιαύτης σπουδαιότητος, οὐχὶ μόνον ἤθελον τὰς μεταβιβάσει τῷ κ. στρατάρχει Βαζαῖν, ἀλλὰ πιθανῶς ἤθελον τῷ τὰς φέροι αὐτὸς ἐγώ.

Ἐρ. Δὲν εἶχετε νὰ μεταβιβάσῃτε τῷ κ. στρατάρχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ἀπεσπασμένων σωμάτων, ἰδίως τοῦ 1ου καὶ 5ου, ἦτοι τῶν σωμάτων τοῦ στρατάρχου Μάκ-Μαὼν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Φαιλλύ;

Ἄ π. Δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ εἶχον πληροφορίας περὶ τῶν σωμάτων τούτων ἂν διῆλθον ἀπὸ τῶν γραφείων τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, αὗται ὑπῆρξαν ὀλίγιστα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπευθύνθησαν εὐθέως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Δὲν δύναμαι ἄλλως νὰ ἔχω πάντα ταῦτα παρόντα ἐν τῇ μνήμῃ μου. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἀναφέρομαι εἰς τὸ βιβλίον μου τῆς ἀλληλογραφίας, ὅπερ ἐκράτηθη τακτικώτατα καὶ δύναται τις νὰ τὸ συμβουλευθῇ.

Ἐρ. Εἶναι δύο ἔγγραφα (1), ἀπευθυνθέντα τὴν 14ην τῷ στρατάρχει Βαζαῖν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φαιλλύ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ ἑτέρου σώματος. Τὰ δύο ταῦτα ἔγγραφα δὲν διῆλθον ὑπὸ τὰς ὄψεις ὑμῶν;

Ἄ π. Δὲν πιστεύω, κ. πρόεδρε ἤθελον τὰ ἀνακοινώσαι πάραυτα, ἂν τὰ ἐλάμβανον, οὐδέποτε οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν ἠργοπόρησα τὴν τῶν διαταγῶν μεταβίβασιν. Δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους, τὰς μεταβιβάσα μεθ' ὅσης ἐπιθυμητῆς ταχύτητος. Ἄμα ἐλάμβανα τοιαύτην, δὲν ἐπερίμενα, οὐδὲ παρέπεμπον εἰς ὦραν ἢ τέταρτον ὦρα ἢ μεταβιβάσεις ἐγίνετο ἀμέσως.

(1) Ταῦτα εἶναι τηλεγραφήματα, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ὑπὸ τοῦ προέδρου εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν ἐν τῷ ἀντιστοιχοῦντι θέματι. M.

Ἐρ. Οὕτω ὁ στρατάρχης Βαζαῖν οὐδὲν ἐζήτησε παρ' ὑμῶν, οὐδ' ἕμισθ' εἶχετε τι ὅπως τῷ ἀνακοινώσητε ὡς ἀρχηγὸς τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ ἐπιτελείου.

Ἀπ. Οὐδὲν μοι ἐζήτησε καὶ ἤρξατο κρατῶν με παράμερα.

Ἐρ. Ὑπάρχει διαταγή τις τῆς 12ης αὐγούστου, ὑπογεγραμμένη παρ' ὑμῶν, σχετικὴ πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ Μοζέλλα ῥιπτέας γεφύρας καὶ ἀγγέλλουσα τέλος ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶναι εἰς Νανσού;

Ἀπ. Ἡ διαταγὴ αὕτη εἶναι προγενεστέρα τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν μοι μετεβιβάσθη ἡ ὑπηρεσία· πρόηρχετο ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐρ. Δὲν ἐνομιζετε ὠφέλιμον νὰ μεταβιβάσῃτε τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν τὰς πληροφορίας τὰς σχετικὰς τῆς εἰς Νανσού εἰσόδου τοῦ ἐχθροῦ;

Ἀπ. Ὁ στρατάρχης ἐγίνωσκεν ὡς ἐγὼ τὸ γεγονός.

Ἐρ. Ἐλάβετε γνώσιν τῶν διαταγῶν τῶν δοθεισῶν τῷ στρατηγῷ Κορφινιέρ, ὡς ἀρχηγῷ τοῦ μηχανικοῦ τοῦ στρατοῦ, ὅπως εἴψη γεφύρας ἀπὸ τῆς 6ης αὐγούστου ἐπὶ τε τὸν Σείλλην καὶ τὸν Μοζέλλαν;

Ἀπ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ μηχανικοῦ, ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ, εἶχε συνεντεύξει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ γενικοῦ τούτου ἐπιτελάρχου, καθ' ἃς δὲν παρευρισκόμην.

Ἐρ. Δὲν ἐλάβετε διαταγὴν τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου, ὅπως φροντίσητε νὰ ἐνεργηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι μελέται αἱ προωρισμαίαι διὰ τὴν διάβασιν τοῦ Μοζέλλα καὶ διὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ κινήματος τούτου;

Ἀπ. Τὸ ἀπορῶν τὴν κυρίως εἰπεῖν διάβασιν ἀνῆκε τοῖς προϊσταμένοις τῶν ὑπηρεσιῶν. Μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Λεβρὺν εἶχον σπουδασεῖν τὴν διάβασιν διὰ τὴν ὑποχώρησιν διὰ τῶν δύο τοῦ Βερδύνου ὁδῶν, ἐκείνην, ἣτις βαίνει διὰ τῆς Κονφλὰν καὶ τὴν ἄλλην, ἣτις διέρχεται εἰς Μάρς-λὰ-Τούρ.

Ἐρ. Εἶχετε λοιπὸν λάθει προηγουμένως τὴν διαταγὴν νὰ προσεκομίσθητε τὴν διάβασιν;

Ἀπ. Τὴν 9ην αὐγ. ὁ Λεβρὺν ἦλθε νὰ μ' εὔρη, λέγων μοι ὅτι ἐγένετο λόγος ὑποχώρησεως ἐπὶ τὸ Βερδύνον. Ἐσπουδάσαμεν τὸ σχέδιον πρὸς μεταγωγὴν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῶν ὀροπέδων. Δὲν ἐκρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψωμεν κατοπιτεύσεις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκεῖνην. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν κάλλιστα γνωσταί.

Ἐρ. Δὲν ἐκρίνατε ὠφελίμους τὰς κατοπιτεύσεις ταύτας; Μὲ γού-

τας ἠθέλατε ἐν τούτοις εὔρει ἴσως τοὺς δρόμους, οἵτινες εὑρέθησαν κατόπιν.

Ἀπ. Δὲν ἦσαν ἀναγκαῖαι· τὸ σχέδιον ἦτο ἐπίσημον καὶ καλῶς γνωμόμενον· ἦτο λοιπὸν ἐν πλήρει τῶν πραγμάτων γνώσει.

Ὁ κ. εἰδικὸς ἐπίτροπος τῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν μάρτυρα: Ποίαν ἀκριβῶς ἡμέραν ἐμάθετε τὰς διαθέσεις, ὅπως φερθῆ ὁ στρατὸς περὶ τοῦ Μοζέλλα;

Στρατηγὸς Ζαβρῆς. Τὴν 13ην αὐγούστου ἔλαβον τὴν διαταγὴν τοῦ στρατάρχου, ὅστις μοι εἶπεν ὅτι ἀνεκοίνωσε τὴν διαταγὴν ταύτην ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸ 2ον, 3ον καὶ 4ον σῶμα καὶ τὴν φρουρὰν, καὶ μ' ἐπεφόρτιζε νὰ τὴν ἀνακοινώσω πρὸς τὸ 6ον σῶμα καὶ πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὁ κ. εἰδικὸς ἐπίτροπος. Ὁ στρατάρχης ἦλθε τὸ ἑσπέρας τῆς 13ης εἰς τὸ ἐν Μάρς στρατηγεῖον;

Στρατηγὸς Ζαβρῆς. Δὲν ἐθυμοῦμαι. Τὸν εἶδον ἄπαξ τὴν 13ην ἐντὸς τῆς ἡμέρας. Ἀνέβαινε τὴν ἄμαξαν, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς Βορνύ. Τῷ ἐζήτησα διαταγὰς. Μοι εἶπεν ὅτι δὲν εἶχε τοιαύτας.

Ὁ κ. εἰδικὸς ἐπίτροπος. Μάρτυς τις κατέθεσεν ὅτι ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἦλθε τὸ ἑσπέρας τῆς 13ης εἰς τὸ στρατηγεῖον, ὅπως δώσῃ διαταγὰς διὰ τὴν ἀναχώρησιν.

Στρατηγὸς Ζαβρῆς. Δὲν τὸ ἐθυμοῦμαι ποσῶς. Ἄλλως τε ὁ κ. στρατάρχης ἔδωκεν ἐγγράφως τὰς διαταγὰς; Δέον νὰ φαίνονται μετὰ τῶν ἀρχείων. Μοι ἐπέμψθησαν παρὰ τοῦ κ. στρατάρχου ἐπὶ φύλλου χάρτου. Αἱ διαταγαὶ αὗται μοι ἦλθον τὴν 13ην αὐγούστου.

Πρόεδρος. Ἡ ἐπιστολὴ ὑμῶν, δι' ἣς ἐθέσατε ἑαυτὸν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ στρατάρχου, φέρει ἡμερομηνίαν τῆς 12ης;

Στρατηγὸς Ζαβρῆς. Ναί, κ. πρόεδρε.

Εἰδικὸς ἐπίτροπος. Ὅτε ὠνομάσθητε γενικὸς ἐπιτελάρχης, ἦτε εἰς γνώσιν ὑμῶν ὅτι διαταγαὶ τινες τῆς ὑπηρεσίας δὲν εἶχον διέλθει ἀπὸ τὰς χεῖρας ὑμῶν. Ἐσκέφθητε, κ. στρατηγέ, νὰ ζητήσητε εἴτε παρὰ τοῦ γενικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχου, εἴτε παρὰ τοῦ πρώτου βοηθοῦ αὐτοῦ, τοῦ στρατηγοῦ δηλαδὴ Λεβρὺν, νὰ μεταβιβάσωιν ὑμῖν τὰς πληροφορίας, ἃς ἠδύνασθε ν' ἀγνοῆτε, ὅπως τὰς δώσητε τῷ νέῳ ὑμῖν ἀρχηγῷ;

Ἀπ. Ἐν πρώτοις δὲν εἶχον οὗτοι τὸν καιρὸν νὰ μοι τὰς προμηθεύ-

σωσιν. Ἐπειτα ὁ κ. στρατάρχης ἔπρεπε νὰ εἰδοποιήθῃ περὶ τοῦ τί ἐγὼ ἔγνωρίζω. Ἐπρεπε νὰ εἰδοποιήθῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Λεβέρ.

Πρόεδρος. Βλέπω εἰς εἴδησίν τινα, ἣτις ἐδόθη ὑμῖν ὑπὸ τοῦ στρατηγῶ Λεβέρν μὲ διαταγὴν νὰ τὴν μεταβιβάσῃτε τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν, εἰδῶσιν τῆς 12ης αὐγούστου, ὡραν περίπτῃν καὶ ἡμίσειαν, ὅτι κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην ὁ ἐπιτελάρχης Λεβέρ θεώρει τὸν στρατάρχῃν Βαζαῖν ὡς ἀναλαβόντα τὰ καθήκοντα αὐτοῦ.

Στρατηγὸς Ζαρέβας. Δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἀλλὰ βεβαίως θὰ μετεβίβασα τὰς διαταγὰς ταύτας, ἐὰν τὰς ἔλαβον. Οὐδὲν παρημέλουν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ μου.

Ὁ Κ. Λασσώ. Ὁ μάρτυς εἶπεν ὅτι εἶχε λυπηθῆ ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν ἰδικήν του, καὶ παρεπονέθη ὅτι «ἐκρατήθη παράμερα» (εἶναι ἔκφρασις ἰδικῆ του). Ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν σχέσεων ὑμῶν, κ. στρατηγέ, εἰδείξατε τῷ στρατάρχῃ μετὰ σεβασμοῦ ὅτι ἐθλίβεσθε διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν τῷ ἐλέγχετε;

Στρατηγὸς Ζαρέβας. Πράγματι, εἰς δύο περιστάσεις ἔσχον τὴν περίστασιν νὰ δηλώσω τῷ κ. στρατάρχῃ, ὅτι ἐθλιβόμην διὰ τὴν πρόξ με συμπεριφορὰν αὐτοῦ. Κατὰ τὸ κίνημα τῆς 20ης αὐγούστου ὁ κ. στρατάρχης ἐσπούδασε τὰς διαθέσεις, ἅς ἔμελλε νὰ λάβῃ ὁ στρατὸς μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Λεβάλ. Τὸ ἔμαθον κατόπιν, καὶ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ ἔμαθον, παρεκάλεσα τὸν κ. στρατάρχῃν νὰ ἔχῃ πλείονα ἐν ἔμοι ἐμπιστοσύνην, καὶ ὅτι ἐξεπλάγην διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην περιποιήσεως. Ὁ κ. στρατάρχης μοι ἀπεκρίθη ὅτι μετεχειρίζετο παρ' αὐτῶ τοὺς ἀξιωματικούς, οὓς ἐνόμιζεν ὅτι ὤφειλε νὰ μεταχειρίζεται. Ἀπεκρίθη ὅτι ὁ ἀξιωματικὸς κ. Λεβάλ ἦτο ὑπὸ τὰς ἐμὰς διαταγὰς, ὅτι δὲν ἤδύνατο νὰ ἐργάζεται παρ' αὐτῶ χωρὶς νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ. Ἐκτὸς τούτου διέταξα τὸν ἀξιωματικὸν τούτον, ἐὰν προσεκαλείτο πάλιν παρὰ τῷ στρατάρχῃ, νὰ μοι ἀναφέρῃ παραυτίκα κατόπιν τί ἤθελε πράξει.

Τὸ ἕτερον γεγονός ἀναφέρεται εἰς ἄλλην περίστασιν. Ἡμέραν τινα, καθ' ἣν ὁ στρατάρχης ἦτο μετ' ἐμοῦ, εὔρον καλὴν τινα εὐκαιρίαν νὰ ἐξηγηθῶ (ὁ μάρτυς στρέφεται πρὸς τὸν στρατάρχῃν). Ὁ στρατάρχης μ' ἀπεκρίθη ὅτι ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσει παρ' οὐδενὸς ἐδέχετο συμβουλὴν. Ὁφείλον νὰ μὴ προσθέσω τίποτε.

Στρατάρχης Βαζαῖν. Δὲν τὸ ἔπραξα ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ παραμερίσω τὸν στρατηγὸν Ζαρέβας, διατάξας αὐτὸν νὰ μείνῃ εἰς Μῆτς, ἐνθα ἤδύνατο νὰ ἦ ὠφέλιμος ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ. Ὅσον διὰ τὸν συνταγματάρχῃν Λεβάλ, ἦτο ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου· ὅπως δὲ μὴ ἐνοχλήσω τὸν κ. στρατηγὸν Ζαρέβας, παρεκάλεσα τὸν ἀξιωματικὸν τούτον νὰ ἐργασθῇ μετ' ἐμοῦ. Οὐδεμίαν κατ' αὐτοῦ εἶχον δυσπιστίαν, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι οἱ χαρακτῆρες ἡμῶν δὲν συνεφώνουν.

Ὁ γενικὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιτελάρχης ἔπεμψε τὴν διαταγὴν τῆς 12ης αὐγούστου, ἣτις ἀνεγνώσθη ἤδη· ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν μοι μετεβιβάσθη, δὲν τὴν ἔμαθον.

Τὴν 13ην αὐγούστου ἔδωκα διατάγας ἀπ' εὐθείας, εἶν' ἀληθές, πρὸς τὸν 2ον, 3ον καὶ 4ον σῶμα καὶ πρὸς τὴν φρουράν· ἦτο ἡ πρώτην στρατιὰ μου, ἀλλὰ καὶ ἔπεμψα τὰς διαταγὰς μου τῷ κ. στρατηγῷ Ζαρέβας, ὅπως ἐργασθῇ ἐπ' αὐτῶν. Μοι ἐφαίνετο ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι ὤφειλον νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐκτελέσεως. Οὐδέποτε ἔσχον τὴν πρόθεσιν νὰ παραμερίσω τὸν κ. στρατηγὸν Ζαρέβας.

Πρόεδρος. Δὲν νομίζετε ὅτι ἦτο κἄπως ὀλίγον τι μὴ ἀδρόφρον ἢ ἀπ' εὐθείας μεταβίβασις τῆς διαταγῆς ταύτης ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τοῦ ἐπιτελάρχου ὑμῶν;

Στρατάρχης. Ἐστηριζόμην ἐπὶ τῆς ἀναμνήσεως τῶν παλαιῶν ἡμῶν σχέσεων, αἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτε φιλικαί. Μετὰ τοῦ στρατηγῶ Ζαρέβας ἐφέρθη ὡς εἰ ἦτο ὁμοίός μου. Ὅτε τῷ ἐζήτησα νὰ μείνῃ ἐν Μῆτς, τῷ εἶπον: «Θέσατέ με ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων». Ἐνόμιζον ὅτι τοῦτο ἤθελε βαδίσει ὁμαλώτατα.

Στρατηγὸς Ζαρέβας. Ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ὠμίλησε περὶ τοῦ χαρακτῆρός μου· ἕκαστος ἔχει τὸν ἰδικόν του. Ὑπῆρέτησα ὑπὸ τὸν στρατάρχῃν Μὰκ-Μαῶν, ὑπὸ τὸν στρατάρχῃν Βαλλιάν (Baillant) Κανροβέρ, ἢ συνεννόησις ὑπῆρξε λαμπρά.

Πρόεδρος. Μὴ ἐξερχώμεθα τῆς ὑποθέσεως· θέλετε προσκληθῆ ἐκ νέου.

ΚΟΦΦΙΝΙΕΡ (Coffinier de Nordeck),

στρατηγός, ἐτῶν 62.

Ὅτε ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἔλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ὁ αὐτοκράτωρ μοι ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ κατασκευάσω ὅσον πλείονας δύναιτα γερφύρας ἄνω καὶ κάτω ἐπὶ τοῦ Μοζέλλα.

Ὁμίλησα ὑπὸ γενικῆν ἔποψιν. Γινώσκω ὅτι ἐπεκρίθη ὁ τρόπος τῶν λεμβογεφυρῶν μου. Ἀναμφιβόλως ἠδύνατό τις νὰ κατασκευάσῃ καλητέρας, ἀλλὰ δὲν παρετήρησαν οἱ ἐπικριταὶ ὅτι ἔλαβε χώραν ὑπερβολικὴ ὑψώσις ὑδάτων, καὶ ὅτι ἐὰν κατεσκευάζομεν ἕτερόν τι εἶδος γεφυρῶν ὑψηλοτέρων, δὲν ἤθελον δυνηθῆν νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν στρατὸν, ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας.

Πρόεδρος. Τὸ ἐσπέρας τῆς 13ης αὐγούστου ἐπληροφόρησατε τὸν στρατάρχην Βαζαῖν περὶ τῆς ὑψώσεως τῶν ὑδάτων καὶ περὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς;

Α. π. Ναί, κ. πρόεδρε, ἔπεμψα νὰ εἰδοποιήσωσι τὸν ἀρχιστρατήγον.

Ε. ρ. Δὲν παρεβέθητε κατὰ τὴν συνέντευξιν, ἐν ἧ ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασε τὸν στρατάρχην Βαζαῖν καὶ τὸν ἐπιτελάρχην Ζαζζᾶς;

Α. π. Ὁχι. Ἦμην εἰς Βορνὸν τὴν 13ην αὐγούστου διὰ τὴν διάβασιν, καὶ μετὰ ἐπιθεώρησιν ἐπιτόπιον ἐδήλωσα ὅτι δὲν ἠδύναμην νὰ διενεργήσω τὴν διάβασιν πρὸ τῆς 14ης.

Ε. ρ. Ποία ἦτο ἡ φρουρὰ τοῦ Μέτς;

Α. π. 20,000 ἄνδρες. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως ὀλιγώτεροι.

Ε. ρ. Δὲν εἰδοποιήθητε περὶ τῶν διαφορῶν σχεδίων ὅτε μὲν παραδεχθέντων, ὅτε δὲ ἐγκαταλειφθέντων πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ στρατάρχου παραλαβῆς τῆς ἀρχηγίας;

Α. π. Ὁ αὐτοκράτωρ μοι εἶπεν ὅτι ἀφεύκτως ὠφείλαμεν νὰ διαβῶμεν ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Μοζέλλα. Ἴδου πᾶν ὅ,τι ἔμαθον.

Στρατηγὸς Σαβὼ-Λατούρ, μέλος τοῦ στρατοδικείου. Ἐρωτῶ τὸν στρατηγὸν Κοφφινιέρ, ἐὰν αἱ γέφυραι ἦσαν ἔτοιμαί τὴν 14ην, τὴν πρωίαν, καὶ κατὰ ποίαν ὥραν ἐπεραιώθησαν αἱ ἐργασίαι.

Στρατηγὸς Κοφφινιέρ. Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω τοῦτο ἀκριβῶς.

Στρατηγὸς Σαβὼ-Λατούρ. Πρωὶ ἦ ἀρχά;

Στρατηγὸς Κοφφινιέρ. Ἦσαν δεκαπέντε γέφυραι. Νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὅτι ἐπεραιώθησαν τὴν πρωίαν. Τὴν νύκτα τῆς 12ης πρὸς τὴν 13ην ἔλαβε χώραν ἡ πλημμύρα. Ἠκολουθήσαμεν ἐργαζόμενοι κατὰ τὸν νύκτα τῆς 13ης. Ἐντὸς τῆς πρωίας τῆς 14ης πρὸ πᾶν ἦτο ἔτοιμον.

Πρόεδρος. Ἐπιτρέπω τῷ μάρτυρι ν' ἀποσυρθῆ.

ΚΕΡΑΤΡΥ (Keratry, le comte de),
κτηματίας, ἐτῶν 41.

Ἦμην προσκεκολλημένος παρὰ τῷ στρατάρχη ὡς διαγγελεύς εἰς Μεξικόν. Ἔμεινα ἐμβρόντητος, ὡς ὅλος ὁ κόμος, διὰ τὴν ἐθνικὴν καταστροφὴν τοῦ Μέτς, ἀλλ' οὐδέποτε συνεμερίσθη τὸ ἐχθρικὸν αἴσθημα τῆς κατὰ τοῦ κ. στρατάρχου γνώμης. Ἐσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὀμιλήσω περὶ αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς 4ης Σεπτεμβρίου καὶ ὠφείλον νὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν.

Πρὸ τῆς 4ης Σεπτεμβρίου (1870), ἡμέραν τινα, περὶ τὴν 8ην ὥραν τῆς πρωίας, ἡ κ. στρατάρχου ἐτίμησεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἐπισκέφείας τῆς, ἐμὲ δηλαδὴ καὶ τὴν γυναῖκά μου, ἐζήτησε νὰ μοι ὀμιλήσῃ ἰδιαιτέρως. Μοι εἶπεν ὅτι ἤρξατο ἐκ μέρους τοῦ συζύγου αὐτῆς, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ τῷ στρατῷ ἐκινδύνευε τὴν τύχην τῆς ἐκστρατείας, ὅτι ἐπεθύμει ν' ἀποσυρθῆ, ἐὰν ὁ αὐτοκράτωρ διεισφέρει τὴν ἀρχηγίαν, καὶ ὅτι μὲ παρεκάλει νὰ φέρω ταῦτα εἰς γνῶσιν τῶν κκ. μελῶν τῆς μειοψηφίας (4).

Ὁμίλησα περὶ τούτων πρὸς τοὺς συντρόφους μου, ἔν τινι συνεδριάσει τῆς ἀριστερᾶς, ἧς ὁ κ. Μαγνὶν (Magnin), παλαιὸς μου σύντροφος, βεβαίως θὰ ἐφύλαξε τὸ πρωτόκολλον.

Ἀπεφασίσθη ἐν τῇ συνεδριάσει ταύτῃ, ὅπως ἕνεκα τῶν ἀντεγκλήσεων τούτων γενῆ διάδημά τι παρὰ τῷ κ. ὑπουργῷ τοῦ πολέμου, κόμητι τοῦ Παλικό, ἵνα κατορθωθῆ, ὥστε ὁ στρατάρχης Βαζαῖν νὰ προσκληθῆ εἰς τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἀνακαλουμένου τοῦ αὐτοκράτορος.

Πολλὰ μέλη εἶχον διατηρήσει κατὰ τοῦ στρατάρχου παράπονά τινα ἕνεκεν τοῦ Μεξικοῦ. Ἐπεφορτίσθησαν μολαταῦτα τρία μέλη, οἱ κκ. Ἰούλιος Φάβρος, ὁ Πικάρ καὶ ἐγὼ νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἡ συνεδρίασις ἡμῶν ἤρξατο τὴν 4¹/₂ μ. μ. ἐξήλομεν δὲ ταύτης ὅπως πορευθῶμεν παρὰ τῷ κ. ὑπουργῷ τοῦ πολέμου. Ἡ ἐπίσκεψις ἡμῶν ἄλλως τε εἶχε διπλοῦν σκοπὸν ὠφειλομεν ταυτοχρόνως νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀποστολὴν ὀπλων εἰς τὴν κινήτην ἐθνοφυλακὴν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Σιαλῶν.

(4) Ὁ κ. Κερατρὺ ἦτο μέλος τῆς τελευταίας βουλῆς ἐπὶ Ναπολέοντος καὶ ἀγῆκεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἧτις, ὡς γνωστὸν, ἦτο ἐν μειοψηφίᾳ μεγάλῃ.

Ὁ στρατηγὸς Παλικὸς ἐγγωστοποίησεν ἡμῖν ὅτι ἡ ἀρχιστρατηγία ἔμελλε πράγματι νὰ παραδοθῇ τῷ κ. στρατάρχει Βαζαῖν. Ἐχάραξε μὲ τοὺς δακτύλους δρόμον τινὰ ἐπὶ τοῦ χάρτου, δεικνύων τὸν στρατάρχην Μὰν-Μαὼν βαίνοντα πρὸς συνάντησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Μέτς.

Ὅτε ἡ ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ μὲ προσεκάλεσε νὰ καταθέσω, κατέθηκα ταῦτα, ὅπως δεῖξω ὅτι ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν δὲν ἠδύνατο νὰ θυσιάσῃ, ὡς τὸν κατηγοροῦν, τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς χώρας εἰς διπλωματικὰς σχέσεις.

Μετὰ τὴν ὁμηοσίευσιν τῆς ἀνακρίσεως ἔλαβον ἐν Μασσαλίᾳ τὴν ἐπισκεψίν τῆς κ. στρατάρχου, συνοδουμένης ὑπὸ τοῦ κ. συνταγματάρχου Βιλέττου. Μοὶ εἶπεν ὅτι οὐδέποτε ὁ στρατάρχης Βαζαῖν τῇ ἔδωκε τὴν παρ' ἐμοὶ ἐντολήν· ἐπίσης δὲ καὶ ὅτι οὐδέποτε αὕτη μοὶ εἶπε τοιαῦτα, ὅποια ἐν τῇ ἀνακρίσει ἐλέγχθησαν, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι μ' ἐπεσκέφθη φιλικῶς.

Ἀπεκρίθην ὅτι οὐδὲν δύναται ν' ἀμφιβάλῃ περὶ τοῦ πρώτου σημείου, ἀφοῦ οὕτω τὸ βεβαίον ὁ στρατάρχης, ἀλλ' ὅτι δὲν ἠδύναμην νὰ συγκατανεύσω εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κ. στρατάρχου, ν' ἀφαιρέσω τούτεστι τὸ δεύτερον μέρος τῆς καταθέσεώς μου. Ἡ ἐπίσκεψις, δι' ἧς μ' ἐτίμησε, δὲν ἦτο ἀπλῶς ἐπίσκεψις φιλικῶν σχέσεων. Ἀπὸ δεκαοκτῶ ἡδὴ μηνῶν ἡ σχέση μου εἶχε κοπῆ μετὰ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν καὶ τῆς κ. στρατάρχου, διότι ἡμην τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὅκτῶ ἡμέρας πρὸ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης εἶχον ἀνέλθει ἐπὶ τοῦ βήματος καὶ εἶχον ζητήσῃ τὴν πτῶσιν Ναπολέοντος τοῦ Γ'. Ἀφ' ἑτέρου παρατηρῶ ὅτι εἰσαχθεῖσα ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς κ. Κερατρῦ ἡ κ. στρατάρχου, ἐζήτησε νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ ἰδιαιτέρως. Ἐπιβεβαιῶ ὅτι ἡ καταθέσις μου ὑπῆρξεν εἰλικρινῆς. Οὐδὲν δύναμαι ν' ἀφαιρέσω ἀπ' αὐτῆς.

Δ α σ σ ῶ. Ὁ μάρτυς εἶναι βέβαιος ὅτι ὁμιλήσει περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης τῆς κ. στρατάρχου πρὸς τὸν ὑπουργὸν τοῦ πολέμου;

Κ ε ρ α τ ρ ῦ. Ποσῶς δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσω αὐτῷ περὶ τοῦτου δὲν ἔπρεπε νὰ τῷ γνωστοποιήσωμεν τὰς ἀφορμὰς τοῦ ἡμετέρου διαβήματος.

Δ α σ σ ῶ. Τὸ ἀντίθετον προκύπτει ἐκ καταθέσεων ἐγγράφων. Θέλω τὰς ἐξετάσει, ὡς καὶ τὴν διαμαρτύρησιν τῆς στρατάρχου.

Ὁ κ. πρόεδρος παραγγέλλει τὴν ἀνάγνωσιν διακηρύξεώς τινος τῆς κ. στρατάρχου Βαζαῖν, ἧτις ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Κύριε πρόεδρε!

Ἡ ἐπίσκεψις, ἣν ἐποίησάμην παρὰ τῷ κ. Δε-Κερατρῷ ἐντὸς τοῦ δευτέρου δεκαπενθημέρου τοῦ αὐγούστου 1870 εἶναι ἡ συνέπεια τῆς ἐρωτήσεως ταύτης, ἧτις μ' ἀπευθύνθη ὑπὸ τῆς Α. Μ. τῆς αὐτοκρατείας, σκοποῦσης τότε νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ συνέσει τοῦ συμβουλίου τῆς ἀμύνης πολλοὺς βουλευτὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως».

«Διειτηρήσατε σχέσεις μετὰ τοῦ κ. Δε-Κερατρῦ;»

Ἐπεκρίθην ὅτι αἱ σχέσεις αὐταὶ διεκόπησαν, ὅποτε ὁ στρατάρχης εἶχε λάβει τὴν ἀρχηγίαν τῆς φρουρᾶς, ἀλλ' ὅτι μοὶ ἐφάνετο εὐκολὸν νὰ τὰς ἀνανεώσω ἐγκαρδίως, καὶ μεταβάσῃ ἡρώτητα τὸν κ. Κερατρῷ διὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως, περὶ ἧς δὲν ὑπῆρχον ἀπὸ τινων ἡμερῶν εἰδήσεις.

Ὁ κ. Δε-Κερατρῷ μοὶ ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ αὐτοκρατορία ἀπώλετο καὶ ὅτι ὁ στρατάρχης ἔκαμνε καλὰ νὰ μὴ δεχθῇ τὴν εὐθύνην τῆς καταστάσεως ταύτης, ἄλλως εἰπεῖν, νὰ χωριθῇ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἰδέα αὕτη προέρχεται ἀπ' αὐτὸν καὶ οὐχὶ ἀπ' ἐμοῦ· ἐξεπλάγην λοιπὸν βλέπουσα ὅτι τὴν ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἐμὴν πρωτοβουλίαν, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ζητήσω ἀναίρεσιν τῶν παρ' αὐτοῦ εἰρημένων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐποίησάμην τὸ εἰς Μασσαλίαν ταξείδιόν μου. Ἐπισυνάπτω ὡς ἐπιστολήν τινα τοῦ κ. στρατηγῶ Παλικῶ:

»Παρίσιαι, 13 ὀκτωβρίου 1873».

Κ ε ρ α τ ρ ῦ. Διαμαρτύρομαι ὅτι ἡ κ. στρατάρχου οὐδέποτε μοὶ ἐπρότεινε νὰ εἰσέλθω ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς ἀμύνης τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως.

ΦΑΥΡΟΣ (Fayres Jules),

64 ἐτῶν, δικηγόρος.

Δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω τὸν κ. στρατάρχην Βαζαῖν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, προσεδιήθην ὑπὸ τῆς ἀνικανότητος, ἧτις ἀνεκαλύπτετο ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν στρατῶν ἡμῶν, καὶ ἐξηγγήθην περὶ τούτου ἐλευθέρως, οὐχὶ ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει, ἀλλ' ἐν τῷ γραφείῳ μου. Ἐφρόνουν ὅτι δὲν ἠθέλομεν δυναθῆ νὰ διαφύγωμεν τὴν ἤτταν, καὶ εἶναι ὅλως φυσικὸν ὅτι οἱ φίλοι μου καὶ ἐγὼ ὠφελήθημεν ἐκ τῆς πρώτης περιστάσεως νὰ αἰτήσωμεν ὅτι ἀπήτει ἡ κοινὴ σωτηρία.

Ὅτε ἔσχομεν τὴν θλίψιν νὰ μάθωμεν ὅτι αἱ ἀποτυχίαι τῶν στρατῶν ἡμῶν ἐλάμβανον νέαν ἐπίτασιν, μεταβάς εὖρον τὸν κ. πρόεδρον Σχυεϊ-

δὲρ (Schneider), ὅπως τὸν παρακαλέσω πρῶτον νὰ συγκαλέσῃ τὴν Βουλὴν, καὶ ἔπειτα νὰ φέρῃ τῷ κ. ὑπουργῷ τοῦ πολέμου καὶ τῇ αὐτοκρατεῖρᾳ τὴν εὐχὴν, ἐλευθέραν παντὸς προσωπικοῦ αἰσθήματος, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ καταθέσῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν.

Ἐκεῖνο, ὅπερ δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω καὶ ὅπερ θέλω ν' ἀποδείξω εἰσερχόμενος εἰς τὰς λεπτομερείας ταύτας, εἶναι ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ ἐλαχίστη συνεννόησις μεταξὺ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὅπως δοθῇ τῷ στρατάρχῃ ἡ ἀρχιστρατηγία.

Τὸ συμβούλιον ἐννοεῖ ὅποια ὑπῆρξαν αἱ ψυχικαὶ ἡμῶν ἀγωνίαι ἐσυμβουλευόμενοι ἀλλήλους καὶ ἐζητήσαμεν, μακρὰν πάσης πολιτικῆς ἰδέας, τίς ἦτο ὁ ἄνθρωπος ὁ μᾶλλον ἱκανὸς, καὶ ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ἐθεωρήθη ὡς τοιοῦτος.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν φίλων μου, ὠμίλησα περὶ τούτου τῷ κ. ὑπουργῷ τοῦ πολέμου, καὶ ἐξηγήθην περὶ τούτου ἐν μυστικῇ συναθροίσει. Ἐζητούσαμεν ὥστε ὁ στρατάρχης νὰ περιβληθῇ τὴν ἀρχιστρατηγίαν, καὶ προσέθηκα ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἐξετελέσθη, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὤφειλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Παρίσιους· ὁ κ. στρατάρχης οὐδὲν ἔνειχετο εἰς τὰ διαθήματα ἡμῶν.

Πρόεδρος. Καὶ ὠμιλήσατε ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ πρὸς τὸν κ. ὑπουργὸν τοῦ πολέμου;

Ἰούλιος Φάβρος. Ναί, κ. πρόεδρε, ὄχι μόνον ἐν τῇ Βουλῇ, ἀλλὰ καὶ μετέβην νὰ τὸν εὔρω μετὰ τῶν κκ. Ἐρνέστου, Πικάρ καὶ Κερατρύ. Ἡ ἐπιθυμία ἡμῶν ἦτο, ὥστε ὁ στρατάρχης, ἐν τῇ ἀρχιστρατηγίᾳ ταύτῃ, νὰ διατηρήσῃ πλήρῃ ἀνεξαρτησίαν καὶ μὴ παρεμποδίζηται ἀπὸ σεβασμῶν, ἐκθέτοντα αὐτόν τε καὶ τὸν στρατόν.

Λασσώ. Ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος ἐνθυμεῖται μὴ ὁ κ. Κερατρύ τῷ εἶπεν ὅτι ὁ στρατάρχης δὲν ἤθελεν ἐφεξῆς νὰ ὑπακούῃ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοῦτο ἐνώπιον τοῦ κ. ὑπουργοῦ τοῦ πολέμου;

Ἰούλιος Φάβρος. Ὅχι, δὲν ἐνθυμοῦμαι τοῦτο, ἐνθυμοῦμαι μόνον ὅτι ὁ κ. Κερατρύ εἶπεν ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτικοῦ συμβουλίου ὅτι τὸν ἐπισκέφθη ἡ κ. στρατάρχου, ἥτις τῷ εἶπεν ὅτι ὁ στρατάρχης ἐδέχετο (ἐὰν τῷ ἐδίδοτο) τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Ἰδοὺ τί ἐνθυμοῦμαι.

Λασσώ. Ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος ἐνθυμεῖται ὅτι, εἶναι ἤδη ἔτος, κατὰ τὸ 1872, ὡς πρὸς τὸ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν βιβλίον, ἐλαβεν ἐπίσκεψίν τινα, καὶ μάλιστα ἐπιστολὴν τινα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου;

Ἰούλιος Φάβρος. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν ἐλαβον ἐπιστολὴν.

Λασσώ. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ τῆς 21ης μαρτίου 1872, ἣν ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος ἔγραψε πρὸς ἀπάντησιν.

(Ὁ ὑπερασπιστὴς ἀναγινώσκει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἐν ἣ ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος ἀποκρίνεται πρὸς τὴν κ. στρατάρχου, ὅτι δὲν ἐνθυμεῖται ὅτι ἡ διήγησις αὕτη τῷ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Κερατρύ).

Ἰούλιος Φάβρος. Καὶ λοιπόν! Τοῦτο συνάδει πρὸς ὅ,τι ἤδη κατέθεσα.

Λασσώ. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπλῶς ἤθελον ν' ἀποδείξω, εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἡ κ. στρατάρχου ἀνησύχησε περὶ τῶν λόγων, οὓς τῇ ἀπέδιδον.

ΚΟΥΖΕΝ ΔΕ ΜΟΝΤΩΒΑΝ (Κάρολος κόμης τοῦ Παλικάο) [Cousin de Montauvan (Charles, comte de Palicao)],

ἐτῶν 77, ἀντιστράτηγος.

Πρόεδρος. Ἐγνωρίσατε τὸν κ. στρατάρχην πρὸ τῶν γεγονότων περὶ ὧν πρόκειται;

Κόμης τοῦ Παλικάο. Τὸν ἐγνώρισα τῷ 1832 ἐν Ἀφρικῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης τὸ στάδιον αὐτοῦ ἦτο παράλληλον τοῦ ἐμοῦ, καὶ φρονῶ περὶ αὐτοῦ ὡς πάντες οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐδείχθη πάντοτε ἀνὴρ χρηστὸς, τίμιος καὶ εὐφύεστατος.

Ὅσον δὲ διὰ τὰ γεγονότα, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἰδοὺ τί γινώσκω. Ἡ κ. στρατάρχου Βαζαῖν μοὶ ἀπηύθυνε, περὶ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς μαρτίου 1872, ἐπιστολὴν, ἐν ἣ μοὶ ἐσημείωνε κατὰθεσίιν τινα, γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Κερατρύ ἐνώπιον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐν ἣ ἤξιον οὐτως ὅτι ἦλθε παρ' ἐμοὶ μετὰ τῶν κκ. Ἰουλίου Φάβρου, Ἐρνέστου καὶ Πικάρ, ὅπως συζητήσωσιν ἀντικειμένά τινα ἐξοπλισμοῦ. Ἐπειτα τότε, ὅτι μ' ἔφερε ν' ἀπαντήσω εἰς ἐρώτησιν, ἣν ἤθελε νὰ μοὶ κάμῃ.

Ἐν πρώτοις διαμαρτύρομαι ἐναντίον τῆς ἐκφράσεως ταύτης τοῦ κ. Κερατρύ, ὃν δὲν ἐγνώριζον. Ὅτι μοὶ ὠμίλησε περὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν, εἶναι δυνατὸν, διότι ὅλος ὁ κόσμος ὠμίλει τότε περὶ αὐτῶν· ἀλλ' ὅτι μοὶ ἔθηκε τὸ ζήτημα νὰ γινώρισῃ, ἐν ἣ περιπτώσει ὁ στρατάρχης ἐχωρίζετο τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸς ποῖον μέρος ἔμελλον ἐγὼ νὰ ταχθῶ;.....Εἶναι ἀδύνατον!

Ἡ ἀπόκρισίς μου ἦτο ὅπως κεχαραγμένη ὑπὸ τοῦ καθήκοντός μου, καὶ ὁ κ. Δε-Κερατρύ, ὅστις εἶναι εὐγενῆς, ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ κάλλιον

παντός, ὅτι ὁ τίμιος ἄνθρωπος εἶναι δεδεμένος ὑπὸ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ.

Πῶς γίνεται, ὥστε ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος δὲν εἶπεν οὐδὲ λέξιν περὶ τοιοῦτου ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ, ἣν ἐδημοσίευσε καὶ ἣν ἀνέγνων μετὰ προσοχῆς ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτικοῦ συμβουλίου, καὶ μῆτε αὐτὸς, μῆτε ὁ κ. Πικάρ δὲν εἶπον μῆτε λέξιν.

Τέλος ἀρνοῦμαι ὀλοσχερῶς, ὅτι εἶπον τὰ ἀποδιδόμενά μοι ὑπὸ τοῦ κ. Κερατρὸ, καὶ ἀπεκρίθην τῇ κ. στρατάρχου ὅτι οὐδέποτε εἶπον τοῦτο, καὶ ὅτι ἦτο ὅλως ψευδές.

Ὁ κ. Λασσὸ ἀναγινώσκει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. κόμητος Δὲ-Παλικὰ πρὸς τὴν κ. στρατάρχου Βαζαῖν ὑπὸ χρονολογίαν 30 μαρτίου 1872 (1).

Ὁ στρατηγὸς κόμης τοῦ Παλικὰ, πρὶν ἢ ἀποσυρθῆ, σφίγγει τὴν χεῖρα τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν.

Διαλύεται ἡ συνεδρίασις.

Συνεδρίασις τῆς 21ης ὁκτωβρίου.

ΣΧΝΕΪΔΕΡ (Schneider, Eugène),

68 ἐτῶν, βιομηχανός.

Πρόεδρος. Εὐαρεστηθῆτε νὰ ἐξηγηθῆτε ἐπὶ τῶν γεγονότων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας ὑπὸ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν.

Κ. Σχνηΐδερ. Ὁφείλω νὰ εἶπω ὅτι οὐδὲν ἠτιολόγησε, τὸ ἐπ' ἐμοί, τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ κ. στρατάρχης διεχειρίσθη ἐραδιουργίαν τινὰ οἰανδήποτε ὡς πρὸς τὴν ἀρχηγίαν, οὐδὲ καὶ ὅτι κἂν τὴν ἐπεξήτησε.

Τούταντιόν, ἡ διαγωγὴ του μοι ἐφάνη ὅλως ἐναντία μάλιστα. Κατὰ τὴν στιγμήν τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, οὐδεὶς ἔδειξε πλείονα αὐτοῦ μετριοφροσύνην καὶ φρόνησιν μᾶλλον ἔκτακτον. Ἄφοῦ, μῆτε ἐθήρευσε, μῆτε ἐξητήσατο τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχηγέυειν τότε, ὅτε ἡ κατάστασις ἦτο ἀνέπαφος, δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω πῶς ὅτε ἡ κατάστασις ἐξετέθη ἥδη, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἤθελεν ἐξαίτηθῆ τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχηγεῦσαι.

(1) Ὡς γινώσκει ὁ ἀναγνώστης, ὁ κόμης τοῦ Παλικὰ ἦτο ὁ τελευταῖος ὑπουργὸς τοῦ πολέμου ἐπὶ Ναπολέοντος Γ'.

Τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς δὲν φαίνεται ἐν τῷ γαλλικῷ κειμένῳ τῆς δίκης. Μ.

Εἶν' ἀληθές ὅτι ὁ κ. Ἰούλιος Φάβρος μεθ' ἐτέρων μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὡς ἐπίσης, ὀφείλω νὰ τὸ εἶπω, καὶ αὐτῆς τῆς πλειοψηφίας ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὸν στρατάρχην Βαζαῖν προσκαλούμενον εἰς ἀρχηγίαν τινὰ, ἀλλ' οὐδὲν μοι ἐφάνη προκύπτον ἀπὸ τῆς τοῦ στρατάρχου πρωτοβουλίας.

Ὁφείλω νὰ προσθέσω ὅτι ἡ κίνησις αὕτη τῆς κοινῆς γνώμης ἐξηγεῖτο ἀριστώντως, τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐκ τῶν ἐνδόξων ὑπηρεσιῶν τοῦ στρατάρχου.

ΡΟΥΕ (Rouer, Eugène), 58 ἐτῶν,

μέλος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Δὲν γνωρίζω εἰ μὴ ἐν τῷ εἶναι δὲ ὅτι ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ὑπήκουσεν εἰς διαταγὴν, καὶ ἡ πεποίθησίς μου εἶναι ὅτι δὲν ἐπεξήτησε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἥτις τῷ προσφέρθη.

2ον. Στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τῆς 13ης
μέχρι τῆς 19ης αὐγούστου.

ΚΑΝΡΟΒΕΡ (Canrobert), 75 ἐτῶν,

στρατάρχης τῆς Γαλλίας.

Πρόεδρος. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἀνίκει εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν τῶν μαρτύρων ἀφορᾷ ἐπομένως τὰς ἐπιχειρήσεις, αἵτινες ἐξετελέσθησαν ἀπὸ τῆς 13ης μέχρι τῆς 19ης αὐγούστου, τὴν ἀποχώρησιν τοῦ στρατοῦ μετὰ τὴν μάχην τῆς Βορνύ, καὶ τὴν διάβασιν τοῦ Μοζέλλα μέχρι τῆς ὑπὸ τὸ Μὲτς ἐπανόδου τοῦ στρατοῦ.

Στρατάρχης Κανροβέρ. Δὲν ἔλαβον εἰμὴ ἐν τῶν βραδύτερον ὀργανισθέντων σωμάτων. Ἀφίχθη ἐἰς Μὲτς τὴν 12ην, καὶ ἔμαθον ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἐδείκνυε τὸν στρατάρχην Βαζαῖν ὡς ἀρχιστρατήγον ἔλαβον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ 2ου σώματος καὶ τὴν τοῦ 6ου, ὅπερ οὐδέποτε συνεπληρώθη.

Τὸ σῶμα τοῦτο δὲν εἶχεν εἰμὴ 7 κανονστοιχίας ἀντὶ 18, καὶ οὐδεμίαν ἐφεδρείαν, μηδὲ ὑπηρεσίας διαχειριστικὰς, μηδὲ μυδροβόλους, καὶ ὁ Θεὸς γινώσκει, ἐὰν, ἐν ἣ κατεῖχμεν θέσει, μὴ ἦσαν ἡμῖν χρήσιμοι.

Ἡτῆσάμην κανονστοιχίας παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου μου, καὶ ἔλαβον δύο ὅπερ δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἔχω μόνον 54 κανόνια, ὅπως παλαιῶ κατὰ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ (1).

(1) Πρόκειται περὶ τῆς μάχης τῆς Βορνύ, 14 αὐγούστου.

Ἐλαβον τὴν διαταγὴν νὰ περάσω τὸν Μοξέλλαν κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14ης πρὸς τὴν 15ην αὐγούστου. Ἡ κίνησις αὕτη μοι ἦτο εὐκολος. Ἐβάδισα ἐπὶ τὴν Γραβελόττην, φρονῶν ὅτι ὅλος ὁ στρατὸς ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ διὰ τῶν διαφόρων ὁδῶν, αἵτινες ἀγοῦσιν εἰς αὐτὴν.

Τὴν 15ην, κατὰ τὴν πέμπτην τῆς πρωίας ὥραν, ἀφικόμεν εἰς Πεζομβίλλην καὶ ἐλάμβανα τὰς ἐκεῖ θέσεις μου. Τὸ ἑσπέρας μοι ἦλθεν ἡ διαταγὴ νὰ ἦμαι ἕτοιμος ὅπως ἀναχωρήσω τὴν ἐπαύριον, 16 αὐγ., κατὰ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῆς πρωίας.

Ἡ ὀριστικὴ πρὸς ἀναχώρησιν διαταγὴ δὲν ἦλθε τὴν ἐπαύριον. Ἦμην κᾶπως ἀνυπόμονος, ὅτε ἀφίχθη εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, ὅστις μὲ διέταττε νὰ ἀναλάβω ἐκ νέου τὰς θέσεις, ἀφοῦ βεβαιωθῶ μὴ ὑπῆρχε κίνδυνος.

Κατὰ τὴν 8ην ὥραν τῆς πρωίας, ὡς ἔπεμπον ν' ἀναζητήσω τοὺς ὑπ' ἐμε στρατηγούς, εἶδομεν ἀποσυρόμενον τὸ ἱππικὸν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς· ἔπειτα, πάραυτα, ὁ ἔχθρὸς ἤρξατο ἀκροβολιστικὸν πῦρ τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἐλαβον τότε τὰς θέσεις μου μὲ τὰ 54 πυροβόλα μου· πῦρ τρομερὸν ἤρξατο, ὅπερ μοι ἐστοίχισε 5,525 ἄνδρας. Ἐν τούτοις δὲν ἐνεδώκαμεν.

Ὁ ἔχθρὸς ἀπεσύρθη. Ἐνεταφιάσαμεν τοὺς νεκροὺς ἡμῶν. Ὁ στρατηγὸς Μεντσικόφφ ἔλεγεν ἐν Κριμαίᾳ, ὅτι τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἀνήκει ἐκείνῳ, ὅστις ὀφείλει νὰ θάψῃ τοὺς νεκρούς. Ἡμεῖς θθάψαμεν τοὺς νεκρούς.

Τὴν ὀγδόην ἑσπερινὴν ὥραν ἔλαβον τὴν διαταγὴν νὰ κρατήσω τὰς θέσεις μου μέχρι τῆς δεκάτης μ. μ. Πρὸς τὴν 2αν ἢ 3ην ὥραν τῆς πρωίας νέα διαταγὴ τοῦ ἀρχηγείου ἡμερολογίας, νομίζω, τοῦ μεσονυκτιοῦ, ἐν ἧ ἐλέγετο ἡμῖν, ὅτι ὀφείλομεν τὴν ἐπαύριον, κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν, μεταβάντες νὰ καταλάβωμεν θέσεις εἰς Βερνεβίλλην, καὶ ὅτι ὁ στρατὸς ἕνεκα τῶν ἀπωλειῶν αὐτοῦ καὶ τῆς παρουσίας ἐλλείψεως πολεμοφοδίων, ὀφείλε νὰ προσεγγίσῃ τὸ Μιτς, ὅπως ἀνεφοδιασθῇ δι' αὐτῶν. Αφικνοῦμαι εἰς Βερνεβίλλην τὴν ἐνάτην ὥραν. Παρατηρῶ πανταχόσε. Μὲ προσβάλλει τὸ ἐλαττωματικὸν τῆς θέσεως ταύτης. Ἐκυκλοῦσιν ὑπὸ τριῶν δασῶν. Ἐπειδὴ τὸ θον μου σῶμα ἦτο τὸ μᾶλλον ἀνίσχυρον, ἔτι μᾶλλον ἐξασθενήσαν ἀπὸ τῶν προσφάτων ἀγώνων, ὁμολογῶ ὅτι ὀλίγον ἡσθασθόμην ἐμαυτὸν διατεθειμένον νὰ μένω ἐν τῇ θέσει ταύτῃ.

Ἐφρόντισα νὰ καταστήσω γνωστὰ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα πρὸς τὸν κ. στρατάρχη Βαζαίν. Δὲν ἐπιμείνω ὡς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ὀφείλω ν' ἀναμνήσω τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο. Ὅτε παρέστην ὡς μάρτυς ἐνώπιον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς ὁ κ. στρατάρχης Βαραγγουάου δ' Ἰλλιέρ μοι εἶπε: «Φαίνεται, ἐζητήσατε νὰ ἀλλάξητε τὴν θέσιν τῆς Βερνεβίλλης, ἥτις ἦτο καλλίστη». Ἐμεῖδισα εἰς τὴν λέξιν ταύτην, καὶ εἶπον τῷ στρατάρχει ὅτι, ἐὰν ἤθελεν εἶσθαι καλὴ, ἐμελλον νὰ σπεύσω νὰ τὴν κρατήσω. Ἄλλὰ, προσέθηκεν οὗτος, φαίνεται καλὴ εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ὑμῶν;» Οὐχὶ τοσοῦτον, τῷ ἀπεκρίθην, καθόσον καὶ δὲν ἐπέμεινε νὰ μὲ διατάξῃ ὅπως τὴν διατηρήσω». Μοι ἔδωκε νὰ ἐννοήσω ὅτι ἕνεκα τῆς ἰδιαιτέρας θέσεώς μου ἀπέναντι τοῦ ἀρχιστρατήγου ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιμείνῃ. Τοῦτο ὅμως εἶναι σκέψις ἀπαράδεκτος· ὁ στρατάρχης Βαζαίν οὐδὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐνδῶσῃ εἰς τὴν αἴτησίν μου. Μοι ἔπεμψε περὶ τὴν 3 1/2 ἀξιωματικὸν τινα, φέροντα ἐπιστολὴν, ἐν ἧ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρατηρήσεως, ἀπεδέχετο τὴν αἴτησίν μου καὶ μοι ἐπέτρεπε νὰ μεταβῶ ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἁγίου Πριβάτου, ἐπὶ τῇ ὄρῳ νὰ συνεχισθῶ μὲ τὸ ἐπ' ἀριστερά μου 4ον σῶμα. Μοι ἔγραψεν εἰς ὑστερόγραφον: «Ὅρισας ὑμῖν τὴν θέσιν τῆς Βερνεβίλλης, ἐσκόπουν νὰ διευκολύνω τὴν ὑποχώρησιν τοῦ σώματος Λαδμυρώ».

Τὸ 4ον σῶμα, ἐρχόμενον, πράγματι, ἀπὸ Δονκούρ ἐλάμβανε τὰς ἐπὶ τὰ ὀπίσω θέσεις αὐτοῦ. Ἦτο ἡδὴ ἐν πορείᾳ. Γινώσκετε, ὡς ἐγώ, κ. πρόεδρε, ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοὶ ἀπαγορεύουσι τὸ διαπερᾶν διὰ μέσου πορευομένων στρατευμάτων. Ἦναγκάσθη ἐπομένως νὰ περιμείνω.

Ἐστῆν καὶ ἐπὶ τόσον πολὺν χρόνον, ὥστε, ὅτε ἀφικόμεν εἰς Ἅγιον Πριβάτον, ἤρξατο τὸ σκότος. Ἡδυνήθη νὰ τοποθετήσω ἀφικομένην μίαν ταξιαρχίαν, ἀλλὰ τὸ λοιπὸν δὲν ἀφίκετο εἰμὴ προϊούσης τῆς νυκτός. Ἡ τῶν θέσῶν μου λοιπὸν κατάληψις ἐγένετο ἐξ ἀνάγκης καὶ ὑπὸ συνθήκας κᾶπως ἐλαττωματικῆς. Μετέβην ἐν τούτοις εἰς τὰς προφυλακὰς μου, τὰς ἐπεδιόρθωσα ὅσον κάλλιον ἡδυνάμην. Ἐπανεβλῶν εἰς τὸ ἐμὸν στρατηγεῖον προσεκάλεσα τὸν δὴμαρχον τοῦ Ἁγίου Πριβάτου, καὶ τῷ ἐζήτησα πέντε πιστοὺς ἄνδρας γινώσκοντας τὸν τόπον, ὅπως τοὺς πέμψω πέραν τῆς Ὀρνης. Ἐπανῆλθον μετὰ μίαν ὥραν. Οὐδὲν εἶδον.

Ἔμενον ἐκεῖ ἡσύχως, σκαλιζῶν ὀλίγον τὴν γῆν μετὰς ὀλίγας σκαπάνας καὶ τὰ πτύα, ἅτινα εἶχε τὸ θοῦ σῶμα, ὅποτε περὶ τὴν 11ην ἢ 11 1/2 π. μ. βλέπω μακρὰν ἀρχομένην συμπλοκὴν. Τὰ ὀβούζια ἤρχοντο βιπτόμενα.

Δέον νὰ εἶπω, ὅτι μοὶ εἶχον πέμψει τὴν αὐτὴν πρωτὴν δύο κανονοστοιχίας· εἶχον λοιπὸν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἑνδεκά κανονοστοιχίας.

Ἡ μάχη λαμβάνει πάραυτα διαστάσεις μεγίστας. Οἱ Πρωῦσοι χαράττουσι τὸ κίνημά των ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ ἐπὶ τὰ ἀριστερά· δὲν εἶχον δυνήθῃ ν' ἀνανεύσω τὰ πολεμεφῶδιά μου, ἅτινα ἤλαττώθησαν ἰσχυρῶς τὴν 16ην αὐγούστου εἰς Ῥεζομβίλλην. Ἡναγκάσθη νὰ ὑποστῶ τὴν μάχην τοῦ Ἁγ. Πριβάτου μεκιδιώτια ἡμιπληρωμένα.

Ἔσχον ἑνταυθα πλείστας ἀπωλείας. Τὸ θοῦ σῶμα ἔσχε πλέον τῶν 5,200 ἀνδρῶν ἐκτὸς μάχης.

Ὁ γερμανικὸς στρατὸς, ἀφοῦ ἐκανονοβόλησε ζωηρότατα, ἔβριψε φραγμὸν μεταξὺ τοῦ θοῦ σώματος καὶ τοῦ ἔμοῦ. Δὲν εἶχον οὐδεμίαν μυδροβόλον. Αἱ μυδροβόλοι αὐταί, ἐφ' ὧν τοσοῦτον ἐστηριζόμεθα, ἔλλειπον ἡμῖν ἀπολύτως, καὶ ἦτο κρίμα, διότι οὐδέποτε ἦσαν ὠφελιμώτερα ἢ ἐν τῇ τοπαθεσίᾳ ταύτῃ. Μεθ' ὅλον τοῦτο, ἀντέστημεν πρὸς τὸν ἐχθρὸν, καὶ τῷ ἐπηνέκαμεν πολλὸ τὸ κακόν. Ἰδίως καὶ σχεδὸν κατὰ γράμμα ἐκρυσσεύσαμεν μέρος τῆς φρουρᾶς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας γράφων τὸ ἑσπέρας τῇ βασιλίσῃ Αὐγούστα, ἔλεγεν ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς Πρωσίας εὔρε τον τάφον τῆς εἰς Ἁγίον Πριβάτου· καὶ ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν νέων μεθοριῶν, ἐπέμνε προ σωπικῶς ὅπως τὸ προσαρτώμενον ἔδαφος περιλάβῃ τὸ πεδίον τὴν μάχης, ὅπερ ἐκάλυπτε τὰ σώματα τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Λέγω ταῦτα, ὅπως καλῶς ἀποδείξω τὴν κατάστασιν τοῦ ὑπ' ἐμὲ σώματος, ὅπερ προσεβλήθη ὑπὸ τριῶν ἐχθρικών σωματῶν καὶ 272 πυροβόλων.

Ἀπὸ τὴν πρώτῃν στιγμὴν ἔσπευσα νὰ εἰδοποιήσω τὸν ἀρχηγόν μου. Περὶ τὴν 2αν μ. μ. εἶχον γράψει τῷ στρατάρχῃ νὰ φροντισθῇ καὶ πέμψῃ μοι πολε μεφῶδια. Ἔσχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀποστείλῃ ὀπίσω τὸν ἀξιωματικόν μου, λέγων μοι ὅτι ἔδιδε τὴν διαταγὴν ὅπως μοὶ τ' ἀποστείλωσι, καὶ ὅτι ἔμελλον ὡσαύτως νὰ λάθω τὴν συνδρομὴν τοῦ Βούρβαχη καὶ τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὐρισκόμεθα ἐν πλήρει ἀγωνί. Ἔσπευσα νὰ ἐνεργήσω ὅπως κυκλοφορήσωσιν αἱ καλαὶ αὐταὶ εἰδήσεις εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Οἱ ἄνδρες ἡμῶν ἦσαν λίαν εὐχαριστημένοι, ὄντες οὕτω βέβαιοι ὅτι ἔμελλον νὰ ἐπιβοηθηθῶσι.

Ἐν τούτοις οὐδὲν ἤρχετο. Ἐπεμψα ἀξιωματικόν, ὅστις μεταβάς ἠτήσατο πολεμεφῶδια, καὶ ἐπανῆλθε μετὰ τινὰ πυροβόλα.

Κατὰ τὴν μάχην ἔλαβον πολλὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. Πρῶτον μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ κ. στρατάρχης Λεβέφ (ἦτο περίπου ἡμίσεια ὥρα μετὰ τὴν μεσημβρίαν) ἔβλεπε μάζας παμπληθεῖς ἐχθρικός προβαινούσας ἐπὶ τὴν δεξιὰν ἡμῶν, καὶ με προσεκάλεε νὰ μείνω στερεῶς ἐπὶ τῆς ἐμῆς θέσεως. Ἀπεκρίθην τῷ κ. στρατάρχῃ, ὅτι ἐσκόπουν νὰ παραμείνω ὅσον πλείστον χρόνον ἡδυνάμην, ἀλλ' ὅτι τὰ πολεμεφῶδια ἡμῶν ἐξωδεύοντο, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἔμελλον νὰ ἐκλείψωσι.

Περὶ τὴν 4ην καὶ 1 1/2 μ. μ. ἡ προσβολὴ ἐπανελήφθη μετὰ πλείονος σφοδρότητος. Ἦδη δὲν ἡδυνάμεθα νὰ πυροβολῶμεν εἰμὴ κατὰ διαλείμματα λεπτῶν τιῶν. Ἐπεμψα καὶ ἠτησάμην κινώτιον πολεμεφῶδιον παρὰ τινος στρατηγοῦ, καλοῦ μου τινὸς συντρόφου, ὅστις ἔσπευσε νὰ μοὶ τὰ πέμψῃ· διόπερ κατόπιν τὸν εὐχαρίστουν ἔτι μάλλον, καθόσον ἔμαθα ὅτι τὸν συνεβουλεύετο τότε.

Κατηύθυνα τότε σημειώσιν τινὰ κατεπείγουσαν καὶ γνωστοποιούσαν τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν τὴν κατάστασιν. Τὴν ἔλαβεν, ἢ δὲν τὴν ἔλαβε; Πᾶν ὅ,τι δύναμαι νὰ εἶπω, εἶναι ὅτι περὶ τὴν ἐμπτην ἢ ἕκτην ὥραν τὸ πρωσσικὸν πυροβολικὸν ἔλαβε τοιαύτην ὑπεροχὴν, ὥστε εἶδον ὅτι δὲν ἡδυνάμην ἐφεξῆς νὰ κρατήσω. Ἐν τούτοις εἶχον τόσον καλοὺς στρατιώτας, ἀξιωματικούς τόσον καλῶς ἀφωσιωμένους, ὥστε ἡδυνήθην νὰ κρατήσω μέχρι τῆς ἐβδόμης ὥρας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας εἶπε μάλιστα μέχρι τῆς 7ης 1/4 ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ. Ὁ Ἁγιος Πριβάτος κατεφλέγετο. Ἀνδρείος τις στρατηγός, ὁ Πεσχῶ (Peschaud), εἰς τὴν μνημὴν τοῦ ὁποίου εἶμαι εὐτυχῆς δυνάμενος νὰ προσφέρω τιμὴν, ἀφίκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸς βοήθειάν μου. Ἐξώρμησε ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ὑποχώρησιν ἡμῶν καὶ ὅπως στήσῃ τὸν ἐχθρὸν· ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς δὲν ἤρχετο· μόνον τὰ τούτου ὀβούζια ἤρχοντο πρὸς ἡμᾶς.

Ἐπεχωρήσαμεν λοιπὸν, ἀλλὰ κλιμακῶδον, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἱππικοῦ τοῦ κ. στρατηγοῦ Βαραῖλ (Barail), καὶ ἀφίχθημεν με

βῆμα ὀδοπορικόν (ὑποσημειῶ ὡσαύτως τὴν λέξιν ταύτην) ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ δάσους Σωλνύ.

Ἐῤαμεν φυλάξει βολὰς τινὰς, τέσσαρας ἢ πέντε κατὰ πυροβόλον ὡς εἶπειν τὸ ἀγλάδιον διὰ τὴν δίψαν. Ἐχύσαμεν τὰς βολὰς ταύτας ἐντὸς τῶν κιβωτίων τῆς ἐπιβοηθητικῆς κανονοστοιχίας, ἥτις εἶχεν ἀνοίξει τὸ πῦρ εἰς Μοντλουϊζάν (Montluisant). Τότε ἔμαθον, ὅτι ἀπὸ τοῦ γενικοῦ στραταρχείου εἶχον ἀποστείλει ἡμῖν δώδεκα κιβώτια. Δὲν εἶχον φθάσει εἰς Ἅγιον Πριβάτον, ἐχρησίμωσαν ὁμως ὅπως τροφοδοτήσωμεν τὴν μεγάλην ταύτην κανονοστοιχίαν τοῦ Μοντλουϊζάν, ἥτις ἐπέβαλεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸ σέβας εἰς τὸν ἐχθρόν.

Ἔμαθον ταυτοχρόνως, ὅτι τὰ πυρὰ τῆς φρουρᾶς, ἀφιχθείσης ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Βούρβαχη, συνειργάσθησαν μὲ τὰ τῆς κανονοστοιχίας καὶ ἔστησαν τὸν ἐχθρόν, ὅστις δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ οὐδ' ἐν βῆμα.

Βλέπων ὅτι οὐδὲν ἔτι ἐλάμβανον, ἔπεμψα τὸν κ. Καφφαρέλ (Caffarel), τοῦ ἐπιτελείου μου, ὅπως εἰδοποιήσω τὸν κ. στρατάρχη Βαζαῖν ὅτι ὑπεχώρουν καὶ τὸν παρακαλέσω νὰ μὲ δώσῃ διαταγὰς. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔφθασεν ἀργὰ ἔνεκα τῶν δυσκολιῶν τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐπειδὴ εἶχον διαταγὴν νὰ περιμείνω μέχρι τῆς τετάρτης πρωϊνῆς ὥρας τῆν θέσιν, ἣν ὁ συνταγματάρχης Λεβάλ καὶ τὸ ἐπιτελεῖον ὤφειλον νὰ ἔχωσι κατοπτέυσει, διευθύνθη πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ τὰ στρατευμάτά μου, φέροντες μεθ' ἡμῶν τοὺς πληγωμένους, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἠκρωτηριασμένους.

Ἀφίχθη ἐκεῖ τὴν τρίτην πρωϊνὴν ὥραν. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἀποκατεστήσαμεν ἐκ νέου τὰς γραμμὰς ἡμῶν, καὶ ἐδρισκόμεθα εἰς καλύτερη κατάστασιν.

Ὁ κ. στρατάρχης ἐζήτησεν ἀπὸ πάντας ἡμᾶς τοὺς ἀρχηγούς σωμάτων ἔκθεσιν περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν στρατευμάτων καταστάσεως. Τῷ ἀπηθύνα τὴν ἐμὴν. Δὲν εἶχον νὰ τῷ δώσω εἰμὴ ἀπόκρισιν εὐχάριστον ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις.

Πρὸ ε δ ρ ο ς. Δὲν πιστεύω, κύριε στρατάρχα, ὅτι ὑπάρχει τι ὅπως προστεθῆ εἰς τὴν τόσον συγκινητικὴν κατάθεσιν, ἣν πρὸ μικροῦ ἠκούσαμεν· ἔχω ἐν τούτοις ν' ἀπευθύνω ὑμῖν ἐρωτήσεις τινὰς.

Ἐπληροφόρησατε τὴν 13ην τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον περὶ τῆς κατα-

στάσεως εἰς ἣν ἀφικνεῖτο τὸ ὑμέτερον σῶμα στρατοῦ. Ποῖον ἐπιτελεῖον εἰδοποιήσατε;

Στρατάρχης Κανροβέρ. Ὡ! οὐχὶ τὸ τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν. Τὸ στραταρχεῖον αὐτοῦ ἦτο εἰσέτι εἰς Βορνύ. Εἰδοποίησε τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον.

Ἐρ. Ποῖον; Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα πολλὰ κατὰ τὴν εἰγμὴν ἐκείνην. — Ἀπ. Ἐκεῖνο τοῦ στρατηγῶ Ζαρράς.

Ἐρ. Ἐνομίζετε ὅτι, ἂν αἱ γέφυραι τοῦ Μοζέλλα ἀπεκόπτοντο, τὸ σῶμα ὑμῶν ἔφθανε πλήρες ἀπὸ Νανσὺ εἰς Μέτς;

Ἀπ. Ὅτε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου μου ἀφίκετο εἰς Μέτς, μὲ τι μέρος τοῦ σώματος, μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ὅπισθεν αὐτοῦ δὲν ἐπέρα τις πλέον. Ὁ στρατάρχης οὐδὲν ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ.

Ἐρ. Ἐλάθετε εἰδήσεις τῆς ἀμαξοπομπῆς τῶν ὑμετέρων τροφῶν, σταθείσης εἰς Ἐταῖν. Ἐκιοιοποιήσατε τὰς εἰδήσεις ταύτας τῷ κ. στρατάρχη Βαζαῖν; — Ἀπ. Δὲν τὸ πιστεύω.

Ἐρ. Ἐπεράσατε ἄνευ δυσκολίας τὸν Μοζέλλα; — Ἀπ. Ναί.

Ἐρ. Καὶ ἡ πορεία, ἅπαξ διαπεραιωθέντος τοῦ Μοζέλλα, πῶς ἐπραγματοποιήθη;

Ἀπ. Ὅχι τόσο καλά. Αἱ ἀμαξοπομπαὶ εἶναι μεγίστη ἐνόχλησις. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἥδη καταστενοχωρημέναι ἀπὸ Λογγεβίλλης εἰς Μέτς.

Ἐρ. Καὶ ὅτε εἰς Λογγεβίλλην ὁ ἐχθρὸς ἦλθε καὶ προσέβαλεν ὑμᾶς διὰ τῶν ὀβουζίων αὐτοῦ, ἤδυνήθητε νὰ πιστεύσητε εἰς ἔφοδον ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκεῖνου; — Ἀπ. Ὅχι, ὄχι, κ. πρόεδρε.

Ἐρ. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὀβουζίων τινῶν πεσόντων ἐπὶ τῆς Λογγεβίλλης, ἦτο ἕκτοτε αἰτία ἐπαρκούσα ὅπως ἐνεργηθῆ ἡ καταστροφή τῆς γεφύρας τοῦ σιδηροδρόμου ἐπὶ τοῦ Μοζέλλα πρὸς παρεμπόδισιν ἐνδοχομένης διαβάσεως τοῦ ἐχθροῦ;

Ἀπ. Νομίζω ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν καταστροφὴν τῆς γεφύρας ταύτης, διότι ἦτο πολλὰ πλησίον τῶν ὀχυρωμάτων· ἀλλ' ὁμως πέραν τῆς γεφύρας ταύτης τοῦ σιδηροδρόμου δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ πρῶσαι καὶ κανονοστοιχία.

Ἐρ. Τὸ ἐσπέρας τῆς 13ης αὐγούστου ἀνεπτύξατε τὸ σῶμα ὑμῶν;

Ἀπ. Ναί, κ. πρόεδρε. Ἐνόμιζον ὅτι εἶχον τὸν ἐχθρόν ἐνώπιον ἡμῶν. Ἐκαλυπτόμεθα ὑπὸ τοῦ ἵππικῶ τοῦ στρατηγῶ Φορτόν, ἀλλ' ὤφειλομεν ἐν τούτοις νὰ λάβωμεν τὰς προφυλάξεις ἡμῶν.

'Ερ. 'Ο ἔχθρος προσέβαλε τὸ μέτωπον ἢ τὴν πλευρὰν;

'Α π. Ἐπετέθη πρῶτον κατὰ τοῦ βου σώματος, ἔπειτα ἤλθε κατὰ τῆς ἡμῶν.

'Ερ. Ἐγίνωσκετε τὰς θετικὰς προθέσεις τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην περὶ τῆς πορείας τοῦ στρατοῦ;

'Α π. Δὲν ἔμαθον ὅτι εἶχε θετικῶς διατάξει τὴν ἐπὶ τὴν Σιαλῶν πορείαν. Ἐλέγτο τοῦτο ἐν τῷ στρατῷ, δὲν τὸ ἔμαθον ὁμῶς κατὰ τρόπον τινὰ βέβαιον.

'Ερ. Φρονεῖτε ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῶσιν ἐκ νέου τὴν 17ην ἢ Μὰρς-λά-Τοῦρ καὶ ἡ Βιομβίλλη;

'Α π. Νομίζω ὅτι ὄφειλον νὰ μὴ τὰς ἐγκαταλείψωσι. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἐκρατήσαμεν τὰς θέσεις ἡμῶν, ὡς ἐδόθη ἡμῖν ἡ διαταγή. Ὅτε ἐλάβομεν νεωτέραν διαταγὴν, τὴν ἐξετελέσαμεν, ἐπήγαμεν εἰς Βερνεβίλλη. Πολὺ κατέκρινον τὰ κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην ὑποχωρητικὰ μέτρα τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν, ἀλλ' εἶναι κατάλληλος ἡ περίπτωση νὰ εἶπῃ τις: αὐχέρης ἢ κατάκρησις, ἀλλὰ τὸ πράττειν δύσκολον». Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ὀριστικὴν διαταγὴν νὰ ἐπανέλθωμεν ὑπὸ τὸ Μῆτς, ἡμῖν δὲ ἔμενε μόνον τὸ νὰ ὑπακούσωμεν.

'Ερ. Εἰς τῶν κκ. δικαστῶν μὲ παρακαλεῖ νὰ θέσω ἡμῖν τὴν ἐρώτησιν ταύτην: «Φρονεῖτε ὅτι, μετὰ τὴν 16ην αὐγούστου, κατόπιν τῆς μάχης τῆς Ρεζομβίλλης, ἦτο πιθανότης νὰ νικήσητε τὸν ἐχθρὸν, προσβάλλοντες αὐτὸν τὴν 17ην;»

'Α π. Εἶναι δύσκολον (κατόπιν ἀναπαύλας τινός). Τὸ φρονῶ, ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιος. Ἡ φρουρὰ ὑπῆρξε λαμπρὰ, τὸ σῶμά μου ἐφέρθη ἀνδρείως. Τὸ τοῦ Λαδμιρὸ ἐπέτυχε πραγματικὸν ἀποτέλεσμα. Φρονῶ ὅτι ἤθελεν εἶσθαι δυνατόν νὰ βαδίσωμεν, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχω τοῦ βεβαιῶσαι αὐτὸ κατηγορητικῶς. Ὑπῆρχον πρὸς τοῦτο αἰτίαι λίαν ἔλλογοι. Οὕτω τὴν 16ην διῆλθον ἔμπροσθεν τοῦ μετώπου τοῦ στρατοπέδου μου, καὶ ἐπιθερῶν τὰ συντάγματά μου παρετήρησα τάχιστα ὅτι κατὰ ἔτρεχε καὶ ὅτι δὲν εἶχον τὸ ὕψος, ὅπερ ἔχουσι συνήθως ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης. Ἡρώτησα αὐτούς «πεινοῦμεν δὲν ἔχομεν τί νὰ φάγωμεν», μοι εἶπον, καὶ ἦτο ἀληθές. Ἴδου πῶς εἶχε πράξει ὁ στρατιώτης: Τῷ διένειμον τροφὰς διὰ τὰς ἡμέρας τῆς 14ης, 15ης, 16ης, 17ης καὶ 18ης. Εἶχε τροφὰς καὶ δι' αὐτὴν τὴν 18ην αὐγού-

στου, ἀλλὰ γινώσκετε τί εἶναι ὁ ἐν ἐκστρατεία στρατιώτης. Ἐφαγε μίαν ἡμέραν προτεραιότερον. Γινώσκετε πῶς τοῦτο συμβαίνει.

'Οχι μόνον ὁ στρατιώτης δὲν εἶχε μήτε ἄρτον, μήτε ὄλιπρον, ἀλλ' οὐδὲ ὕδωρ εἶχε. Δὲν ὑπῆρχεν ὕδωρ εἰς Ἄγιον Πριβάτον. Οἱ στρατιῶται ἐμάχοντο ἐφ' ὅλην τὴν ἡμέραν μηδὲν φαγόντες, μηδὲν πίνοντες. Πάντα ταῦτα μὲ ἄγουσι νὰ ὑποθέσω ὅτι ἢ ἐπὶ τὰ πρόσω πορεία ἔμελλε νὰ τύχῃ ἀργοποριῶν, δυσχερειῶν. Ἐν τούτοις νομίζω ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ τὴν πραγματοποιήσωμεν, ἀλλ' ὁμῶς, ἔτι ἄπαξ, δὲν τὸ βεβαίω.

'Ερ. Δὲν νομίζετε ὅτι ἐὰν, ἀναχωρῶν ἀπὸ τῶν θέσεων, ἃς κατείχεν ὁ στρατὸς, ἐνῆργει τὴν ἐσπέραν τῆς 16ης ἢ τὴν πρωίαν τῆς 17ης κίνημά τι ἐπιθετικόν, ἢ ἐκ νέου ἐφοδίαςις καθίστατο εὐκολωτέρα παρ' ὅσον ὑπῆρξε διὰ τῆς ὑποχωρητικῆς πορείας ἐπὶ τῆς γραμμῆς Ροζερειλλῆς;

'Α π. Εὐκολωτέρα εἰς τί; Ὡς πρὸς τὴν εὐκολίαν τῆς συχνοκωνίας μὲ τὸ φρούριον; Ἄλλ' εἶχομεν εἰς Ρεζομβίλλη τὴν μεγάλην ἐκείνην ὁδόν, ἣτις ἀπὸ Μῆτς βαίνει εἰς Μὰρς-λά-Τοῦρ, πλατυτέρα πάσης ἄλλης, καὶ εἰ ἢς ἠδύνατό τις νὰ κάμῃ νὰ ἔλθωσι νέα ἐφόδια ὑπῆρχον ὡσαύτως ὁδοὶ εἰς Βερνεβίλλη, εἰς Ἀμανβιλλέρ, εἰς Ἄγιον Πριβάτον.

'Ερ. Ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελεν ὁ στρατὸς δυνηθῆ νὰ σπρώξῃ τοὺς Πρώσσους τὴν 17ην, νομίζετε ὅτι ἤθελε προσβληθῆ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τούτου κατὰ πλευρὰν τὴν 18ην, ἐνῷ ἤθελεν εἶσθαι ὁ γαλλικὸς ἐν πορείᾳ;

'Α π. Τοῦτο ἤθελεν ἐξαρτᾶσθαι ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας. Εἶναι προφανές ὅτι, ἐὰν τὴν πρωίαν τῆς 17ης ἤθελομεν δυνηθῆ δι' ἀλλαγῆς μετώπου τοῦ σώματος τοῦ Λαδμιρὸ ἐπὶ τὰ δεξιὰ, καὶ ἐκεῖνον τοῦ Φροσσάρ ἐπὶ τ' ἀριστερὰ, καὶ τῆς φρουρᾶς, ἣτις ἦτο ἐν ἐφεδρείᾳ, ἐὰν, λέγω, ἤθελομεν δυνηθῆ νὰ βίψωμεν τοὺς Πρώσσους ἐντὸς τοῦ Μοζέλλα, δὲν ἤθελον ἔχει ὄρεξιν τὴν 18ην νὰ ἔλθωσι καὶ προσβάλλωσιν ἡμᾶς. Ἄλλ' ἐὰν δὲν κατεστρέφοντο ὁλοσχερῶς, βεβαίως ἤθελον βίβῃ ἐπὶ τὴν πλευρὰν ἡμῶν. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι πράγματα λίαν λεπτὰ, ὅπως δυνηθῆ τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὰ πράγματα ἤθελον λάβει χώραν κατὰ τοιοῦνδε ἢ τοιοῦνδε τρόπον. Ἐὰν ἐδίδετο ἡ διαταγή νὰ ἐνεργηθῆ μεγάλη κίνησις περιστροφικὴ ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν, καὶ μὲ

τὸ 4ον σῶμα Λαδμιρῶ ἐπίπτομεν ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τῶν σωμάτων Λεβέφ, Κανροβέρ, Φροσσάρ καὶ Βούρβαχη καὶ ἐπινοημένοι τοὺς Πρώσσους ἐντὸς τοῦ Μοξέλλα, δὲν θὰ ἐμελλον νὰ ἀνησυχήσωσιν ἡμᾶς τὴν 18ην. Εἶν' ἀληθές ὅτι ὁ Μοξέλλας δὲν εἶναι ποταμός, ἐν ᾧ δύναται τις νὰ πνίξῃ πολὺν κόσμον, πρὸ πάντων Πρώσσους, οἵτινες ἦσαν τόσον καλῶς προμηθευμένοι γεφυρωγαγείων, καὶ οἵτινες πάραυτα ἤθελον βίβει ἐπὶ τὴν ὀκτῶ γεφύρας· ἀλλ' ἤθελον εἶσθαι ἡναγκασμένοι νὰ υποχωρήσωσι καὶ ἀρῆσωσιν ἡμῖν τὴν διάβασιν ἐλευθέραν.

Ἐρ. Εἴπετε πρὸς τὸ συμβούλιον ὅτι συνέβη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κατοχῆς τῆς Βερνεβίλλης. Ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν, ἐν τῇ αὐτογράφῳ ὑστερογράφῳ, ἔδωκεν ὑμῖν ἐξηγήσεις, ὡς ἀνεῦρον ἀντίγραφον, περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν κατελάθετε τὸν Ἅγιον Πριβάτον. Ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ἔδειξεν ὑμῖν τὴν θέσιν Βεμόν (Vernon) ὡς οὖσαν ἐκεῖνην, ἀφ' ἧς τὸ ὑμέτερον σῶμα ὤφειλε ν' ἀποσυρθῆ;

Ἄπ. Βεμόν! Δὲν γνωρίζω ποῦ τοῦτο εὕρεται.

Ἐρ. Ὑμεῖς εἴπετε ἡμῖν ὅτι ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ἔσχε, πρὸς στιγμὴν, τὸν σκοπὸν νὰ θέσῃ τὴν δεξιὰν ὑμῶν πτέρυγα κεκλασμένην ὀπίσω. Θέλω ἐρωτήσῃ τὸν κ. στρατάρχην Βαζαῖν, ἐὰν ἡ θέσις αὕτη τοῦ Βεμόν ἔδεικνυε τὸ υποχωρητικὸν τοῦτο κίνημα ἢ τὴν ἀλλαγὴν μετώπου, ἢ ἤθελε νὰ ἐπιχειρήσῃ πρὸς δεξιὰ.

Στρατάρχης Βαζαῖν. Ναι, κ. πρόεδρε. Ἡ Βεμόν περιλαμβάνεται εἰς τὰς κατοπτύσεις, ἃς ἐνήργησεν ὁ συνταγματάρχης Λεβάλ καὶ αἵτινες ἐγνωστοποιήθησαν τῷ ἀρχηγῷ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατάρχου Κανροβέρ.

Στρατάρχης Κανροβέρ. Δὲν ἐνοῶ ν' ἀντιλέξω εἰς τὴν κατάθεσιν ταύτην τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν, ἀλλὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔλαβον ἑτέραν διαταγὴν εἰ μὴ ταύτην: ἀΚρατηθῆτε ὅσον πλεῖστον δύνασθε εἰς Ἅγιον Πριβάτον, ὅπως εὐκολύνετε τὴν ἐπὶ τὰ ὀπίσω ἀλλαγὴν τοῦ μετώπου ὑμῶν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ.

[Γενᾶται συζήτησις ἐπὶ τινος παραγγελίας τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν, λεγούσης τῷ στρατάρχῃ Κανροβέρ νὰ μεταβῇ τὴν 18ην αὐγ., κατὰ τὴν 4ην ὥραν μ. μ., καὶ καταλάβῃ τὰς θέσεις τὰς κατοπτύσεως ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Λεβάλ. Ἡ διαταγὴ ἀφίχθη μόλις τὴν 2αν ὥραν μ. μ. τὴν 18ην ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης. Δὲν ἠδύνατο

ἐπομένως νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. «Ἐὰν ὁ στρατάρχης Βαζαῖν, εἶπεν ὁ στρατάρχης Κανροβέρ, ἐγνώριζε τὴν θέσιν ἡμῶν, ἤθελον εἶσθαι ὁ πρῶτος ἀπαγορεύων ἡμῖν τὴν τῆς διαταγῆς ταύτης ἐκτέλεσιν].

Πρόεδρος. Οὕτω, ἡ διαταγὴ φαίνεται συνετάχθη, ἐνῶ ὑφίστατο ἡ μάχη. Ἐνεδείκνυε τὴν πρόθεσιν νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἡ γενικὴ θέσις, ἢ ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἐσημείωε διὰ τῆς ὀνομασίας ἀγραμμῆ τῆς Ἄμανβιλλέρ» καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ στρατὰς ὑπὸ τὰ πυροβόλα τοῦ Μέτς;

Στρατάρχης Κανροβέρ. Ἐνόμισα ὅτι, καίτοι τοῦ στρατάρχου μὴ εἰπόντος μοι τοῦτο, οὐδέποτε ἐθεώρησε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἄγιου Πριβάτου ὡς μάχην. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀπεκάλει πάντοτε ἄμυνα τῶν γραμμῶν τῆς Ἄμανβιλλέρ. Πραγματικῶς ἦσαν γραμμαὶ διὰ τὸ 2ον καὶ 3ον σῶμα, κατὰ τι καὶ διὰ τὸ 4ον, ὅπερ εἶχεν ἐργασία, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τὸ ἐμὸν, ὅπερ δὲν εἶχε.

Πρόεδρος. Ἡ ἄμυνα αὕτη τῶν γραμμῶν Ἄμανβιλλέρ ἐνηργεῖτο τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην μετὰ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ θέσις αὕτη ἐμελλε νὰ ἐγκαταλειφθῆ τὴν ἐπαύριον, ὅπως ληφθῶσιν ἕτεροι μᾶλλον ὀπισθεν.

Ἐν τῇ εἰδοποιήσει, ἢ ὁ στρατάρχης Βαζαῖν μετεβίβαζεν ὑμῖν, ἀναγγέλλων τὴν ἀποστολὴν τῆς μεραρχίας τῶν ἐπιλέκτων, ὑπῆρχε τι ἐν αὐτῇ φύσεως ἀγούσης ὑμᾶς νὰ νομίσητε ὅτι ἐπεφορτίζεσθε ὑμεῖς αὐτὸς νὰ προσκαλέσητε τὴν μεραρχίαν ταύτην;

Στρατάρχης Κανροβέρ. Ὁχι. Τὸ συμβούλιον θέλει μοι συγχωρήσει νὰ εἰπῶ, ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι ἐφεδρεία τις δὲν δύναται νὰ τεθῆ εἰς τὴν διάθεσιν ἀρχηγοῦ σώματος στρατοῦ, διότι, φυσικῶς, ὁ ἀρχηγὸς οὗτος ἤθελε τὴν οὖρει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἐὰν ὁ γείτων αὐτοῦ ἔχη ταύτης ἀνάγκην, δὲν θέλει τὴν ἐπανεῦρει. Ἡ ἐφεδρεία εἶναι εἰς χεῖρας τοῦ ἀχιστρατήγου, ὅστις, κατὰ τὰς περιστάσεις, χρᾶται αὐτῆς δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Ἐὰν ἐγίνωσκον ποῦ ἦτο ὁ Βούρβαχης, ἤθελον τὸν προσκαλέσει, καὶ ἤθελον ἔλθει, εἶμαι περὶ τοῦτου βέβαιος, μετὰ τυχότητος καὶ ἀφοσιώσεως· ἀλλ' ἠγνόουν. Ἀργότερα, παρ' ὀλίγον εἶχον, ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, φιλονεικίαν μετὰ τοῦ φίλου μου Βούρβαχη. Εἶναι δύο ὁδοί· ἡ μὲν διέρχεται ἀπὸ Σωλνὺ καὶ Ἅγιον Πριβάτον, δηλαδὴ ἐκεῖνη, ἢ ἠκολούθουν ἐγὼ, ἢ δὲ ἀπὸ Πλαπεβίλλης βαίνουσα εἰς Γρόσχεν καὶ Ἄμανβιλλέρ. Ὁ Βούρβαχης ἐβάδιζε τὴν τῆς Ἄμανβιλλέρ, ἐγὼ δὲ εἶχον βαδίσει ἐκεῖνην τῆς Σωλνὺ.

Είχον άκούσει λεγόμενον, ότι ο Βούρδαχης ήτο όπισθέν μου, ένψπραγματικώς ήτο όπισθεν του σώματος του Λαθμιρώ.

Στρατάρχης Βαζαίν. Αίτοῦμαι τήν άδειαν όπως είπω δύο λόγους μόνον, ίνα άνανεύσω τήν μνήμην του κ. στρατάρχου Κανροβέρ.

Ο κ. στρατάρχης Κανροβέρ έλεγε πρό μικρού, ότι δεν είχεν ενάπιδόν του έχθρούς. Έν τούτοις τήν 17ην αύγουστου μοι έγραφεν.

α' Αρ' έτέρου πληροφορία μοι λέγουσιν, ότι ο έχθρικός στρατός έμεινεν έν θέσει εις Βιομβίλλην, συσσωματωμένοις και άποφασισμένους προσθέτουσιν, ότι οι τήν θέσιν ταύτην κατέχοντες είναι οι Βαυαροί.

Τό έπ' έμοι, τούτο εξήγει ότι αι τών έχθρικών φαλάγγων κεφαλαί ήσαν πλησίον, και ότι ήθελον προσβάλει ήμας, ει έκινούμεθα προς παρείαν.

Στρατάρχης Κανροβέρ. Μοι είναι σύρρηξ ή άπόκρισις προς τήν παρατήρησιν του παλαιού μου άρχηγού. Ότε έγραψα τήν έπιτολήν ταύτην, ήμην εις Βερνεβίλλην, είχόν ήδη έγκαταλείπει τας θέσεις άς είχαμεν κυριεύσει τήν 16ην αύγ. και έφ' ών είχαμεν μείνει έφ' όλην τήν νύκτα. Έδέχθη, άφικόμενος εις Βερνεβίλλην, από τους ανθρώπους του τόπου, ους είχον πέμψει προς άνίχνευσιν, πληροφορίας, άς τώ καθήκόν μου μοι επέβαλε να μεταβιβάσω τώ κ. στρατάρχη Βαζαίν και άς τώ μετεβίβασα. Δύο τών πληροφοριών τούτων ήσαν άναφρατικάί ή μόν έλεγεν ότι ο έχθρός εύρίσκειτο έν μεγάλη άταξίη και κατήρηστο σχεδόν διαλελυμένος προς τόν Μοζέλλαν ή έτέρα έλεγε τούναντίον ότι οι Βαυαροί εκράτουν ένεργητικώτατα προς τώ μέρος της Βερνεβίλλης.

Μετεβίβασα τας πληροφορίας ταύτας τώ άρχηγώ μου, όστις, μάλλον έμοῦ, ήδύνατο να εξακριβώση τήν φύσιν αυτών. Δεν είχον ίππικόν κατ' άρχάς, είχον μόλις μίαν ίλην, δι' ης έσχημάτισα τήν συνοδίαν μου και εκείνην όλων τών στρατηγών μου. Με μίαν ίλην δέν δύναται τις να διενεργήσιν άποστολάς εις μακράς άποστάσεις. Κατόπιν, ο στρατάρχης μοι άνευαγκρότησεν όλον τώ ίππικόν μου τήν 18, υπό τας διαταγάς του στρατηγού Βαρρβαίς, όπερ έφ' όλην της εκστρατείας τήν διάρκειαν διήγησε τόν έπαινόν μου.

Πρόεδρος. Και τόν άνοργανισμόν της άρχηγίας του όμμετέρου πο-

ροβολικού, τήν άποστολήν του στρατηγού Βερκείμ (de Berkeim), τόν πληρέστερον όργανισμόν της όπηρεσίας του πυροβολικού του του σώματος εις ποίαν έποχήν τά όρίζετε;

Στρατάρχης Κανροβέρ. Έάν δύναται τις να καλήσθ τούτο άνοργανισμόν, τότε τούτο έλαβε χώραν τήν 19, 20 και 21 αύγ., μετά τήν μάχην.

Στρατάρχης Βαζαίν. Ο κ. στρατάρχης Κανροβέρ είπε πρό μικρού, έν καλώς ένθυμώμαι, ότι έλαβε τήν 18ην, περι τήν 6ην ώραν της πρωίας, τήν διαταγήν της κινήσεως δια τήν 19ην. Είναι άπίστη της μνήμης, διότι ιδού ή διαταγή ή δοθείσα δια τους ύπαρχηγούς τών έπιτελείων

«Πλαβεβίλλη, 18 Αύγ, 1870.»

»Ακριβέ μοι στρατηγέ!

»Λαμβάνω τήν τιμήν να προσκαλέσω ύμας να πέμψητε σήμεραν τόν ύπαρχηγόν του όμμετέρου γενικού έπιτελείου εις Σατέλ του Άγίου Γερμανού (Chatel-St-Germain), όπως εύρεθί έμπροσθεν της εκκλησίας κατά τήν 10ην ώραν π. μ. Θέλει συναντησει εκεί τόν συνταγματάρχην Δεβάλ του γενικού μου έπιτελείου, μεθ' ού θέλει ένεργήσει τήν κατόπτειαν τών θέσεων, τών μελλουσών να ληρθώσιν υπό τών διαφόρων σωμάτων, όπόταν δώσω περι τούτου τήν διαταγήν.

»Δέχθητε κτλ.»

Ότω λοιπόν από Σατέλ του Άγ. Γερμανού άνεχώρει ο συνταγματάρχης Δεβάλ, τήν 10ην ώραν, όπως ένεργήσιν τας κατοπτεύσεις κατηνάλωσε όλην τήν ήμέραν προς τούτο. Δεν επανήλθεν ειμή περι τήν 5ην μ. μ. όπως δώση λόγον της άποστολής αυτου. Τότε διέταξα τήν σύνταξιν τών διαταγών δια τας κινήσεις, όπως μη αφήσω, κατά δύναμιν, ούδέν εις τήν τύχην, ως τώ παραγγέλλει ο κανονισμός.

Νομίζω ότι ο κ. στρατάρχης Κανροβέρ συγχίξει τήν διαταγήν ταύτην με εκείνην, ην έπεμψα τήν 18ην Αύγ. κατά τήν 10ην ώραν π. μ., όπως τώ είπω να έγκατασταθί και κρατηθί εις Άγιον Πριβότον.

Στρατάρχης Κανροβέρ. Έλαβον τήν διαταγήν ταύτην, ήτιε είναι καθαρωτάτη, καθ' ήν έποχήν ή μάχη είχεν ήδη άρχισι, και, μίαν κατόπιν ώραν, έλαβα τήν έτέραν διαταγήν, περι της ώμίλου ενί.

Ο συνταγματάρχης Δεβάλ είχε μεθ' έαυτου τους ύπαρχηγούς τών γενικών ήμών έπιτελείων, οτινες είχον τεθί εις τήν διάθεσιν αυτου,

συνωδὰ τῇ διαταγῇ ἦν εἶχομεν λάθει τὴν προτεραίαν. Ὅτε ἤκουσεν οὖ-
τος τὸν τρομερὸν ἐκείνου κανονοβλισμὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἔστησε τὴν
κατόπτεισίν του καὶ ἐπέστρεψε τοὺς ὑπαρχηγούς τῶν γενικῶν ἐπιτε-
λειῶν τῶν σωμάτων εἰς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ γενι-
κοῦ ἐπιτελείου τοῦ ἑμοῦ σώματος ἦλθε παρ' ἐμοὶ κατὰ τὴν 2αν 1/4
ἢ 2αν 1/2 μ. μ. Ἐμαθον ἀργότερα, καθότι τὸ πᾶν μετὰ καιρὸν μανθά-
νεται, ὅτι ὁ συνταγματάρχης Λεβάλ δὲν ἀφίχθη εἰς Πλαππεβίλλη,
παρὰ τῷ γενικῷ στραταρχείῳ, εἰμὴ περὶ τὰς 5 ὥραν μ. μ., ἐκτὸς ἂν
μὲ ἀπατᾷ ἢ μνήμη. Ἄλλως τε δὲ, ἡ ἐπιστολὴ δέον νὰ εὐρίσκηται ἐν
τῷ φακέλλῳ τῆς δικογραφίας. Αἰτοῦμαι ὅμως ὅπως προσθέσω ἐνταῦθα
ἀπλῆν τινα παρατήρησιν.

Ὅταν δίδῃ τις διαταγὰς τοιαύτης σπουδαιότητος ἐπὶ πεδίου τῆς μά-
χης τόσον ἐκτεταμένου, δὲν περιορίζεται νὰ σημειοῖ «Πλαππεβίλλη,
18 αὐγ.» ἀλλὰ γράφει «Πλαππεβίλλη, 18 αὐγ., δύο, τέσσαρες ἢ ἕξ ὧ-
ραι». Τότε γινώσκει τις νὰ σκεφθῇ, διότι τέλος ὑπάρχουσι εικοσιτέσ-
σαρες ὥραι ἐν τῷ ἡμερονοκτίῳ.

Πρόεδρος. Δὲν εὔρον ἀντίγραφον εἰς τὸν φακέλλον τῆς διατα-
γῆς τῆς πεμφθείσης πρὸς τὸν στρατάρχην Κανροβέρ μῆτε πρὸς τοὺς
ἄλλους ἀρχηγούς σωμάτων. Τὸ σημεῖον τοῦτο δύναται νὰ διευκρινισθῇ
ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ζαρβᾶς. Μία διαταγὴ, φέρουσα ἡμερομηνίαν τῆς
18ης αὐγ. ὑπὸ τὸν τίτλον «διαταγὴ κινήσεων διὰ τὴν πρωίαν τῆς 19ης
αὐγ., δεικνύει διὰ τὸ θον σῶμα τὰς ἀκολουθοῦσας θέσεις:

«Τὸ θον σῶμα θέλει λάθει τὴν δόδν τῆς Βριέυ, ὅπως ἔλθῃ καὶ κα-
θέξῃ τὴν νέαν αὐτοῦ θέσιν. θέλει ἔχει εἰς τ' ἀριστερὰ αὐτοῦ τὸ
ἄκρον σῶμα κτλ.»

Ἐστρατάρχης Κανροβέρ. Αὐτὴν τὴν διαταγὴν ἔλαβον.

Ἐστρατάρχης Βαζαίν. Νομίζω μόνον, ὅτι εἰς τὸ τέλος τῆς δια-
ταγῆς εἶναι, καθόσον ἐνθυμοῦμαι ἀὸ στρατάρχης θέλει δώσει τὴν περὶ
τούτου διαταγὴν.

Πρόεδρος. Κύριε στρατάρχα Κανροβέρ! Τὸ συμβούλιον ἤκουσε
τὴν ὑμετέραν κατάθεσιν καὶ εὐχριστεῖ ὑμῖν. Θέλει λάθει ἀφορμὴν ν' ἀ-
κούσῃ ὑμᾶς ἀργότερα ἐπὶ ἄλλων σημείων, δι' ἅπερ θέλετε προσκληθῆ
νὰ καταθέσῃτε.

ΛΕΒΕΦ, στρατάρχης (καλεῖται ἐκ νέου, ὅπως καταθέσῃ ἤδη
περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ
12—19ης αὐγούστου).

Ἐστρατάρχης Λεβέφ. Παρακαλῶ νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ, ὅπως μὴ
ἀρχίσω εἰμὴ ἀπὸ τῆς 15ης πρωίαν ἡδυνάμην νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς
μάχης τῆς Βορνύ, δὲν εἶχον ὅμως τὴν τιμὴν νὰ παρευρεθῶ ἐν αὐτῇ,
καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν ἡδυνάμην νὰ φωτίσω τὸ συμβούλιον κατὰ πλήρη
τρόπον ἐπὶ τὸ σημεῖον τοῦτο.

Τὴν 14ην τὸ ἑσπέρας ὁ στρατάρχης Βαζαίν ἔμαθε παρὰ τοῦ αὐτο-
κράτορος τὴν πλήρωσιν τοῦ στρατηγοῦ Δεκάεν (Decaen). Ἦμην ἀκό-
λουθος τοῦ στρατοῦ ὁ αὐτοκράτωρ εὐηρεστῆθῃ νὰ μ' ὀνομάσῃ ἀρχηγὸν
τοῦ 3ου σώματος.

Τὴν πρωίαν περὶ τὴν 8 1/2 ἢ 9ην ὥραν ἀπεχαιρέτησα τὴν Α. Μεγα-
λειότητα, ὅστις μοὶ ἐπέδωκε τὸν διορισμὸν μου. Μετέβην εἰς Μουλέν,
στραταρχεῖον τοῦ στρατάρχου Βαζαίν, ὅπως λάβω τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ.
Παρατήρησα τῷ στρατάρχῃ Βαζαίν, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ δώσας τὴν ἀρχηγίαν
τοῦ 3ου σώματος τῷ στρατηγῷ Δεκάεν, δν ὑπεληπτόμην καὶ ἡγάπων,
ἐπεθυμῶν, ὥστε, ἐὰν ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐθεραπεύετο ἀπὸ τὴν πληγὴν
αὐτοῦ, ν' ἀναλάβῃ πάλιν τὴν ἀρχηγίαν, ἣν ἐπομένως μόνον ὑπὸ τί-
τιλον προσωρινότητος ἔδεχόμην. Ἀπὸ τοῦ στρατηγείου τοῦ κ. στρατάρ-
χου Βαζαίν, ἐνθα δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ εἴπω ὅτι ὁ κ. στρατάρχης μ' ἐδέ-
χθη καλοκάγαθως, μετέβην εἰς τὸ στρατηγεῖον τοῦ 3ου σώματος,
ὅπερ εὐρίσκοτο ἐπὶ τῶν προχωμάτων τῆς πύλης τῆς Θιομβίλλης. Δὲν
ὑπῆρχεν ἀρχηγὸς τοῦ 3ου σώματος. Ὁ στρατηγὸς Μανέκ, ὅστις κατό-
πιν ἐφρονεῖσθῃ, συνεκέντρον ὄλας τὰς ὑπηρεσίας.

Ἦτο ὦρα 9η π. μ. Τὸ 3ον σῶμα ἦτο εἰς τὴν πύλην τῆς Θιομβίλ-
λης ἡ ἐφεδρεία, τὸ ἵππικὸν ἐπὶ τοῦ λόφου δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς στε-
νωποῦ τῆς Λεσσὺ ἦτο ἡ μεραρχία τοῦ πεζικοῦ.

Ἦτο 9η καὶ 11/2 τῆς πρωίας. Τὸ 3ον σῶμα ἦτο διατεταγμένον ὡς
ἔπεται. Εἰς τὴν πύλην τῆς Θιομβίλλης τὸ στρατηγεῖον, ἡ ἐφεδρεία τοῦ
ποροβολικοῦ, τὸ ἵππικὸν καὶ ἅπασαι αἱ διαχειριστικαὶ ὑπηρεσίαι· ἐπὶ
τῆς κλιτύος τοῦ λόφου τῆς Πλαππεβίλλης, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς στε-
νωποῦ τῆς Λεσσὺ, τέσσαρες μεραρχίαι τοῦ πεζικοῦ.

Τὸ 3ον σῶμα εἶχε τὴν διαταγὴν νὰ προβῇ διὰ τῆς στενωποῦ ἢ διὰ
τοῦ λόφου τῆς Λεσσὺ, ὅπως ἐξέλθῃ ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου πρὸς τὸ μέρος τῆς

Βερνεβίλλης, καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὸ κίνημα τοῦ ἄου σώματος, ὅπερ ὤφειλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς αὐτὰς στενωπούς. Τὸ θον σῶμα εἶχεν ἀποπερατώσει τὸν εἰς πολεμεφῶδια ἐφοδίασμὸν αὐτοῦ περὶ τὴν μεσημβρίαν. Ἐμαθον ὅτι τὸ ἄου σῶμα, ὅπερ ἦτο εἰς τὰ δεξιὰ μου, εἰς Σανσοννὲ (Sansonne), δὲν ἔμελλε πιθανῶς νὰ ἦναι ἔτοιμον πρὸς τῆς ἐσπέρας, καὶ ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην νὰ εἰσαγάγῃ τὰ στρατεύματά μου ἐντὸς τῆς στενωποῦ. Τὸ κίνημα ἐγένετο ἐν ἀρκούσῃ τάξει, καὶ τοι τῆς στενωποῦ οὐσῆς στενῆς. Ἀφίχθην εἰς τὸ στρατηγεῖόν μου τῆς Βερνεβίλλης τὴν 6 ὥραν τῆς ἐσπέρας.

Εἶχον προπορευθῆ τοῦ σώματός μου φρονῶν ὅτι ἐμέλλομεν νὰ πολεμήσωμεν τὴν ἐπαύριον· ἤθελον νὰ γνωρίσω τὸ ἔδαφος. Ὀλίγον ὕστερον ἦλθεν ἡ 2α μεραρχία μου. Ἀνέφερα περὶ τούτου τῷ στρατάρχει, ἐκφράζων αὐτῷ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἐντὸς τῆς νυκτός, ἀπαντα τὰ στρατεύματά μου ἔμελλον νὰ φθάσωσι. Περὶ τὴν 11ην ὥραν ἔλαβον ἐγγραφὸν τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν, ἐν ᾧ ἐγένετο λόγος περὶ ἐχθρικών στρατευμάτων, ἅτινα εὐρίσκοντο ἤδη ἐνώπιον τοῦ μετώπου τοῦ 2ου καὶ 3ου σώματος. Ἐναγκάσθην νὰ εἴπω τότε ὅτι τὸ ἄου σῶμα δὲν εἶχεν ἀφίχθῃ.

Ὁ στρατάρχης Βαζαῖν μοι ἀπεκρίθη, ὅτι, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἐπὶ τῇ αἰτήσει μου, ἔσταμάτα τὴν προχώρησιν τοῦ στρατοῦ. Ὑπάρχει ἐναυθα μικρά τις διαφορά. Ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν θέλει μοι ἐπιτρέψῃ νὰ εἴπω ὅτι οὐδὲν εἶχον ζητήσει· ἀνέφερον περὶ τῆς καταστάσεως τῶν στρατευμάτων μου, ὡς ἦτο τὸ καθῆκόν μου.

Κατέστησα λοιπὸν τὸν καταυλισμὸν μου. Τὴν νύκτα ἦλθε τὸ ἵππικόν μου καὶ ἐπερίμενα. Περὶ τὴν ἐνάτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν (4) ἠκούσθη τὸ πυροβόλον ἐπὶ τὰ ἀριστερά μου. Χωρὶς νὰ περιμείνω διαταγὰς — καὶ ἐναυθα ὑπάρχει μικρά τις διαφορά, ἦν εὐχαριστοῦμαι δεικνύων πρὸς τὸ δικαστήριον — διέταξα νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, καὶ ἐφέρθη πρὸς τὰ ἀριστερά μου, χρώμενος τῷ ἀριστερῷ μου ὡς ἄξονι καὶ ἀλλάσων μέτωπον, τὸ δεξιὸν ἐμπρὸς οὕτως, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσω τὴν Βιομβίλλην, ἣν ὁ στρατάρχης μοι ὤρισεν εἰς τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ, λέγων μοι ὅτι ἄλλως ἔμελλον νὰ ᾧ εἰς δευτέραν γραμμὴν ὀπισθεν τοῦ 2ου καὶ 3ου σώματος.

Τὸ ἐμὸν σῶμα ἤρξατο μαχόμενον περὶ τὴν μεσημβρίαν. Εἰς τὸ πρῶτον πυροβόλησα ἡ 4η μεραρχία μου, ἣτις ἦτο ἔπουρος ὅλης τῆς φά-

(4) Δίεν νὰ ἐνηνοώσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς 16ης αὐγ. ἡδῆ.

λαγγος, ἐντὸς τῆς στενωποῦ ὀδηγουμένης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἀϋμάν (Ayman), ἐποίησατο μεταβολὴν καὶ ἦλθε νὰ μ' ἐνταμώσῃ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Μουλίν. Ἦρχετο καθ' ἣν στιγμὴν ἤρξατο ἡ συμπλοκή.

Ἀνέπτυσσον τὰς μεραρχίας μου, ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ στρατάρχης Βαζαῖν εἶχε στήσει κατὰ τὴν διάβασιν τὴν μεραρχίαν Μοντωδὸν, ὅπως θέσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν χαράδραν τῆς Ἄρε, δι' ἣς διεξήρχετο ὁ ἐχθρὸς· πρώτη δὲ εἶναι αὕτη ἡ μεραρχία ἣτις μοι ἀφῆρέθη. Δὲν ἀντεγκαλῶ ἐκτίθημι τὰ πράγματα. Φρονῶ ὅτι ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἔκαμε κάλλιστα διατιθέμενος τὰ στρατεύματά μου, ἀφοῦ ἤμην ἐν ἐφεδρείᾳ.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὁ στρατάρχης Βαζαῖν μὲ διέταξε νὰ πέμψω μίαν μεραρχίαν, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸ θον σῶμα, ὅπερ εὐρίσκειτο ἰσχυρῶς ἐμπεπλεγμένον. Ἐμείνα λοιπὸν μὲ μίαν μεραρχίαν πεζικοῦ καὶ ὄλον τὸ ἐφεδρον πυροβολικόν μου, ὅπερ ἀνέπτυξα μέτωπον πρὸς Βιομβίλλην, παραλλήλως τῇ βωμαϊκῇ ὁδῷ, καὶ ἤρξάμην τοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πυρός.

Μίαν κατόπιν ὥραν παρετήρησα τὸν στρατηγὸν Λαδμιρῶ, ὅστις διεξήρχετο πρὸς τὰ δεξιὰ μου διὰ τῆς Ζουαβίλλης (Jouaville), καὶ ὅστις εἶχε βαδίσει διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Βριέυ, ὅπως ἀφίχθῃ ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων. Ἐτέθη εἰς σχέσεις μετ' αὐτοῦ, καὶ ἔμαθον ὅτι ἔμελλε νὰ ποιήσῃ περιστροφικὴν κίνησιν ἐπὶ τὴν Μὰρς-λὰ-Τοῦρ. Τότε ἐθεώρησα καθῆκόν μου νὰ ὑποστηρίξω τὸ κίνημα αὐτοῦ. Τῷ ἔδωκα ὄλον μου τὸ ἵππικόν, ἑπτὰ συντάγματα, καὶ ἔμεινα, ὅπως συνδέσω εἰς τὴν δεξιάν τοῦ 3ου σώματος τὴν ἀριστερὰν τοῦ 4ου, μὲ ἐφεδρείαν τινὰ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ μὲ τὸ πεζικόν μου.

Ἐτοιμαζόμεν νὰ ἐνεργήσω ἐπίθεσιν, ὅποτε ὁ στρατάρχης Βαζαῖν μοι ἔπεμψε διαταγὴν νὰ τῷ ἀποστείλω καὶ ἄλλην ἐπικουρίαν πρὸς τ' ἀριστερά. Δὲν εἶχον ἤδη εἰμὴ μίαν μεραρχίαν· ἀλλ' εἰδοποίησα ταυτοχρόνως τὸν στρατάρχην Βαζαῖν, ὅτι κατεῖχον χῶρον λίαν ἐκτεταμένον, καὶ ὅτι, ἐὰν καταλίμπανα τὸν χῶρον ἐκεῖνον, τὸ ἄου σῶμα ἠδύνατο ν' ἀποκοπῇ. Ὁ στρατάρχης μοι ἐπέστρεψε τὴν ταξιαρχίαν μου (1).

Ἐτήρησα λοιπὸν τὰς θέσεις μου. Περὶ τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ἐποίησάμην κίνημα ἐπιθετικόν, καὶ ἐκέρδισα χιλιάδα μέτρων ἐδάφους. Εἶχον ἄλλως τε προσβάλει τὸ δάσος τῆς Βιομβίλλης, ὅπερ ἰσχυρῶς ἔστο-

(1) Ἐὰν μὴ ἡ τυπογραφικὸν ἐν τῷ γαλλικῷ κειμένῳ λάθος, σημαίνει ὅτι ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἐκράτησε τὴν ἐτέραν τῆς μεραρχίας ταξιαρχίαν. Μ.

λίζετο ἀπὸ ἐχθρικά στρατεύματα, διὰ τοῦ πυροβολικοῦ μου καὶ τῶν ἀκροβολιστῶν μου. Εἶχον προξενήσει τῷ ἐχθρῷ τοιαύτας ἀπωλείας, ὡς ἦναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ. Περι πλεόν, ἐντὸς τῆς ἡμέρας ἔλαβον χώραν πολλὰ ἀντεπιθέσεις κατὰ τοῦ θου σώματος, καὶ τὸ συνέδραμον ὅπως τὰς ἀποκρούση.

Κατηλισθην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, ἐνθα τὰ στρατεύματά μου ἐπολέμησαν, καὶ ἐγὼ, εἰς τὴν βίξαν ἐνὸς δένδρου, ἔγραψα ἔκθεσιν τῷ στρατάρχῃ Βαζαίν. Τῷ ἔλεγον ὅτι ἐλάμβανον τὰς διαθέσεις μου ὅπως ἄρξωμαι καὶ πάλιν τὸν ἀγῶνα τὴν ἐπαύριον, καὶ ἐπεραίωσα τὴν ἔκθεσίν μου διὰ δικαίου καὶ πρέποντος ἐπαίνου ὡς πρὸς τὴν σοβαρὰν καὶ λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, ἣν ὁ στρατάρχης Βαζαίν ἐκέρδισε.

Ἡμην ἐκεῖ ἀπὸ μιᾶς ἡρῆ ὥρας, ὁπότε εἰς ἀξιωματικῶς τῶν ἐπιτελῶν μοι εἶπεν· «Ἰπάρχει διαταγὴ ὅπως κατακάμψητε»· κατεκαμψάμην σύμφωνα τῇ διαταγῇ ἣν ἐλάμβανα.

Ἦν ἡρῆ εἰς Ἅγιον Μάρκελλον (St. Marcel) τὴν 1ην ὥραν τῆς πρωΐας (μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον) ἔλαβον νέας διαταγὰς τοῦ στρατάρχου Βαζαίν. Αἱ διαταγαὶ αὗται εἶχον σχεδὸν οὕτω·

«Ἐνεκα τῆς μεγάλης καταναλώσεως τῶν πολεμφοδίων καὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν, ἀπεφάσισα ὥστε ὁ στρατὸς νὰ συγκεντρωθῆ καὶ καθέξῃ αὐριον γραμμὴν τινὰ ἀρχομένην ἀπὸ Ῥοζεριέλλης καὶ ἀπολήγουσαν εἰς Ἅγιον Πριβάτον· καὶ προσέθετο· «τὸ θον σῶμα θέλει καθέξει τὸ τμήμα τῆς γραμμῆς, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ Ποὰν-τοῦ-Ζοῦρ εἰς Μοντιγνὸν-λὰ-Γρανζ (Point-du-Jour à Montigny-la-Grange).»

Τὴν ἐπαύριον ἐξετέλεσα τὴν κίνησιν ταύτην καὶ κατέλαβον τὸ ἔδαφος, ὅπερ μοι ἦτο ὠρισμένον, καὶ, διὰ τῶν κατοπτευσῶν μου, προσεπάθησα νὰ γνωρίσω τί ἔπραττεν ὁ ἐχθρὸς. Αἱ κατοπτεύσεις μου, αἵτινες μοι ἦλθον τὴν 11ην ὥραν τῆς νυκτὸς, ἐδείκνυσαν κίνησιν τινὰ τοῦ ἐχθροῦ—εὐχαρίστως γνωστοποιῶ τοῦτο, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλαβε χώραν κακὴ τις παρεξήγησις ἐν τῷ γενικῷ στραταρχεῖω—αἱ κατοπτεύσεις αὗται, λέγω, κίνησιν τινὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐδείκνυσαν ἐκ τῶν δεξιῶν ἡμῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, κίνησιν, ἣτις εὐκολώτατα ἐξηγεῖτο· ἀφοῦ ἡμεῖς συνεκεντρώθημεν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ ἡμῶν, ὁ ἐχθρὸς, ἀκολουθῶν τὸ ἡμέτερον κίνημα, συνεκεντροῦτο ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ.

Ἄμα τῇ χαραυγῇ ἠρξάμεθα ἀνεφοδιαζόμενοι· καὶ νομίζω ὅτι ὀφείλω, ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, νὰ εἶπω ὅτι ἐν τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 17ης

ἔγραψα τῷ στρατάρχῃ Βαζαίν, ὅτι τὸ θον σῶμα ἔμελλε νὰ στερηθῆαι τροφῶν, διότι αἱ ἀμαξοπομπαὶ αὐτοῦ εἶχον μείνει εἰς Βὰν-Σαιν-Μαρτέν. Εἶχον εἰσέτι ἐντὸς τῶν ἀμαμαξῶν σχεδὸν ἡμέρας τροφίμα.

Ἐθαύμασα ὀλίγον (δὲν τὸ κρύπτω) μανθάνων ὅτι ἐσεροῦντο ἄλλοι πολεμφοδίων, διότι τὸ ἐμὸν σῶμα εἶχε καύσει, νομίζω, κάπως μέχρι 44,000 γομώσεις κανονίου ἐν τῇ μάχῃ τῆς 16ης, καὶ εἶχον 36,000. Τὸ πυροβολικόν μου ἔλαβε μέγαν κατὰ τὴν μάχην μέρος, ἐνόμιζα λοιπὸν ὅτι τὸ ἐμὸν σῶμα εἶχε κάμει κατανάλωσιν, ἣτις, ἀναλόγως, ἔπρεπε νὰ ἦναι ὑπερβολικὴ. Ἐν τούτοις, μὴ γινώσκων τί συνέβη εἰς τ' ἀριστερὰ, δὲν ἐθαύμαζα πολὺ τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῶν πολεμφοδίων, καί τοι ἐγνώριζα ὅτι εἶχομεν ἀμύπολλα.

Εἶπον λοιπὸν ὅτι ἀνενέωσα τὰς προμηθείας μου τὴν νύκτα τῆς 17ης πρὸς τὴν 18ην αὐγούστου.

Τὴν πρωΐαν τῆς 18ης παρετήρησα μεγάλην τινὰ κίνησιν τοῦ ἐχθροῦ. Συνεπέρανα ὅτι πιθανῶς ἐμέλλομεν νὰ προσβληθῶμεν κατὰ τὴν δεξιὰν ἡμῶν. Ἐπεμψα τὴν εἶδῃσιν τῷ στρατάρχῃ, ὅστις μοι ἀπεκρίθη ὅτι κατεῖχον θέσιν λίαν ὀχυρὰν, καὶ ὅτι μοι ἔμενε νὰ ὀχυρωθῶ ἐπ' αὐτῆς καὶ κρατηθῶ καλὰ. Περὶ τὴν ὀγδόην καὶ ἡμίσειαν κατόπτευσις τις ἱππικοῦ ἐπανήρχετο καὶ ἐπεθεθαίον ἐκεῖνο ὅπερ εἶχον ἰδεῖ, δηλαδὴ μεγάλην κίνησιν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου ἀριστεροῦ πρὸς τὸ δεξιόν. Ἐδῶκα καὶ πάλιν εἶδῃσιν τῷ στρατάρχῃ Βαζαίν· εἶτα ἔλαβον τὰς διαθέσεις μου ὅπως κρατηθῶ καλὰ, ὡς διετάχην. Παρήγγειλα τοῖς μὲν ἀριστεροῖς μου τάγμασιν ἡμιστροφὴν ἐπὶ δεξιὰ, τοῖς δὲ δεξιοῖς μου τάγμασιν ἡμιστροφὴν ἐπ' ἀριστερὰ. Ἡρξάντο πάραυτα τὴν ἐργασίαν, καὶ ἐσκάφησαν ὀρύγματα προφυλακτήρια (1), ἅτινα εὕρισκοντο οὕτω διατεθειμένα εἰς κλιμάκια, τοῦ κέντρου διατελοῦντος ὀπίσω εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἀλληλοὑποστηρίζωνται.

Εἶχον ἐνώπιόν μου τὴν χαράδραν τῆς Μάνσης (Mance), δάση ἐκτεταμένα. Ἐρρίψα εἰς αὐτὰ πολὺν κόσμον.

Ἡ χαράδρα ἀνυψοῦτο πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἤρχιζε πα-

(1) Trauchées-abris. Tranchée κατὰ Χαντζαρῆν ὄρυγμα· abri—σκέπη φυλακῆριον. Tranchées-abri, ὡς γνωστὸν, εἶναι αἱ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, κατὰ τὸ νεώτερον σύστημα, πρόσκαιροι ὀχυρώσεις, ἐνθον μὲν ἀβαθεῖς παρυσιάζουσαι ἔκχωμα, ἔξωθι δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀπλοῦν πρόχωμα, εὐκόλως ὑπερηπιδώμενον ἐν ὥρᾳ ἐξόδου πρὸς ἐπίθεσιν. Μ.

ρουσιαζόμενος εἰς 1500—1800 μέτρα πέραν τῶν δασῶν. Ἐποποθέτησα πυροβόλα πῶν 12 ἔμπροσθεν τῆς ἐπαύλεως τῆς Μόσχας (de Moisseou), ἧτις ἦτο ἐν τῶν σημείων ζηρίξεως τοῦ ἀριστεροῦ, καὶ ἐπερίμενα.

Περὶ τὴν 12 καὶ 1/2 ὥραν τὸ πῦρ ἤρξατο. Τὸ ἔμπροσθεν τῆς ἐπαύλεως τῆς Μόσχας πυροβολικόν μου ἐκράτησε κατ' ἀρχὰς κάλλιστα, ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἀνέπτυξεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πάμπλου πυροβολικόν, ὅπερ συνέκέντρωσεν ὅλα τὰ πυρὰ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ εἶχον ἔμπροσθεν τῆς ἐπαύλεως τῆς Μόσχας, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ.

Μολαταῦτα, ἡ γραμμὴ διετηρήθη, τὸ πῦρ ἐξηκολούθησε, καὶ, χωρὶς νὰ ὑποστῶ πολλὰς ζημίας, ὁ ἐχθρὸς, ἐπανειλημμένως, προσέβαλε τὰ δάση μου, ἅτινα ἐκυριεύθησαν καὶ ἀντεκυριεύθησαν πεντάκις ἢ ἑξάκις· τέλος ἔμεινα κύριος αὐτῶν. Εἰς τὸ ἀριστερόν μου, μεταξὺ τῆς ἐπαύλεως τῆς Μόσχας καὶ τῆς ἐπαύλεως τῆς Ποὰν-τοῦ-Ζοῦρ (Point-du-Jour), εὐρίσκετο τοποθετημένη ἡ 4η μεραρχία μου, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἀϋμάρ (Aymard). Εἰς σχεδὸν 600 μέτρα πρὸς τὰ κάτω εὐρίσκετο ἡ ἔπαυλις τοῦ Ἀγίου Οὐδέερτου (Saind-Hubert), ἔπαυλις δεσποζομένη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν δασῶν, ἣν διέταξα νὰ καθέξωσι, μὴ θέλων ὥστε ὁ ἐχθρὸς νὰ καταστήσῃ αὐτὴν σημεῖον ἀναχωρήσεως ὡπὼς προσβάλλῃ τὰς γραμμὰς ἡμῶν.

Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἐνεργήσας τὴν κατοχὴν αὐτῶν, εἶπον τῷ στρατηγῷ Ἀϋμάρ· «Γινώσκω κάλλιστα ὅτι τίθημι ἐν τῶν ὑμετέρων ταγματῶν εἰς θέσιν λίαν δύσκολον· δεόν νὰ κρατήσῃ ὅσον πλείστον δύναται χρόνον, καὶ, ὅτε δὲν θέλει δύνασθαι νὰ κρατηθῇ ἐκεῖ πλέον, θέλετε τὸ ἀνακαλέσει». Αὐτὸ τοῦτο καὶ συνέβη. Εἶχον ἐμπιστευθῆ τὴν θέσιν ταύτην εἰς ἓν τάγμα τοῦ 80οῦ συντάγματος.

Λέγω δυνατὰ τοῦ 80οῦ, διότι ἐν τῇ ἐκθέσει λέγουσι τοῦ θου, καὶ τὸ λάθος τοῦτο ἐφάνη λυπηρόν. Τὸ τάγμα τοῦτο ἐκράτησεν ἐκεῖ σχεδὸν μέχρι τῶν τριῶν ὥρῶν μ. μ. Εἶχεν ἀπολέσει τὸν διοικητὴν αὐτοῦ καὶ τὸ ἡμισυ τῆς δυνάμεώς του.

Ὁ στρατηγὸς Ἀϋμάρ μοὶ ἐζήτησεν ἐνίσχυσιν· εἶχε διαθέσει ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐφεδρείας. Τὸ ἐπ' ἐμοί, περιμένων ὅτι ὁ στρατὸς μου πρὸ πάντων ἔμελλε νὰ προσβληθῇ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, εἶχον φέρει τὰς ἐφεδρείας μου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπισθεν τῆς 1ης καὶ τῆς 2ας μεραρχίας.

Ἐλυπούμην ὅτι ἤμην ὑπόχρεως νὰ τὰς ἀποσύρω, ὅποτε εἰς ἀξίωμα-

τικὸς μοὶ εἶπε· «Ἄλλ' ὑπάρχουσιν εὐζωνοὶ τῆς φρουρᾶς ἐντὸς τοῦ δάσους τούτου, εἰς 500 ἢ 600 μέτρα ὅπισθεν τῆς 4ης μεραρχίας.» Προσεκάλεσα τὸν ἀρχηγὸν τῶν εὐζώνων τούτων· ἦτο ὁ στρατηγὸς Βρινκούρ (Brincourt).

«Εἶμι ἐδῶ, μοὶ εἶπεν οὗτος, διαταγῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅπως ἀσφαλίσω τὴν θέσιν τῆς χαράδρας τῆς Σιατέλ, δι' ἧς ὁ στρατὸς θέλει διεξέλθῃ, ἐὰν δὲν δύναται νὰ τὸ πράξῃ διὰ μέσου τῶν δασῶν. Ἐπομένως δὲν δύναμαι νὰ ἐνδώσω εἰς τὴν πρότασιν ὑμῶν.» Ἐπεμψα τηλεγράφημα τῷ στρατάρχη, ὅστις μοὶ ἀπεκρίθη· «Διαθέσατε ἐν σύνταγμα.» Ἐκαμα τούτου χρῆσιν. Ἴδου πῶς οἱ εὐζωνοὶ τῆς φρουρᾶς ἦλθον εἰς στήριξιν τοῦ 3ου σώματος.

Ἡ πάλῃ ἐξηκολούθει· ἦτο λίαν ζωηρὰ, πρὸ πάντων εἰς Ποὰν δὺ Ζοῦρ, ὅπερ ἦτο τὸ σημεῖον ἐνώσεως τῆς 4ης μεραρχίας μου μετὰ τοῦ δεξιοῦ τοῦ στρατηγοῦ Φροσσάρ (1). Τρία ἐχθρικά σώματα ἐλθόντα διαδοχικῶς ἐθάλασθησαν ἐνώπιον τῆς ἀντιστάσεως τῆς 4ης μεραρχίας μου καὶ τῆς 4ης μεραρχίας τοῦ 2ου σώματος. Ἡ πάλῃ ἐξηκολούθει οὕτω, ὅποτε, περὶ τὴν 6 1/2 ἢ 7ην ὥραν μ. μ., ἔμαθον ὅτι ὁ στρατάρχης Κανροβέρ, ὅστις ἦτο εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ στρατοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος ν' ἀποσυρθῇ.

Ἐν τέταρτον ὥρας μετὰ ταῦτα εἶδον τὸν στρατηγὸν Λαδιμριῶ, ὅστις μὲ εἰδοποίησεν ὅτι ὡσαύτως τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο ἰσχυρῶς προσβεβλημένον καὶ ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀναγκασθῇ ν' ἀποσυρθῇ. Παρατυχῶς ἔλαθον μίαν τῶν ταξιαρχιῶν τῆς ἐφεδρείας μου, μετὰ πυροβολικοῦ, καὶ τὴν ἔπεμψα εἰς τὸ δεξιόν μου.

Ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐμὸν δεξιὸν ἠδύνατο νὰ στενωχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, συνήθροισα τοὺς στρατηγούς μου· «Τὰ δύο σώματα, ἅτινα εἶναι εἰς τὰ δεξιὰ ἡμῶν, κατασυντριβέντα ὑπὸ δυνάμεων ἀνωτέρων, θέλουσιν ὑποχρεωθῆ ν' ἀποσυρθῶσι.» Ἐχομεν ὅπισθεν ἡμῶν μίαν τῶν στενωπῶν, δι' ἣν τὸ στράτευμα τοῦτο θέλει δυνηθῆ ν' ἀποσυρθῇ. Ἐὰν κατὰ ἐν βῆμα ὀπισθοδρομήσωμεν, ὁ στρατὸς ἀπώλετο. Ἡ θέσις εἶναι δύσκολος ἀλληθῶς, ἀλλ' ὅμως θέλομεν μείνει ἐπ' αὐτῆς.» Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὁμιλία μου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ προσβολὴ διήρκεσε μέχρι τῆς μιᾶς ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Ἡ ἐπὶ τῆς 4ης μεραρχίας μου προσβολή, εἰς τὰ δεξιὰ, ὑπῆρξεν ὡ-

(1) Ὡς γινώσκει ὁ ἀναγνώστης, ὁ στρατηγὸς Φροσσάρ ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ 2ου σώματος.

περβαλλόντως ζωηρά μέχρι τῆς ἡμισίας ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ὁ ἔχθρὸς ἤρχετο καὶ ἐφαίνετο μέχρις αὐτῶν τῶν προφυλακτικῶν ὀρυγματῶν ἡμῶν. Μῆτε εἰς τῶν ἀνδρῶν μου, χάριτι θεῶν, μηδ' ἐπὶ τὸ ἐλάχιστον ὠπισθοδρόμησε.

Ἀνέφερον περὶ τῶν πραγμάτων τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν, καὶ ὁ στρατάρχης μὲ διέταξε — νομίζω ὅτι ἦτο περὶ τὴν μίαν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον — νὰ κατακάμψω ἐντὸς τῆς νυκτός. Τὸ ἐχθρικὸν πῦρ εἶχε παύσει ὀλοσχερῶς περὶ τὴν ἡμισίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἡ ἀποχωρητικὴ μου αὐτὴ κίνησις ἐπεραιώθη κατὰ τὴν 8 1/2 π. μ. ὑπὸ τῶν τελευταίων προφυλακῶν μου, ἅτινα, ὄντα μέτωπον πρὸς μέτωπον μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπετύρθησαν, χωρὶς οὐδὲως νὰ ἐνοχληθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτα περὶ τῶν πραγμάτων τῆς 18ης αὐγούστου.

Εἶχον λάθει τὴν διαταγὴν νὰ μεταβῶ καὶ ἐγκατασταθῶ μετὰ τοῦ σώματός μου ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Πλαππεβίλλης. Τὰ στρατεύματά μου ἦσαν τοποθετημένα ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου μέτωπον πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ὅστις μᾶς εἶχεν ὀλίγον προσεγγίσει καὶ ὅστις ἤρχετο ἐγκαθιστῶν κανονοστάσια. Ἐκαμον τὴν παρατήρησιν τῷ στρατάρχῃ, ὅτι τὰ στρατεύματά μου, θεσιμένα ἀμφιθεατρικῶς ἀπέναντι τῶν ἐχθρικῶν κανονοστασίων, ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι πολὺ, καὶ τέλος, ὅτι, ἐάν, ὅταν ἦναι τις ἐν μάχῃ μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ὀφείλῃ νὰ γνωρίζῃ νὰ τοὺς θυσιάξῃ, ὅταν τοῦτο ἦναι ἀναγκαῖον, τούναντίον, ὅταν δὲν ἦναι ἀναπόφευκτον, δέον νὰ θέτῃ αὐτοὺς ὑπὸ σκέπην. Ὁ στρατάρχης μοι ἐπέτρεψε νὰ ἀποσυρθῶ ὀπισθεν τῶν κορυφογραμμῶν, ἀφιέμενος, ἐννοητέον, προφυλακὰς ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου καὶ ὀχυρόνων αὐτό.

Πρόεδρος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεκοίνωσεν ὑμῖν, τὴν 14ην αὐγούστου, τὰς διαταγὰς, ἃς εἶχε δώσει τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν;

Στρατάρχης Λεβέφ. Ὅχι, κύριε πρόεδρε. Μοι ἔμεινεν ἡ ἐντύπωσις αὕτη, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπερίμενε νὰ ἴδῃ τὸν στρατὸν πορευόμενον ἐπὶ τὸ Βερδύνον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκε περὶ τούτου διαταγὴν ὀριστικὴν; Δὲν δύναμαι νὰ τὸ βεβαιώσω.

[ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ προέδρου ὁ στρατάρχης Λεβέφ ἐξηγεῖ πῶς ἡ ἐπὶ τῶν ὁδῶν συσσώρευσις τὸν ἐβίασε ν' ἀφήσῃ δύο μεραρχίας ὀπίσω του, καὶ πῶς ἡ μεραρχία Μετμάν ἀφίκετο μόλις κατόπιν τῆς τελευταίας τοῦ πυροβόλου βολῆς. Ὁ στρατάρχης Βαζαῖν τὴν εἶχε κρατήσει εἰς Ρεζομβίλλην, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὀπισθοφυλακή.]

Πρόεδρος. Τὴν 16ην τὸ ἑσπέρας ἢ τὴν 17ην, φρονεῖτε ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀνακτηθῇ ἡ Μὰρς λὰ Τουρ καὶ ἡ Βιομβίλλη;

Στρατάρχης Λεβέφ. Δὲν ἐκφέρω εἰμὴ ἐντυπώσεις. Λοιπὸν, ὅτε κατηλιζόμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἐκυριεύσαμεν κατὰ τὴν ἡμέραν, πρὶν ἀποσυρθῶ εἰς Ἅγιον Μάρκελον, ἰδοὺ ὅποια ἦσαν αἱ ἐμαὶ ἐντυπώσεις. Τὰς ἐξέφρασα γράφων τῷ στρατάρχῃ Βαζαῖν ὅτι ἤμην ἔτοιμος νὰ ἀρχίσω ἐκ νέου τὴν πάλην τὴν ἐπαύριον. Αἱ κατοπτέουσις μοι ἐδείκνυον ὅτι ὁ ἐχθρὸς, ὃν εἶχομεν ἀπέναντι ἡμῶν, ὅστις ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, μεθ' οὗ ἔσχον ἀκόμη συμπλοκὴν τινα περὶ τὴν 8ην ὥραν μ. μ., εἶχεν ἀποσυρθῆ, ἀλλ' ὅτι εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς τινα ἀπόστασις ὀπισθεν τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὅπως ἀποσυρθῆ ὀλοσχερῶς, ἔδει νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν στενωπῶν τῆς Ἄρς καὶ τῆς Γόρξης, ἔνθα ἴσως ἤθελε μεγάλως ριψοκινδυνεύσει. Ἐφρόνησα λοιπὸν, ὅτι ἔμελλε νὰ στῆ καλῶς, καὶ ἐνόμιζον ὅτι τὴν ἐπαύριον ἠθέλομεν συμπληρώσει τὸ περικυκλωτικὸν ἐκεῖνο κίνημα τῆς δεξιᾶς, ὅπερ ἐδείχθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς ἐμὲ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ κυρίου στρατάρχου Βαζαῖν, διαβαίνοντος πλησίον μου περὶ τὴν 3ην ὥραν μ. μ.

Ἐνόμιζα λοιπὸν ὅτι ἠθέλομεν δυνηθῆ νὰ συμπληρώσωμεν τὸ κυκλωτικὸν τοῦτο κίνημα.

Ἡ ἐντύπωσις μου ἦτο, ὅτι λίαν πιθανῶς ἐμέλλομεν νὰ πολεμήσωμεν τὴν ἐπαύριον, πρὶν ἢ ἀναλάβωμεν τὴν πορείαν. Τὸ ν' ἀναλάβωμεν τὴν πορείαν ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, μετὰ τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ, δὲν ἠθελεν εἶσθαι ἴσως λίαν φρόνιμον.

Ὅτε ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑποχωρητικὸν κίνημα, ἔσχον ἄλλην σκέψιν ἦτο δὲ αὕτη μὴ ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν ἠθελε νὰ λάβῃ τὸν δρόμον του διὰ τῆς Βριέυ καὶ Δογγουιόν· μολαταῦτα ὁμολογῶ ὅτι, ἐάν μ' ἐσυμβουλεύετο, ἠθελον εἶσθαι μάλλον τῆς γνώμης ν' ἀρχίσωμεν τὴν πάλην ἐκ νέου τὴν ἐπαύριον· ἀλλ' ὅταν τις δὲν ἦναι ἀρχιστράτηγος, εἶναι λίαν εὐκολον νὰ συλλογίζηται οὕτω. Ὁ στρατάρχης Βαζαῖν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐστάθῃ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πολεμεφοδίων, μολοντί ἐν τούτοις αἱ ἀναφοραὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἀναγκαίως τῷ ἔδωκαν μεγάλας ἀνησυχίας. Δὲν ἐστάθῃ ἐπίσης ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῶν τροφῶν, διότι εἶχομεν ἀρκετὰς, ὅπως φθάσωμεν μέχρι Βερδύνου. Ἄλλ' ὁ στρατάρχης Βαζαῖν ἐγνωρίζεν ἴσως, ὅπερ ἡμεῖς ἠγνοοῦμεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἦτο ἐπὶ τοῦ Μεῦση, ὅτι εἶχε προσπεράσει ἡμᾶς.

Εἰς τὰς συνθήκας ταύτας ἐπανελάβον ὅτι εἶπον ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτικοῦ συμβουλίου, καὶ τοῦτο συγκεφαλαιοῖ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δὲν ἦτο ἀδύνατον, ἀλλ' ἐχρειάζετο πλείστη τόλμη· καί, Θεέ μου, ὅτε τις εἶναι ἀρχιστράτηγος, ἐνίοτε ὀφείλει νὰ μὴ ᾖ τολμηρὸς.

Σ τ ρ α τ η γ ὸ ς Π ο υ ρ σ ἔ, ἐπίτροπος τῆς κυβερνήσεως. Ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω τὸν κ. στρατάρχην Λεβέφ, μὴ ἐνθυμεῖται τίς τῶ ἔφερε τὰς ὁδηγίας, δυνάμει τῶν ὁποίων τὸ ὑπ' αὐτὸν σῶμα ἠναγκάσθη νὰ κατακάμψῃ τὴν πρώϊαν τῆς 19ης, ἢ μὴ αὐτὸς οὗτος προὐκάλεσεν αὐτὰς, πέμπων τῶ στρατάρχῃ Βαζαῖν ἀξιωματικὸν τινα ἀνώτερον.

Σ τ ρ α τ ἄ ρ χ η ς Λ ε β ἔ φ. Ὅχι· ἡ διαταγὴ μοὶ ἐκομίσθη ὑπὸ τινος ἀξιωματικοῦ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, ὅπως ἀποσυρθῶ ἐπὶ τῶν ὄροπέδων τοῦ Ἁγίου Κουεντίνου καὶ τὸ ἔρμα τῆς Πλαππεβίλλης. Προσέθηκα ὅτι τὰ στρατεύματά μου, εὐρισκόμενα ἐν ἀμφιθεάτρῳ ἀπέναντι τῶν τοῦ ἐχθροῦ κανονοστασίων, ἤθελον εἶσθαι ἐκτεθειμένα ἀνωφαλῶς εἰς τὸ πῦρ· καὶ ἐζήτησα τότε παρὰ τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν—δὲν φρονῶ ὅτι ἐγένετο τοῦτο ἐγγράφως—νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ, ὥστε ν' ἀποσυρθῶ ὀπισθεν τῶν κορυφογραμμῶν κατὰ 150—200 μέτρα, ἀφιέμενος, φυσικὰ, ἐπὶ τοῦ ὄροπέδου πρωτοφυλακὰς, προφυλακεία, ἐν μιᾷ λέξει, ὀχυρόνων τὴν θέσιν.

Ἐ π ἰ τ ρ ο ς τ ῆ ς Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς. Ἡ παρατήρησίς μου δὲν ἀφορᾷ ἀκριβῶς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἐπεθύμουν νὰ μάθω ἂν ὁ κ. στρατάρχης Λεβέφ ἔπεμψε τῶ κ. στρατάρχῃ Βαζαῖν ἀνώτερον τινα ἀξιωματικὸν τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ, ὅπως γνωρίσῃ τὰς θέσεις, ἄς τινὰς ἐπρόκειτο νὰ καθέξῃ.

Σ τ ρ α τ ἄ ρ χ η ς Λ ε β ἔ φ. Συγγνώμην. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης τῆς 18ης ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου μου προσεκλήθη παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, ὅπως χαράξῃ, νομίζω, νέας θέσεις.

Ἐντὸς τῆς ἐσπέρας τῆς μάχης εἶχον πέμψῃ τὸν ταγματάρχην Μογεὸν (Mojeon), ὅπως γνωστοποιήσῃ τῶ στρατάρχῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ.

Ἐ π ἰ τ ρ ο ς τ ῆ ς Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς. Λάβετε τὴν καλωσύνην ν' ἀνακοινώσῃτε πρὸς τὸ δικαστήριον τίνι τρόπῳ ὁ ταγματάρχης Μογεὸν ἐγνωστοποίησεν ἡμῖν τὴν μετὰ τοῦ στρατάρχου συνάντησίν του;

Σ τ ρ α τ ἄ ρ χ η ς Λ ε β ἔ φ. Νομίζω, ὅτι ὁ ταγματάρχης Μογεὸν μοὶ ἔφερε τὴν εἰδήσιν ὅτι θέλω ἐντὸς ὀλίγου λάβει τὴν διαταγὴν ν' ἀποσυρθῶ. Ἐπεμψα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας πολλοὺς ἀξιωματικούς

τῶ στρατάρχῃ Βαζαῖν, ὅπως γνωστοποιήσωσιν αὐτῶ τὴν κατάστασιν. Ἡ ἐντολή, ἣν ἔδωκα τῶ ταγματάρχῃ Μογεὸν, κατὰ τὴν νύκτα, δὲν με προσέβαλεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύναιμι νὰ ἐνθυμώμαι ἀκριβῶς τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς.

Λ α σ ῶ. Κύριε πρόεδρε! Εἴχετε τὴν καλωσύνην νὰ ἐρωτήσητε τὸν κ. στρατάρχην Λεβέφ μὴ ἐνθυμεῖται ὅτι ἔγραψε τῶ κ. στρατάρχῃ Βαζαῖν τὴν 17ην αὐγ. περὶ τὴν 4 ὥραν μ. μ., λέγων αὐτῶ, ὅτι τὸ 3ον σῶμα ἐστερεῖτο ὀλοσχερῶς τροφῶν καὶ ὅτι ἦτο κατεπιέγουσα ἡ ἀνανέωσις τῶν πρὸς τροφὴν προμηθειῶν.

Σ τ ρ α τ ἄ ρ χ η ς Λ ε β ἔ φ. Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ εἶπω πρὸ μικροῦ πρὸς τὸ Συμβούλιον, ὅτι τὴν 17ην ὥραν, 4 μ. μ., ἀνέφερον τῶ κ. στρατάρχῃ Βαζαῖν ὅτι τὸ 3ον σῶμα ἐμελλε νὰ καθυστερήσῃ εἰς τροφάς.—Εἶναι ἡ φράσις μου—Εἶχον ἀκόμη εἰς τὰ κιβώτια τῶν διαχειριστικῶν ὑπηρεσιῶν 3/4 ἡμέρας τροφῆν· ἀλλ' ἡ ἀμαξοπομπή μου, ἧτις ἦτο εἰς Βαν-Σαῖν Μαρτέν, περιελάμβανε 4 ἢ 5 ἡμερῶν τροφάς.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἐζήτησα παρὰ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαῖν ν' ἀποσύρῃ τὴν ἀπαγόρευσιν, ἧτις ἐβάρυνε τὴν ἀμαξοπομπήν μου, διότι εἶχον ἀνάγκην νὰ κάμω νὰ ζήσωσι τὰ στρατεύματά μου· δὲν μοὶ ἔλειπον αἱ τροφαὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον τῆς λέξεως σημασίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον αὐτὰς ὑπὸ τὴν χεῖρα.

Λ α σ ῶ. Αὐτὸ τοῦτο καὶ μόνον ἤθελον νὰ πιστοποιηθῇ.

ΛΑΔΜΙΡΟ (Ladmirault, Louis René),

65 ἐτῶν, ἀντιστράτηγος.

Τὴν 12ην αὐγ. γενικὴ τις τοῦ στρατοῦ διαταγὴ ἀνήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ὁ κ. στρατάρχης Βαζαῖν περιεβλήθη τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Τὴν 13ην ἐλάβαμεν τὴν διαταγὴν νὰ κάμωμεν τὰς ἐτοιμασίας ἡμῶν, ἵνα διαβῶμεν τὸν Μοζέλλαν τὴν 14ην κατὰ τὴν μεσημβρίαν. Τὴν 12ην εἶχον κάμει ἔκθεσιν τινα, ὅπως εἰδοποιήσω ὅτι πρὸς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν καὶ Σερβιγνὺ (Servigny) εὐρίσκειτο ὀλόκληρος πρῶσσικὴ στρατιά. Ἠξέυρα ὅτι ἦτο ἡ στρατιά τοῦ στρατηγοῦ Στείνμετς, καὶ ὅτι εἶχον ἀπέναντί μου τὸν στρατηγὸν Μαντάυρελ (de Manteuffel).

Τὴν μεσημβρίαν ἠρξάμην τοῦ κινήματός μου, καὶ ἔκαμον νὰ περᾶσῃ τὸ σῶμά μου τὰς γεφύρας.

Κατὰ τὰς 4ην μ. μ. ἔμαθον ὅτι ἡ 3η μου μεραρχία, ἧτις ἦτο ἀκόμη

ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, συνεπλάκη, ὡς καὶ ἡ μεραρχία τοῦ θου σώματος, μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ τραυματῖαι μου μοὶ ἤρχοντο ἤδη. Διέταξα πάραυτα μεταβολὴν εἰς τε τὸ πυροβολικόν καὶ τὸ ἵππικόν μου. Τὸ πυροβολικόν μου ἐτέθη εἰς στάσιμ μίχης. Ἡ μεραρχία Σισσέυ μὲ ὑπεστήριξε. Ἀπωθήσαμεν τὰς τοῦ ἐχθροῦ ἐφόδους μέχρι τῆς 10ης ὥρας μ. μ. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην κατέδειξε καλῶς τὴν ὑποχώρησίν του.

Πάντοτε κυριευμένος ἀπὸ τῆς ιδέας ὅτι ὤφειλον νὰ περάσω τὰς γεφύρας, ὡς μοὶ τὸ παρήγγειλεν ἡ διαταγὴ τῆς 13ης, ἐξώδευσα ὄλην τὴν νύκτα εἰς τὸ νὰ περάσω τὸ σῶμά μου. Τὴν πρωΐαν τῆς 15ης αὐγούστου ὄλον τὸ σῶμά μου εὐρίσκειτο ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην.

Ἄλλ' ἀφοῦ ἀπαξ διέβην ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην, μοὶ καθίστατο ἀδύνατον νὰ προχωρήσω. Ἡ ὁδὸς ἦτο ἐμπεφραγμένη ὑπὸ τῶν ἀμαξοπομπῶν.

Τότε ἔφερον τὰ στρατευμάτά μου εἰς Βοάππυ (Woippy), ἔνθα εὗρον ὁδὸν τινα ἐλευθέραν. Ἐκεῖ ἡ διαταγὴ τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν μ' ἔκαμῆ νὰ προχωρήσω διὰ τῆς Δεσσύ. Μία τῶν μεραρχιῶν μου δὲν ἤδυνήθη νὰ μ' ἐνταμύσῃ, σταματηθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ συσσωρεύσεως.

Ὁ στρατάρχης μοὶ παρήγγειλε νὰ ὀρίσω τὴν θέσιν μου εἰς Δονκούρι. Ἐλαβον τὴν ὁδὸν τῆς Βοαππύ διὰ Βριέυ. Ἀφίχθην κατὰ τὴν μεσημβριαν εἰς Δονκούρι. Ἡ μάχη τῆς 16ης αὐγ. εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, τὸ δὲ θον σῶμα ἦτο πολὺ στενοχωρημένον. Ἡ Μάρς-λὰ-Τούρ κατεῖχετο ὑπὸ ἰσχυρᾶς μάχης ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ.

Ἐβάδισα ἐν τῇ διευθύνσει ταύτῃ μέχρι τῆς ἐπαύλειος Γρεγέρ (Greyer), ἐπὶ τοῦ χεῖλους χαράδρας ἀποκρήμου καὶ στενῆς, ἥτις μοὶ ἐπρομήθευε καλὴν ὑπεράσπισιν. Ἦνοιξα τυφεκίθρας εἰς τὴν ἔπαυλιν, ἐνεκατέστησα δὲ ἐκεῖ τὴν μεραρχίαν Ῥενιέ. Ἐδῶκα διαταγὴν πρὸς τὸ ἵππικόν μου νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ πρωσσοικοῦ ἵππικοῦ, ὕπερ κατεῖχε τὴν Μάρς-λὰ-Τούρ.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀφικνεῖτο ὁ στρατηγὸς Φράνς (de France) μὲ ἵππικόν τῆς φρουρᾶς, δραγόνους τῆς αὐτοκρατειρας καὶ λοχσοφόρους καὶ ἄλλα συντάγματα. Ἐμελλον νὰ διέλθω ἐγὼ αὐτὸς τὴν χαράδραν, ὅτε εἶδον στρατιὰν ὀλόκληρον, ἥτις κατέβαιναν ἐπὶ τὴν Μάρς-λὰ-Τούρ. Τὸ ἵππικόν μου ἐφόρμησεν ἐπὶ τῇ διαταγῇ μου, προσέβαλε δὲ μὲ ἔκτακτον ὀρμὴν. Ὁ ἐχθρὸς ἀπωθήθη ὀλίγον, δὲν ἐτέθη ἐν τούτοις εἰς ἀταξίαν, διότι τὸν εἶδον πάραυτα ἀνασυγκροτούμενον.

Ἦθελον ἀνανεώσει τὴν προσβολὴν, ὅτε εἶδον πολὺ (1) τι πεζικόν, ὕπερ ἔμελλε νὰ μᾶς ὑπερφαλαγγίση, καὶ ἠναγκάσθην νὰ σταματήσω. Εἶχομεν ἐπενεγκεὶ σκληρὰς ἀπωλείας τοῖς Γερμανοῖς. Μία ταξιαρχία τῆς πρωσσοικῆς φρουρᾶς ἐκρουεργήθη πραγματικῶς. Εἶχον εἰς τὸ ἔμῳ σῶμα, τὸ ἄρον, περὶ τοὺς 2,000 ἄνδρας ἐκτὸς μάχης. Δὲν εἶχον τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ εἰμὴ δύο μεραρχίας, τὴν τοῦ Ῥενιέ καὶ Σισσέυ. Ἡ ἑτέρα μεραρχία μου μοὶ ἤλθε μόλις τὴν 10ην ὥραν τῆς νυκτός.

Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ἐπιτυχίαν, ἣν ἀπέκτησα, διότι εὗρισκον ἐνώπιόν μου σῶμα ὀλόκληρον τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ. Ἄλλως τε οἱ ἄνδρες μου ἦσαν κουρασμένοι καὶ εἶχον διανύσει 33 χιλιόμετρα ἐντὸς τῆς ἡμέρας.

Ἐὰν αἱ ὁδηγίαι μου ἦσαν νὰ ἐξακολουθήσω τὴν πρὸς Βερδύνον πορείαν μου, μετὰ τὴν μάχην τῆς Ῥεζομβίλλης, ἠδυνάμην νὰ τὸ πράξω. Ἡ κίνησις αὕτη δὲν ἦτο εἰς ἐμὲ κακὴ, ἀλλὰ δὲν εἶχον ὁδηγίας.

Τὴν ἐπαύριον μοὶ ἤλθον αἱ ὁδηγίαι αὗται, τὸ δὲ στρατοδικεῖον γινώσκει ὅτι ἀπέβλεπον εἰς ἀποχώρησιν.

Ἐλαβον πρῶτον τὰς θέσεις μου πρὸς τὸν Ἄγιον Πριβάτον, ἔπειτα τὸ θον σῶμα μετέβαλε τὴν τοποθέτησίν του καὶ ἔλθον κατέλαβε τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον.

Τὴν πρωΐαν τῆς 18ης κατοπεύσεσις συνεπλάκησαν λίαν ἐνωρίς. Τὴν 9ην ὥραν π. μ. ἔλαβον τὴν εἰδησιν ἀπὸ τοῦ θου σώματος, ὕπερ ἦτο εἰς τ' ἀριστερά μου, ὅτι ἰσχυραὶ ἐχθρῶν φάλαγγες ἐθεάθησαν μακρὰν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Βριέυ. Διέταξα καὶ ἔλαβε τὸ σῶμά μου τὰ ὅπλα. Ὁ ἀγὼν ἤρξατο μετ' ὀλίγον. Ἦτο ὥρα ἐνδεκάτη.

Ἀπὸ τῆς 11ης ὥρας π. μ. μέχρι τῆς 6 1/2 μ. μ. ἡ πάλιν διετηρήθη λαμπρῶς, καὶ ὀφείλω μάλιστα νὰ εἶπω ὅτι διετηρήθη παρ' ἡμῖν ἐπιτυχῶς. Οἱ Πρῶσσοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταλείπωσι τὰ δάση. Ἀφήκαν μάλιστα ἡμῖν ὀκτὼ πυροβόλα, ὧν ἐλάβαμεν δύο. Ἀπεσύρθησαν.

Ἄλλὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἄγ. Πριβάτου ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σφοδρότερος. Ἡ ἀντίστασις τοῦ θου σώματος ὑπῆρξε θαυμαστή. Ὁ Ἄγ. Πριβάτος καταπλέγετο. Ἦναγκάσθη τὸ ἐσπέρας ν' ἀποσυρθῇ. Ἄλλ' ἠδποχώρησις αὕτη ἐκινδύνευσε τὸ κέντρον μου.

(1) Κατὰ τὸ πρωσσοικὸν σύστημα τὸ πεζικόν, ὅσον δῆποτε καὶ ἂν ἦ, χωρίζεται εἰς τρία, ἦτοι πρωτοπορείαν, κύριον σῶμα, ὕπερ καλοῦσι gros (τὸ πολὺ), καὶ ὀπισθοπορείαν ἢ ὀπισθοφυλακὴν.

Ἐπανάφερον τότε τὰ στρατεύματά μου πρὸς τὸ Μίετς. Οἱ μύδροι ἔμηνύοντο μὲ τὰ ὀβούζια. Ἡ νύξ ἤρξατο ἤδη. Ἀπερσύρημεν χωρὶς νὰ καταδιωχθῶμεν. Κανονοστοιχία τις τῆς φρουρᾶς ἄλθοῦσα ἐδοίθησε τὸ ἔσπυρον πυροβολικὸν ἡμῶν καὶ προησπίσατο τὴν κίνησιν ἡμῶν, ἐμποδίζουσα τὸν ἔχθρὸν οὕτε βῆμα νὰ κάμῃ ἐπὶ τὰ πρόσω. Ἦτο ἄλλως τε καιρὸς ἤδη. Περὶ τὴν 6 ὥραν εἶχον στρατηγούς μὴ ἔχοντας φυσιγγία. Ἐφθάσαμεν εἰς τὰ δάση, μὴ δυνηθέντες νὰ διατηρήσωμεν τὰς ἡμετέρας θέσεις, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἔχθρὸς ἠδυνήθη νὰ τὰς καθέξῃ, τῶν ἀπωλειῶν αὐτοῦ οὐδῶν κατ' ἐλάχιστον ἐπίσης μεγάλων, ὅσον αἱ ἡμέτεραι.

Πρόεδροις. Οὕτω λοιπὸν, ὅτε ὁ ἀγὼν τῆς Βορνὺ ἤρξατο, αἱ δύο πρῶται ὑμῶν μεραρχίαι, ὡς καὶ αἱ κανονοστοιχίαι ὑμῶν, ἦσαν ἤδη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Μοζέλλα ὄχθης;

Ἄ π. Ναι, αἱ ἄλλαι μεραρχίαι μου, τὸ πυροβολικόν μου καὶ τὸ ἱππικόν μου ἦσαν ἀκόμη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης.

Ἐ ρ. Διήλθετε τὴν ἡμέραν τῆς 15ης αὐγ. εἰς τοὺς πόδας τῶν στενωπῶν;

Ἄ π. Εἰς τὸ ἄλλο μέρος, ναι, εἰς Βοαππὺ καὶ εἰς Σανσοννὲ (San-sonnet.)

Ἐ ρ. Τὰ σκευὴ ὑμῶν καὶ αἱ ὑμέτεραι ἀμαξοπομπαὶ δὲν εἰσεχώρησαν ἐντὸς τῆς ὁδοῦ τῆς ὀρισθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου;

Ἄ π. Ὁχι, ἐξαιρέσει τῶν σκευῶν τῆς μεραρχίας Λορανσέϋ (Lorensey). Ὅλα τὰ χονδρὰ σκευὴ ἦσαν μετ' ἐμοῦ.

Ἐ ρ. Ἀλλὰ ποῖα ἦσαν λοιπὸν τὰ σκευὴ τὰ ἀργοπορήσαντα τὴν πορείαν τοῦ 3ου σώματος;

Ἄ π. Ἦσαν πρὸ πάντων γεφυραγωγεία, ἅτινα κατελάμβανον πολλὴν μεγάλην θέσιν ἐπὶ ὁδοῦ στενῆς, ὡς καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα.

Ἐ ρ. Τότε λοιπὸν, τότε, ὑμεῖς βλέποντες τοῦτο, ἀπεφασίσατε καὶ ἐλάβετε ἀφ' ἑαυτοῦ ἄλλην ὁδὸν, τὴν τῆς Βοαππύ;

Ἄ π. Ναι, ἀφοῦ ἐπερίμενα πολὺν καιρὸν καὶ ἐζήτησα πολλὰς διαταγὰς.

Ἐ ρ. Τὴν 16ην αὐγ. ὅτε εἴσατε παρὰ τὸ πεδῖον τῆς μάχης, διετάξατε νὰ ἀποθέσωσι τοὺς σάκκους;

Ἄ π. Ναι, διέταξα ν' ἀποθέσωσι τοὺς σάκκους. Εἴχομεν ἀκόμη νὰ διανύσωμεν 4 χιλιόμετρα. Οἱ στρατιῶται εἶχον ἀποκάμει. Ἔπρεπε νὰ βράμωμεν ταχέως καὶ μὴ ἀπολίσωμεν καιρὸν, διότι ὁ ἔχθρὸς ἤθελε

προφανέστατα μᾶς κυκλώσει. Ἦσαν ἐκεῖ τὰ ἑπτὰ συντάγματα τοῦ πρωτασικοῦ ἱππικοῦ τοῦ πρίγγηπος. Διέταξα καὶ ἔθεντο τὰ φυσιγγία ἐντὸς τῶν σακιδίων. Δὲν τὸ ἔκαμον, εἰμὴ διὰ μίαν μεραρχίαν, τὴν μεραρχίαν Ῥενιέ. Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἦτο μέτρον ἀνάγκης ἐπείγουσας καὶ ἀπολύτου.

Ἐ ρ. Μετὰ τὴν Βορνὺ καὶ μεθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα ὁ στρατὸς ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν 15ην αὐγ. τὴν ὁδὸν Βερδύνου;

Ἄ π. Ναι, κ. πρόεδρε. Τὸ ἐπ' ἐμοί, ὅτε τὴν 14ην ἀφῆκα τὸν Ἄγ. Ἰουλιανόν, εἶχον διατάξει τὰς ἐμὰς κεφαλὰς φαλάγγων νὰ περιμεινωσιν εἰς Ῥοζεριέλλην. Ἐὰν ἡ ὁδὸς ἦτο ἐλευθερά, ἤθελον φθάσει τὸ ἐσπέρας εἰς Ῥοζεριέλλην.

Ἐ ρ. Νομίζετε ὅτι τὴν ἐπαύριον, 17ην, ἠδύνατο ὁ στρατὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἀπωθήσῃ τὸν ἔχθρὸν ἐπὶ τὸν Μοζέλλαν;

Ἄ π. Βεβαίως δὲν ἤθελον διατάξει νὰ τὸ πράξω. Δυνατὸν νὰ μὴ ἐπετύγχανον ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω ὅτι βεβαίως ἤθελον τὸ πράξει, ἐὰν εἶχον τὴν ἀρχηγίαν.

Ἐ ρ. Καὶ ἐὰν ἠδύνατο ὁ στρατὸς, τὴν 17, ν' ἀπωθήσῃ τὸν ἔχθρὸν νομίζετε ὅτι ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπὶ τὸ Βερδύνον πορείαν διὰ πλευροπορείας;

Ἄ π. Ὡ! ἐν περιωτώσει ἐπιτυχίας, νομίζω ὅτι τὰ κέρδη τῆς προσβολῆς ἤθελον εἶσθαι μᾶλλον ἀνώτερα. Τὸ ἀποτέλεσμα, ἐὰν εἴχομεν ἐπιτύχει, ἤθελεν εἶσθαι, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἀπέραντον. Ἐν τούτοις δὲν δύναται τις νὰ προδικάσῃ περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ τῆς ἀποτυχίας τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποφασίστῃ τις ἐκ τῶν προτέρων.

Ἐ ρ. Τὴν 18ην εἰδοποιήσατε τὸν ἀρχιστράτηγον περὶ ἐπεισοδίων τῆς μάχης;

Ἄ π. Δὲν ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο ἀφορμὴ, διότι ἐτήρησα τὰς θέσεις μου. Κατὰ τὴν 6. μ. μ. εἶχον προφανῆ ἐπιτυχίαν.

Ἐ ρ. Καὶ τὴν 19ην, κατὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην, ἠδύνατο ὁ στρατὸς ν' ἀνακτίσῃ τὰς θέσεις του;

Ἄ π. Νομίζω ὅτι αὐτὴν τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς 19ην ἠδύναμεθα νὰ τὰς κατέχωμεν. Ὑπῆρχον χωρία, ἐνθα ὁ ἔχθρὸς οὐδὲ κἂν ἐγκατέστη. Ὅφειλω ἄλλως τε νὰ εἶπω, ὅτι αἱ ἡμέτεραι ἀπώλειαι ἦσαν μέγισται.

Ἐρ. Πότε ἐμάθετε τὴν γενικὴν διαταγὴν τῆς κινήσεως τῆς 18ης, ἧτις ὤριζεν ὑμῖν, τὸ ἄρον δηλ. σῶμα, τὴν ὁδὸν τοῦ Ἁγίου Πριβάτου;

Ἄ π. Ἀφίκετο ἡμῖν κατὰ τὴν νύκτα, οὐχὶ πρὸς με, πρὸς τὴν μεραρχίαν μου. Γνωρίζετε ὅτι, τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, τὰ στρατεύματα ἦσαν ὀλίγον ἐν ἀταξίᾳ. Ἀφίκετο ἡμῖν ἡ διαταγὴ ἐντὸς τῆς νυκτός.

Ἐρ. Φρονεῖτε ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐσήμαινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἐξόδου τοῦ ὄροπέδου καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Βριέυ;

Ἄ π. Βεβαίως· δὲν ἠδύνατό τις ν' ἀπατηθῆ ὡς πρὸς τοῦτο.

ΒΟΥΡΒΑΧΗΣ, ἐτῶν 57, ἀντιστράτηγος.

Τὴν 14ην αὐγούστου ἔλαβον διαταγὴν, τὴν πρώτην, νὰ περάσω εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην· ὑπῆρχεν ὀλίγη ἀταξία εἰς τὴν πύλην τῶν Γερμανῶν. Μετέβην ἐκεῖ καὶ ἔμαθον ὅτι ἡ ὀπισθοφυλακὴ τοῦ στρατοῦ προσεβλήθη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Ἐπανήλθομεν ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐπολεμήσαμεν. Ἡ ἡμέρα ὑπῆρξε καλὴ εἰς τὰ ἡμέτερα ὄπλα. Τὴν νύκτα ἐπανέλαβον τὴν κίνησίν μου καὶ ἐπέρασα εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην.

Τὴν 15ην μετέβην μετὰ τῶν γρεναδιέρων (ἐπιλέκτων) μου εἰς Γραβελόττην. Οἱ εὐζωνοὶ εἶχον τοποθετηθῆ ἄλλοῦ ὑπὸ τοῦ κ. στρατάρχου Βαζαίν. Τὴν 16ην, κατὰ τὴν 11ην π. μ., ἤκουσα κανονοβολισμούς. Τῇ διαταγῇ μου ἔλαβον τὰ ὄπλα οἱ ἐπίλεκτοὶ καὶ οἱ εὐζωνοὶ. Τὸ 2ον σῶμα συνεπλάκη ἤδη. Διαγγελεύς τις, ἀνεψιὸς τοῦ στρατάρχου, μὲ εἰδοποίησε, μάλιστα κατὰ τινὰ στιγμήν, ὅτι ὁ στρατάρχης ἐκυκλώθη καὶ ἀνηράγη ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἰππικοῦ. Μοὶ εἶπε νὰ ἀσφαλίσω ταχέως τὴν ὑποχώρησίν μου. Δὲν ἀπέδωκα πολὺ μεγάλην σημασίαν εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ νεανίου, ὅστις εὕρισκετο κάπως συγκεκινημένος ἕνεκα τῆς ἐκλείψεως τοῦ θείου αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις διέθεσα τὸν στρατόν μου. Ἡ ὑπόθεσις ὑπῆγε καλῶς. Εἶχομεν κερδίσει, τὸ ἐσπέρας, χῶρον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἔλαβον ἐν ἐπιστόλιον. Ἦτο διαταγὴ τοῦ στρατάρχου, ὅστις προσεκάλει ἡμᾶς νὰ ἐπανέλθωμεν ὑπὸ τὸ Μέτς.

Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἴδω τὸν στρατάρχην Βαζαίν τὴν 14ην καὶ 16ην εἰς Βορνὺ καὶ εἰς Ἁγίον Πριβάτον (1). Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἴδῃ

(1) Ἀνάγνωθι μᾶλλον Ῥεζομβίλλην, διότι πρόκειται περὶ τῆς μάχης τῆς 16ης αὐγούστου καὶ οὐχὶ τῆς 18ης, ὃ δὲ Ἁγίος Πριβάτος οὐδὲν κοινὸν ἔχει·

τις τὸ πρόσωπον στρατηγοῦ ἀνδριστερέου καὶ γαληνωτέρου ἐν ὄρα πυρός. Πάντοτε ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ, ὅπερ ἦτο μάλιστα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἄλλους ὀχληρὸν, διότι ὁ στρατάρχης εἶναι τοσοῦτον γενναῖος, ὥστε ἡμεῖς οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ δὲν ἤξεύραμεν ποτέ ποῦ νὰ τὸνεῦρωμεν.

Τὴν 18ην αὐγούστου μοὶ ἐγνωστοποίησεν ἐν ἐπιστόλιον τοῦ στρατάρχου Λεδέφ, ὅστις εἰδοποιεῖ περὶ μεγάλης τινος κινήσεως τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ στρατάρχου Βαζαίν ἐλθὼν μοὶ εἶπεν, ὅτι δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἦτο τόσον σοβαρὰ ἡ κίνησις αὕτη. Ἠρώτησα τὸν ἀξιωματικὸν τί μὲ διέταττεν ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ μοὶ ἀπεκρίθη, ὅτι ὁ κ. στρατάρχης κμὲ ἄφινεν ἐλεύθερον.

Τινὲς τῶν μεραρχιῶν τοῦ πεζικοῦ μου μοὶ ἐδαγείσθησαν ἀλλοχοῦ, ἀλλ' εἶχον μετ' ἐμοῦ τοὺς ἐπιλέκτους. Εἶς τινὰ στιγμήν εἶδα μέγαν καπνὸν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Πριβάτου, μὴ ἀκούων ὅμως πυροβόλα. Ἐτέθην πάραυτα εἰς πορείαν. Ἀφίχθεις εἰς Γρὸ Σχὲν (Gros-Chêne) εἶδον τὴν χαράδραν Σωλνύ. Ἐμεινα ἐκεῖ δι' ὅλα τὰ ἐνδοχόμενα, καὶ εἰδοποίησα ὅτι ἀνεπαυόμην ἐκεῖ. Ὀλίγον ἔπειτα ἐπροχώρησα, ἀφοῦ ἔπεμψα εἰς κατόπτυσιν ἕνα ὑπασπιστήν μου, ὅστις ἐπανῆλθε λέγων μοι, ὅτι τὰ στρατεύματα ἡμῶν ἐκράτουν καλὰ εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν· ἀλλ' ὅμως, ἀμέσως κατόπιν, ἤρξάμην παρατηρῶν μακρὰν ἀταξίαν τινά.

Τὴν 6ην ὥραν μ. μ. ὁ Λαδμιρὸς μοὶ ἔπεμψέ τινά καὶ μὲ παρεκάλει νὰ τὸν ὑποστηρίξω. Εἶχεν, ἔλεγε, ἐπιτυχίαν τινά. Ἐδίστασα κατὰ πρῶτον νὰ ἐγκαταλίπω τὴν θέσιν μου, ἧτις ἠδύνατο νὰ ᾗ ὠφέλιμος ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην. Ἀλλὰ τέλος ἐβόδισα ἐπὶ τὰ πρόσω, καὶ ὅλη ἡ μεραρχία τῶν ἐπιλέκτων μου εὐρέθη αἴφνης ἐν συμπλοκῇ. Παρατήρουν ἤδη ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἐπιτυχίας κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην. Ἀπηύθυνα ἐπιπλήξεις πρὸς τὸ σῶμα, ὅπερ μὲ εἶχε καλέσει. «Πρέπει πάντοτε νὰ λέγηται ἡ ἀλήθεια, τῷ ἔλεγον. Διὰ τί ὠμιλήσατε περὶ ἐπιτυχίας; Δὲν δύναμαι νὰ ἐνεργήσω ἀνάπτυσιν τῶν γρεναδιέρων μου ἀνευ πυροβολικοῦ. Ἐὰν μοὶ ἐλέγετε τὴν ἀλήθειαν, ἤθελον λάβει ἄλλα μέτρα.» (1). Καὶ ὡς ἐκ τῆς χωρογραφικῆς αὐτοῦ θέσεως, πρὸς τὴν μάχην τῆς Ῥεζομβίλλης, ἦτοι τῆς 16ης.

Μ.

(1) Ταῦτα εἶναι ἀντικρως ἀντίθετα τῶν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λαδμιρὸς κατὰ τὴν 16ην αὐγούστου, ὅτι ἔσχεν ἐπιτυχίαν κατὰ τὴν μάχην τῆς 18ης.

Μ.

τ' ἀρχὰς δὲν ἤθελον ν' ἀναπτυθῶ, ἀλλ' ἐγκατέλιπον τάχιστα τὸ πρῶτον τοῦτο αἶσθημα. Ἀνεπτύχθη καὶ ἠρξάμην σφοδροῦ πυρός, ὅπερ δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ τὴν 8ην ὥραν 40' μ. μ.

Ἐμείνα ἐκεῖ μέχρι τῆς 11ης μ. μ. Ἐντὸς τῆς νυκτὸς ἔλαβα διαταγὴν τοῦ στρατάρχου ν' ἀναλάβω ἐκ νέου πορείαν ἐπὶ τὰ ὄπισω πρὸς τὸ ὄροπέδιον, καὶ συνημορφώθην πρὸς ταύτην.

Πρόεδρος. Οὕτω, τὴν 18ην αὐγούστου, κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἁγίου Πριβάτου, δὲν ἐλάβετε βητὴν διαταγὴν τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν νὰ δράμητε εἰς βοήθειαν τοῦ θου σώματος;

Στρατηγὸς Βούρβαχης. Μήτε διαταγὴν τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν, μήτε πρόσκλησιν τοῦ στρατάρχου Κανροβέρ.

Ἐρ. Ἰπῆρξαν ταξιαρχίαι τῆς φρουρᾶς, αἵτινες εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς διοικήσεως ὑμῶν;

Ἀπ. Ναί. Δὲν διετιθέμην, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὡς τὸ εἶπον, εἰμὴ τὴν μεραρχίαν τῶν ἐπιλέκτων μου, καὶ περὶ τῆς μεραρχίας ταύτης μοὶ εἶπεν ὁ στρατάρχης ὅτι ἤμην ἐλευθερος.

Δὲν ἐθεώρουν ὅμως ἐμαυτὸν ἐλευθερον. Ἄνευ τούτου ἤθελον λάβει πληροφορίας. Ἐνόησα μόνον διὰ τῶν λέξεων τούτων, ὅτι ὁ στρατάρχης εἶχεν ἐπ' ἐμοὶ ἐμπιστοσύνην, καὶ ὅτι ἤθελεν ἐν ἀρμοδίᾳ σιγῆς μὲ εἰδοποιήσει.

Ἐρ. Οὕτω, κύριε στρατηγέ, ἐὰν ἐλαμβάνετε διαταγὴν νὰ ἐργασθῆτε ἀφ' ἑαυτοῦ, ἠθέλετε λάβει τὰς πληροφορίας ὑμῶν, καὶ ἠθέλετε δυναθῆ νὰ βαδίσητε ἐγκαίρως ἐπὶ τὸν Ἁγιον Πριβάτον;

Ἀπ. Βεβαίως, καὶ δὲν ἤθελον περιμείνει, ὅπως πορευθῶ πρὸς τὸ μέρος, ἔνθα ἡ ἀνάγκη τῆς μεραρχίας μου ἤθελε καταστῆ πρόδηλος.

Ἐρ. Εἰς τῶν κυρίων δικαστῶν ἐπιθυμῆ νὰ ἐρωτήση ὑμᾶς, ἂν μετὰ τὴν μάχην τῆς Βορνύ, καθ' ἃς αὕτη συνεκροτήθη περιστάσις, ἦτο δυνατὸν νὰ ὀδηγηθῆ ὁ στρατὸς πρὸς τὸ Βερδύνον ἀπ' αὐτῆς τῆς 15ης αὐγούστου.

Ἀπ. Ναί. Ἦτο ἥδη μέρος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τὸ ἕτερον μέρος ἠδύνατο νὰ φθάσῃ καὶ εὖρη τὴν ὁδὸν ἐλευθεράν, ἀλλ' ἡ ἐπισώρευσις ἐμπόδισε τὰς κινήσεις.

Ἐρ. Ἐλάβετε κατὰ τὴν νύκτα τῆς 16ης πρὸς τὴν 17ην πρώτην τινὰ διαταγὴν ν' ἀποσυρθῆτε ὑπὸ τὴν Πλαπεβίλλην;

Ἀπ. Ναί, κύριε πρόεδρε.

Ἐρ. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς τὴν 19ην εἰς ποίαν ὥραν ἐλάβετε διαταγὴν τῶν θέσεων, ἃς ὤφειλε νὰ καθέξη ἡ φρουρὰ τὴν 19ην αὐγούστου;

Ἀπ. Ἐμείναμεν τὴν 17ην, 18ην, 19ην ἐν τοῖς αὐτοῖς στρατοπέδοις. Νομίζω ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἡμετέρων θέσεων ἐγένετο τὴν 20ὴν αὐγούστου.

ΦΡΟΣΣΑΡ (Frossard), 66 ἐτῶν, ἀντιστράτηγος.

Δὲν νομίζετε, κύριε πρόεδρε, ὅτι ὀφείλω νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς ἡμέρας τῆς Φορβάχ;

Πρόεδρος. Ὁχι, κύριε στρατηγέ.

Στρατηγὸς Φροσσάρ. Ἐπεθύμουν ἐν τούτοις νὰ ἐπανορθώσω τι σχετιζόμενον πρὸς μέρος τι τῆς ἐκθέσεως τῆς κατὰ τοῦ στρατάρχου Βαζαῖν (1). Ἐγὼ οὐδέποτε ἀπηύθυνα παράπονον πρὸς τὸν κ. στρατάρχην διὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς Φορβάχ, καὶ ἐπεθύμουν νὰ τὸ εἶπω δημοσίᾳ πρὸς τὸ συμβούλιον.

[Ὁ στρατηγὸς Φροσσάρ ἐρωτώμενος περὶ τῶν ἡμερῶν τῆς 13ης μέχρι τῆς 19ης αὐγούστου, δίδει, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διάβασιν τοῦ Μοζέλλα καὶ τὰς ἐπελθούσας μάχας, πληροφορίας ἡδὴ δοθείσας ὑπὸ τῶν ἐξετασθέντων μαρτύρων. — Ὁ πρόεδρος τίθησιν αὐτῷ κατόπιν ἐρωτήσεις τινάς.]

Πρόεδρος. Ἡ θέσις, ἣτις ὤρισθη ὑμῖν κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς τὴν 19ην αὐγούστου, ὑπενόει τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ὁδοῦ τῆς Βριέυ;

Ἀπ. Ναί, κύριε πρόεδρε. Κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατάρχου, ἐγκατεστάθην ὄλιγον τι ἔμπροσθεν τῶν γραμμῶν τῶν ἐρυμάτων.

Ἐρ. Ἐμείνετε εἰς τὴν θέσιν ταύτην;

Ἀπ. Μέχρι τῆς 20ης αὐγούστου. Μόνον τὴν πρωίαν τῆς 20ης αὐγούστου ἠλλάξαμεν.

Ἐρ. Εἰς τῶν κυρίων δικαστῶν μὲ παρακαλεῖ νὰ κάμω ὑμῖν τὴν ἐρώτησιν ταύτην. Νομίζετε ὅτι, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς 18ης, ὁ στρατὸς ἠπειλήθη ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ;

Ἀπ. Δὲν τὸ νομίζω. Ἡ θέσις ἡμῶν ἦτο λαμπροτάτη. Ἦδυνάμεθα νὰ ὦμεν ἥτυχοι ὡς πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἡμῶν.

(1) Ὁ στρατηγὸς ἐννοεῖ τὴν κατηγορητήριον ἐκθεσιν τοῦ εἰσηγητοῦ. Μ.
ΒΑΛΗΝ. ΣΤΡΑΤ. ΦΥΛΛ. ΝΕ΄. ΤΟΜ. Ι΄.

Ἐρ. Ἐίχετε, ἀπ' αὐτῆς τῆς 13ης, λάβει διαταγὴν νὰ μὴ ὑπέρ-
βῃτε τὴν Ῥεζομβίλλην;

Ἄπ. Ναί· ὑπέθεσα ὅτι τοῦτο ἐγένετο συνεπεία τῶν κινήσεων
ἄλλων σωμάτων.

Ἐρ. Δὲν ἀπηντήσατε ἐμπόδια ἐν τῇ κινήσει πρὸς διάβασιν τοῦ
Μοζέλλα;

Ἄπ. Ναί, ἐν τῇ στενωπῷ τῆς Γραβελόττης.

Ὁ κύριος ΖΑΡΡΑΣ καλεῖται ἐκ νέου.

Πρόεδρος. Κύριε στρατηγέ, καταθέσατε περὶ παντός ὅ,τι συν-
δίδεται μὲ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς
19ης αὐγούστου. Τί μέρος ἐλάβετε εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας, τί-
νας διαταγὰς ἐδώκατε;

Στρατηγὸς Ζαρρᾶς. Τὴν 14ην ὁ στρατὸς ἐκινήθη ὑπὸ τὰς
διαταγὰς, αἵτινες ἐστάλησαν παρὰ τοῦ κ. στρατάρχου. Ἐμείναμεν
ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἄχρι τοῦ μεσονυκτίου, καθ' ἣν ὄραν ἐπε-
ραιώθη ἡ μάχη. Ὁ στρατάρχης ἔδωκε τότε διαταγὰς, ὅπως ἐπανα-
ληφθῇ ἡ κίνησις, ἣν ἡ μάχη διέκοψε.

Τὴν 16ην ὁ στρατάρχης μοι ὑπηγόρευσε διαταγὰς δια τὴν κίνησιν
τῆς ἐπαύριον, 17ης. Τὴν 18ην, περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἤρξάμεθα
ἀκούοντες πυροβόλα.

[Συζήτησις γεννᾶται ἐπὶ τινος ἐγγράφου πεμφθέντος τῷ στρατάρχῃ
Κανροβέρ. Ὁ πρῶην γενικὸς ἐπιτελάρχης ζητεῖ νὰ συμβουλευθῇ τὸ
σημειοματᾶριον αὐτοῦ, τὸ τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ, μετὰ πλείστας ὄσας
ἐρεῦνας, δὲν ἀνευρίσκει τὸ ἔγγραφον, ἢ, τοῦλάχιστον, δεικνύει ἔν τι,
οὔτινας αἱ ἡμερομηνίαι ἠδύναντο νὰ συμπίπτωσιν, ἀλλὰ λείπει τὸ
ὄνομα τοῦ πρὸς ὃν τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπευθύνετο.]

Ἡ συνεδρίασις διαλύεται μεταπεμπομένη εἰς τὴν ἡμέραν τῆς
22ας Ὀκτωβρίου.

~~~~~